Coperțile: NICOLAE SÎRBU

TEHNOREDACTOR: TRAIAN ANTONESIE
APĂRUT: 1990. BUNDE TIPAR: 19 NOIEMBRIE
1990. COLI TIPAR 10. COMANDA NR. 1/400
ÎNTREPRINDEREA POLIGRAFICĂ mi$ DECEMBRIE i9is-
București — ROMÂNIA

PROFETISM ROMÂNESC __i

itinerariu spiritual scrisori către un provincial destinul culturii românești

Editura „ROZA VÎNTURILOR"
București 1990

MIRCEA ELIADE PROFET AL NEAMULUI ROMÂNESC

Mir cea *Eliade esie cunoscut cititorului român de astăzi ca* literat și savant. *Eseistul și publicistul strălucit, care și-a galvanizat și configurat „generația", nu a pătruns încă în conștiința noilor generații. Și totuși, dacă Mircea Eliade atinge intensitatea și luminozitatea geniului, aceasta nu se petrece nici In opera literară (deși a fi un mare scriitor rămîne probabil dorința cea mai arzătoare, de-a lungul întregii sale vieți), nici în jurnal (tot atît de sterilizat de seva vitală ca și romanele și nuvelele sale) și cu atît mai puțin în didactica lui sinteză finală,* Istoria credințelor și ideilor religioase„ *ci în* eseistică și publicistică.

Mircea Eliade a fost un ziarist de geniu, ca Hasdeu, Eminescu, lorga, Goga, Nae Ionescu și G. Călinescu, nu numai fiindcă pentru el eseul, foiletonul, studiul strîns de rigoarea limitei tipografice au dat minții și condeiului o tensiune extraordinară, o concentrare și o forță de comunicare irezistibile, ci, mai ales, pentru că în spatele acestei forțe se afla, — ca și la aceștia — o *uriașă capacitate de a simți și presimți, de a cugetași de a plăsmui, de a* ***„programa"***, *de a imprima un „cod genetic[1]'" devenirii poporului și culturii românești. Pentru ei toți, pagina de ziar sau de revistă a fost spațiul și modalitatea de exercitare a unei misiuni* profetice, *în sensul în care* profetul, *ca tip uman a fost dăltuit,*

I

Intre ipostazele majore ale speciei, de poporul Vechiului Testament.

Dacă celor amintiți le adăugăm pe un Cantemir, lipsit de organul de presă modern al celei mai rapide și eficiente comunicări (pînă la inventarea radioului și televiziunii) și folosind discursul aulic (în Monarchiarum physica examinatioj, *pamfletul literar* (Istoria iero-glifică) *sau sinteza savantă* (Istoria

Imperiului otoman) *spre a rosti mereu şi mereu aceeaşi* profeţie — *implacabila, „legica" prăbuşire a imperiului ce-i oprima neamul ; dacă ti aşezăm In zorii renaşterii noastre naţionale pe* Bălcescu — *autor lipsit de răgazul scrisului gazetăresc, dar care ne-a lăsat câteva texte uluitoare ca luciditate şi vizionarism, şi o extraordinară corespondenţă, avem şirul „Profeţilor mari" ai noştri. Aceşti „neviim"* fnavi— *profet, In vechea ebraică; secţiunea din* Biblie *ce-i cuprinde pe profeţii mari şi pe cei mici se numeşte cu pluralul cuvîntului:* neviim J *ai neamului românesc ŞL ai destinelor sale. Aceste miraculoase seminţe ale viitorului, pe care-l profeţesc, dar In acelaşi timp îl pregătesc cu gîndul, fapta şi jertfa lor.*

A dori să descifrezi căile viitorului unui neam şi a lupta totodată pentru a imprima acestui viitor un sens pe care-l socoteşti însăşi voinţa lui Dumnezeu, a fost marea invenţie a geniului ebraic, sub presiunea unei teribil de grele istorii. Toate profetismele, toate „mesia-nismele", toate credinţele în misiunea şi predestinarea neamurilor îşi au izvorul In Cartea cărţilor. *Fiecare cultură şi fiecare naţiune europeană îşi are profeţii ei deoarece la temelia civilizaţiei creştine a Europei stă aceeaşi* Carte a cărţilor. 5-a *vorbit enorm în secolul nostru de geniul profetic al lui Dostoievski — profetul re-voluţiei ruse, deoarece această revoluţie rămîne încă evenimentul care a hotărît fizionomia secolului, şi toate seismele*

lui, pină în zilele noastre. Nu s-a luat în seamă, pînă la Mircca Eliade, profetismul românesc. Dar el va fi descoperit, retroactiv, în curînd, spre a înţelege cum a fost posibil ca neamul românesc să fie primul pe lume în stare să scuture de pe destinul lui ciuma roşie, şi să deschidă omenirii o fereastră de speranţă în renaşterea omului ca om.

Profetismul lui Mircea Eliade a implicat, de la tnceput, acest mesaj, *şi este secretul gloriei lui mondiale. Nu istoricul religiilor, nu savantul, nu exegetul miturilor omenirii a fascinat pe contemporani, ci* profetul *Eliade, păşit din ..pustiul" ţării natale pe scena mondială o dată cu cea mai teribilă catastrofă ce-i lovise neamul.*

în acel moment, profetismul românesc *al lui Mircca Eliade se implică în destinul umanităţii întregi, aşa cum profetismul lui Cantemir devenise european în urma catastrofei din 1711 şi a strămutării sale silite la curtea ţarilor. Acolo avea să scrie, pentru Academia din Berlin, cea mai celebră dintre operele sale — aceea cu care a înscris un nume de român între autorităţile mondiale ale unei discipline ştiinţifice: turcologia. Eliade a pornit-o în sens invers, la Paris şi Chicago. Dar în măsura în care suflul profetic al culturii româneşti, de la Cantemir la Iorga, se continuă în opera sa, profetismul* mondial *al lui Mircea Eliade este o prelungire a culturii române In universalitate. Iar textele de profetism românesc devin* treptele *şi* rădăcinile *a ceea ce avea să fie prezenţa mondială a geniului eliadesc.*

Cunoaşterea tuturor etapelor geniului „prospectiv" cu care a fost dăruit Mircea Eliade este obligatorie pentru biografii şi cercetătorii operei sale. Pentru noi, românii, nu este vorba doar de un interes documentar, ci de mult

mai mult. De însăşi căutarea înfrigurată a căilor de viitor, într-un ceas decisiv al destinului nostru. Importanţa capitală a profetismului eliadesc decurge^ pentru noi, din faptul că nimeni nu a ştiut mai bine ■ca el să întrevadă şansele *pe care însăşi catastrofa istorică sub care se prăbuşise ţara şi cultura română le oferea poporului român şi spiritualităţii sale. în destinul altui popor ce transfigurase catastrofa în mesianism, el a ştiut să discearnă o cale de mîntuire şi înălţare a neamului său. în acel moment, profetismul românesc a păşit într-o nouă vîrstă, s-a plasat pe o nouă orbită, mondială. Ge-niul profetic al lui Mircea Eliade nu numai că a prevăzut un viitor devenit prezent, dar a şi contribuit esenţial la împlinirea profeţiei!*

Ia fost dat însă — ca şi celui ce-şi purtase neamul prin pustie 40 de ani către pămîntul făgăduinţei — să nu pună piciorul în ţara sfîntă a libertăţii! E datoria noastră să-i purtăm cu noi duhul nemuritor, şi să citim astăzi aceste pagini ce reprezintă — credem — culmea cugetării lui Mircea Eliade despre ai săi. Nimeni nu a îndrăznit să creadă atît de cutezător în viitorul culturii române. E timpul ca şi cultura română să-l descopere şi să-l aducă acasă, în duh, pe unul dintre marii săi profeţi.

Dan Zamfirescu

ÎN LOC DE *CWINTUL ÎNAINTE* AL AUTORULUI

Iti»erariu spiritual: "Tinâra generație»

In epoca examenelor ="^dentstientm < tiunilo^ferea citevabur-studente,^ ^
uni, la Geneva. **Era** un M admis împreuna
şi George
Viena.
era
neva ne•am mstalat toțMa >
ploşnițele erau atit de nume incipIU, trebuia
pit 'fiecare pe unde am putut- I" ^^ vUțorul 4 urmăm nişte cursur, despre sa
Societății Națiunilor, dar eu ^ ca țl
înscriu la Biblioteca Urii^ g :· { de orien-
inaccesibile la Bu^^^entească, sau ne -talistică. Mîncam la o cantina iar cU
mulțumeam, serile, cu ° catea ^ ^ pr
banii economisiți ^1 cumpăram ^ inte sat. tîrziu, *Jurnalul* lui Amid, nu p ş.
în schimb, am descoPerlt r(E!rmont. *Dialogues des* completat pe Retny J^^^sperat. Mă fasci-.*amateurs* m-au decepționat şi ex

MIRCEA ELIADE

nase la Gourmont drama lui personală şi erudiția lui multilaterală. Mă irita însă naiva lui admirație față de „ştiință" şi scepticismul lui ieftin. Am scris două foiletoane, primul cu destulă simpatie, al doilea, intitulat *Metodele gourmontiene,* foarte critic, şi, probabil, nedrept. Cîteva săptămîni după apariția acestui de-al doilea foileton, „Cuvîntul" a primit şi publicat articolul unui necunoscut : *Sentimentalul Gourmont* de Mihail Sebastian. A fost primul articol al lui Mihail Sebastian, pe atunci elev în clasa a opta la liceul din Brăila.

La Geneva, timpul era tot al meu. în plimbările pe care le făceam în jurul lacului Leman, în ceasurile de singurătate în parcuri, încercam să pun oarecare ordine în descoperirile şi experiențele ultimilor ani. Evident, continuam să fac proiecte gigantice ; bunăoară, o istorie comparată a misticii. Dar m-am apucat să scriu o serie de foiletoane, tot pentru „Cuvîntul", intitulate *Itinerariu spiritual,* în care-mi propunem să examinez toate crizele şi ispitele prin care trecusem. Dar nu mai vorbeam numai în numele meu personal. Mi se părea că, ce mi se intîmplase mie, în primul rînd, detaşarea tot mai agresivă față de idealurile înaintaşilor mei, constituie — sau va trebui să constituie în curînd — o experiență decisivă pentru orice tînăr de vîrsta mea. Am scris, astfel, aceste 12 foiletoane ca un itinerariu spiritual al „generației tinere", adică al celor care fuseseră copii sau adolescenți în timpul războiului şi aveau acum, în 1927, între 20 şi 25 de ani. Aşa cum vedeam eu lucrurile, deosebirile între „generația tînără" şi cele care o precedaseră se datorau în primul rînd faptului că înaintaşii noştri îşi realizaseră misiunea lor istorică : întregirea neamului. Dar dacă războiul mondial îngăduise României să reintegreze fruntariile ei reale, pentru ideologia oficială occidentală războiul constituise o teribilă contradicție.

Mitul progresului infinit, credința în rolul decisiv al ştiinței şi industriei, care trebuiau să instaureze pacea universală şi justiția socială, primatul

raționalismului şi prestigiul agnosticismului — toate acestea se spulberaseră pe fronturile de luptă. „Iraționalismul" care făcuse posibil, şi nutrise, războiul, se făcea acum simțit şi în viața spirituală şi culturală occidentală : reabilitarea experienței religioase, numărul impresionant de conversiuni, interesul pentru pseudo-spiritualități şi gnoze orientale (teo/o-fia, neo-buddhismul, Tagore etc), succesul supra-reâlismului, voga psihanalizei etc.

Criza în care intrase lumea occidentală îmi dovedea că ideologia generației războiului nu mai era valabilă. Noi, „generația tînără", trebuia să ne găsim rosturile noastre. Dar, spre deosebire

de înaintaşii noştri, care se născuseră şi trăiseră cu idealul reîntregirii neamului, noi nu mai aveam un ideal de-a gata făcut la îndemînă. Eram liberi, disponibili pentru tot felul de „experienţe". în credinţa mea de atunci, „experienţele" acestea nu erau menite să încurajeze diletantismul sau anarhia spirituală. Ele ni se impuneau printr-o fatalitate istorică. Eram prima generaţie românească necondiţionată în prealabil de un obiectiv istoric de realizat. Ca să nu sombrăm în provincialism cultural sau sterilitate spirituală, trebuia să cunoaştem ce se întîmplă, pretutindeni în lume, în zilele noastre. Am început, deci, să discut ce mi se întîmplase mie, „experienţele" mele, cărţile, teoriile, gnGzele care mă tulburaseră şi îmi dăduseră de gindit. Am scris despre diletantismul lui Gourmont, despre teo-zofie şi antropozofie, despre gnozele neo-orientale, apoi despre restaurarea metafizicii, despre feluritele experienţe mistice, despre ofensiva catolicismului, despre istorism, şi am încheiat *Itinerariul spiritual* cu un foileton despre orthodoxie. Era destul de superficial, pentru că ştiam prea puţin şi înţelegeam încă şi mai puţin. Dar avea meritul că nu era dogmatic, nici programatic. Spuneam doar că pentru o parte din „generaţia tînără" orthodoxia ar putea constitui o concepţie totală a lumii şi a existenţei, Şi că fenomenul acesta, dacă se va realiza, va fi

un fenomen nou în istoria culturii româneşti moderne.

Acest *ltinerariu spiritual* a avut darul să pasioneze pe mulţi din generaţia mea. Şerban Cioculescu 1-a comentat, critic, dar cu o extremă simpatie în „Viaţa literară". Şi el, şi Mircea Vulcănescu, şi Paul Sterian, se întorseseră de la Paris în toamna 1927, şi datorită *Itinerariului spiritual* i-am cunoscut pe toţi. Cu Mircea Vulcănescu aveam să mă leg tot mai mult în anii următori. De abia stînd de vorbă cu Mircea Vulcănescu şi Paul Sterian am înţeles cît eram de ignorant în ce priveşte creştinismul răsăritean şi tradiţiile religioase româneşti, ca să nu mai vorbesc de „experienţa orthodoxă"', pe care nu o aveam deloc. Orthodoxia mi se părea preţioasă pentru români pentru că era acolo, şi era acolo de mult, făcînd parte din istoria şi cultura românească. Personal, deşi mă simţeam atras de această tradiţie, nu o trăiam. Atunci, la 20 de ani, abia mă descătuşasem de consecinţele scientismului şi agnosticismului din adolescenţă. Mă luptam încă cu o seamă de dificultăţi şi ispite a căror istorie o voi scrie mai tîrziu.

Cît eram de departe de concepţia orthodoxiei pe care o împărtăşeau Nae lonescu, Mircea Vulcănescu sau Paul Sterian, am înţeles cînd, întrebîndu-1 ce crede despre finalul *Itinerariului spiritual,* Profesorul mi-a spus : „Cred că te înşeli. D-ta spui că te naşti catolic sau protestant, şi devii orthodox. Eu cred tocmai dimpotrivă : că poţi deveni catolic sau protestant, dar că, dacă eşti român, te naşti orthodox. Orthodoxia e un mod firesc de a fi în Lume. pe care-1 ai sau nu-1 ai, dar pe care anevoie ţi-1 poţi construi. Nu prea văd cum, născîndu-te român, te-ai putea converti la orthodoxie, deşi înţeleg perfect procesul prin care te converteşti la catolicism. Dar la d-ta cred că e vorba de altceva : d-ta consideri orthodoxia ca un liman la care speri să te reîntorci după o serie de aventuri pe mare. Dar la liman nu te întorci de bunăvoie, ci numai cînd scapi dintr-un naufragiu — sau ca să eviţi un

naufragiu. Pentru mine, orice existenţă echivalează cu un naufragiu, aşa că dorinţa de a te reîntoarce la liman e aproape o fatalitate. Pentru d-ta, existenţa înseamnă, în primul rînd, o serie de aventuri spirituale. Cred că te înşeli, dar asta n-are importantă. Important e numai ce vei face d-ta, ce vei crea d-ta, înainte şi după ce vei înţelege că te înşeli..."

In *Itînerariul spiritual* precizasem şi articulasem ceea ce mărturisisem de mai multe ori pină atunci, in felurite articole : că există o „tînără generaţie" şi că, în ceea ce mă priveşte, eu mă

adresam în primul rînd ei ; că mă interesau mai puțin ceilalți oititori, de o altă vîrstă şi de o altă formație. Pentru unii din înaintaşi, concepția aceasta era de-a dreptul aberantă. Mulți se amuzau din toată inima de ceea ce li se părea că e obsesie sau o butadă a mea. îmi amintesc cu ce plăcere îl întîmpinam pe Em. Bucuța, ştiind că-mi va pune întotdeauna aceeaşi întrebare : „Ce-ți mai face generația, d-le Eli-ade?.." Izbucneam întotdeauna în rîs, pentru că, într-adevăr, întrebarea mi se părea irezistibilă. Dar in fundul sufletului, ştiam că nu mă înşelam. Eram deosebiți de înaintaşii noştri nu numai pentru că «ram mai tineri, ci pentru că între ei şi noi intervenise războiul. Tot aşa, îmi spuneam, se va intîmpla cu îioi dacă, în 10—15 ani, va avea loc un nou război mondial. Vom îi socotiți de cei tineri nu numai mai vîrstnici, ci diferiți de ei. De altfel, curînd mi-am dat seama că „problema generațiilor" nu -era un fenomen exclusiv românesc : se discutase şi în alte țări. Mai tîrziu, Ortega y Gasset şi elevii lui — Julian Marias, Lain Entralgo — vor înălța conceptul de „generație" la rangul de categorie fundamentală a filosofiei culturii.
în aceeaşi toamnă 1927 am încheiat un text pretențios şi confuz, scris în stiluri diferite — eseu filosofic, diatribă, litanie — pe care l-am intitulat *Apologia virilității.* A apărut, curînd după aceea, în „Gindirea". Era o încercare de a face din „virilitate" — clişeu pe care-1 împrumutasem din *Mas-*

chilltâ a lui Papini — un mod de a fi în lume şi, totodată, un instrument de cunoaştere şi, deci, de stăpînire a Lumii. înțelegeam prin „virilitate" ceea ce aveam să descopăr mai tirziu, în India, că Ma-hayana exprima prin *vraja:* conştiința pură (şi e semnificativ faptul că *vajra,* lit. „trăznet", simbolizează totodată şi organul generator masculin, mai precis posibilitățile lui „spirituale" inerente şi specifice). Credeam, deci, că virilitatea sub forma ei absolută echivalează cu spiritul pur. Nu acceptam Erosul decît subjugat total „virilității" ; altminteri,. unitatea absolută a spiritului pur risca să se sfarme. Dragostea, în toate modurile ei, era iiumai un instrument de reintegrare a Spiritului.
Amestecul de asceză, exaltare metafizică şi sexualitate (amestec care iarăşi aminteşte India), era derutant. Aproape nimeni n-a ştiut ce trebuie să creadă despre acest text. Din cînd în cînd, în revistele şi ziarele de provincie, citeam critici sau aluzii răutăcioase. Stelian Mateescu părea destul de interesat, dar nu putea accepta ceea ce numea el „sexualizarea Spiritului". Lui Paul Sterian i-a plăcut mai ales pentru „poezia" pe care o descoperise în proza aceea nărăvaşă. Era un fragment în care autorul îşi urla furia de a nu putea fi *tot* şi In *acelaşi timp.* Mircea Vulcănescu îmi spunea că ar putea fi utilizat ca argument pentru demonstrarea necesității metafizicii.
Am scris de atunci articole tot mai personale. *Împotriva Moldovei* a indignat o seamă de prieteni şi mi-a atras răspunsul unui necunoscut, Petru Ma-noliu, într-o foaie din Botoşani. La moartea lui Pârvan am publicat un foileton somptuos care a avut mult succes printre tineri. Am primit scrisori entuziaste pînă şi de la eleve de liceu. Uneori îmi Îngăduiam fantezii pe care le credeam îndrăznețe. Am scris un articol despre Antonio Magliabecchi pentru că mă fascinase patima lui dementă de colecționar, cumpărînd bibliotecile risipite în timpul Revoluției franceze, cumpărînd adesea cărți pe care le avea deja în mai multe exemplare, numai pentru

că nu se îndura să le vadă pierdute sau arse. Şi pentru că Antonio Magliabecchi adunase o bibliotecă de 500 000 de volume, am publicat articolul în seria *Oameni din cărți.*
De curînd începusem o altă serie, *Scrisori către un provincial,* în care, într-un anumit fel, stăteam de vorba cu tinerii din generația mea. Din multele •scrisori pe care le primeam,

construisem un „provincial", la care adăugasem şi multe trăsături personale, bunăoară, melancoliile mele (împotriva cărora, evident, tunam şi fulgeram). Acestui „provincial" îi dădeam lecţii de bărbăţie şi eroism, îl somam să se scuture de clişee, de indolenţă şi mediocritate, să-şi ia tinereţea în serios, adică, în primul rînd, să muncească din răsputeri, să facă ceva, să creeze. Eram obsedat de teama că generaţia noastră, singura generaţie liberă, „disponibilă", din istoria neamului românesc, nu va avea timp să-şi împlinească „misiunea", că ne vom trezi într-o zi ^mobilizaţi", aşa cum au fost părinţii, moşii ţi strămoşii noştri, şi atunci va fi prea tîrziu ca să mai putem crea liber, atunci nu vom putea face decît oeea ce au fost ursiţi să facă înaintaşii noştri : să luptăm, să fim jertfiţi, să amuţim.
îmi aduc aminte de unul din aceste articole patetice : *Anno domini,* care 1-a impresionat pe Per-pessicius pentru că, spunea, regăsise în el „spectrul războiului". Nu mă gîndisem, totuşi, numai la război, scriindu-1, ci la orice fel de catastrofă sau sincopă istorică. Sfatul pe care-1 dam „provincialului" era acesta : să-şi închipuie anul care începe, H'28, ca fiind *ultimul lui an* şi să se străduiască •să facă, în cele 12 luni care vor urma, tot ce-şi propusese să facă în viaţă. De unde izvora viziunea aceasta apocaliptică ? în nici un caz din situaţia politică a României sau a Europei. La începutul anului 1928, nu cred că erau mulţi care trăiau sub teroarea unui iminent război mondial. De altfel, ignoram aproape cu desăvîrşire situaţia politică internă şi internaţională. Teama mea era de alt ordin : că Timpul ne e potrivnic, în sensul că, pentru

ce aveam de făcut, dispunem de prea puţin timp ; că, deci nu trebuie să-1 risipim zadarnic. Pe un alt plan, era aceeaşi „luptă contra somnului" pe care o începusem în liceu, cînd îmi dădusem seama că pentru ceea ce aveam de făcut — mii de cărţi de citit, atîtea ştiinţe de învăţat — 16 ore de veghe nu-mi erau deajuns. De data aceasta, însă, nu mai era vorba de mine. Mă simţeam responsabil pentru întreaga „generaţie tînără". Mi-o închipuiam chemată pentru lucruri mari ; în primul rînd, ştiam că aveam datoria să lărgim considerabil orizontul cultural românesc, deschizînd ferestre către universuri spirituale rămase pînă atunci inaccesibile. Dacă publicasem foiletoane despre Asvagosha şi Milarepa, despre Kierkegaard şi orfism, o făcusem„ pe de o parte, pentru că asemenea oameni şi pro-oleme nu interesaseră pe înaintaşii noştri, iar pe de altă parte, pentru a mă împotrivi dependenţei noastre culturale de librăria franceză, dependenţă care mi se părea o dovadă de lene intelectuală. Ceream „provincialului", cum îmi ceream şi mie, un efort supraomenesc pentru a învăţa şi a face tot ce nu avuseseră răgaz să înveţe sau să facă înaintaşii noştri.
Cred că nu mă înşelam. în fond, generaţia mea a avut doar vreo 10, 12 ani de „libertate creatoare". In 1938 s-a instaurat dictatura regală, apoi a venit războiul şi în 1945 ocupaţia sovietică — şi totul a amuţit.

MIRCEA ELIADE

„Cuvtntul în exil", nr. 40—41, septembrie-octombrie, 1965, p. 1 ţi 4.

I. LINII DE ORIENTARE

JLI\%J

îTraîcra

ÎNCEP CU paginile de faţă, publicarea cîtorva note, sau observaţii, sau reflecţii, sau monoloage_

asupra generației noastre. Ho-tărirea nu e nici prezumțioasă, nici irealizabilă. Se va spune: o generație, atît timp cît nu se încheie, e o fluidă continuitate, pal-pitînd de viață şi, deci, de contradicții. A încerca să o surprinzi in linii, a o izola, a o fixa în caractere — e, cel puțin, neştiințific. Sufletul unei generații e greu de reconstituit chiar cu ajutorul timpului, a istoriei. 'Pentru că o generație — şi înțeleg, fireşte elita — nu se singularizează decit cuprinsă fiind de o criză cu proporții catastrofale. Cum a fost, de pildă, războiul. Generațiile-care suferă crize minore — o filosofie, o religie, o doctrină politică, o experiență artistică — îşi păstrează extrema mobilitate. în acelaşi timp se întilnesc reacțiuni, curente paralele sau subterane, întreceri, anticipații.

Şi cu toate acestea, orice generație îşi are propriile sale necesități, torturi, ambiții. Elemente ce alcătuiesc un organism. Trebuie să alcătuiască un organism — chiar cu durerea de a infama unele porniri, de a extirpa altele. Contradicțiile sînt fecunde, s'mt indispensabile, sînt fatale. Aceasta — atît timp cît rămîn experiențe individuale. Contradicțiile sînt cărări ce duc la recunoaşterea, la integrarea in viața şi conştiința generației. Nu pot, insă, in nici un caz, alcătui un îndreptar al miilor de suflete ce-şi caută luminița gravitînd, fatal, pe aceeaşi orbită.

Izbutim aşadar — dacă încercăm — să găsim configurația fie-re\generații, zona nevralgică a conştiinței colective, imperativul Şi mijloacele sale de creație. Nu trebuie să ne temem de confuzii,, exagerări. Metoda e singură, şi multe creere contemporane _ ?xPei>imentat-o cu neaşteptate'rezultate. Iar — pentru că în> "1 ^e ^a^ ne interesează numai generația care se ridică — o observație pentru acest caz special.

Avem noi, oare, dreptul de a ne obiectiva, de a ne analiza de a elabora concluzii asupra vieții noastre lăuntrice ? Şi — J putem ?

Răspunsul trebuie să cadă hotărît şi vertical: numai NOI avem acest drept, şi numai NOI vom izbuti să ajungem la rezultate concrete şi fecunde. Ce pot şti ceilalți despre sufletele noastre despre durerile şi nădejdea noastră? Cum am putea noi aştepta ca alții, mai bătrîni, să ne îndemne la drum cu sfaturi şi experiențe care nu ne mai satisfac ? Cum vom putea rămîne inconştienți asupra posibilităților noastre, lăsîndu-ne tîrîți de viață, creînd în voia soartei, fără să ştim unul de altul, fără să ne căutăm, fără să ne înțelegem, fără să ne strîngem rîndurile ? Datoria noastră, a celor mai tineri, e de a ne trudi să pătrundem cît mai adînc în suflete. Astfel vom afla sămînța rodnică a noastră. Din neliniştea, şi dorurile, şi preocupările noastre — vom cunoaşte valorile reprezentative pe care noi sîntem datori să le apărăm şi să le impunem. Anticiparea nu e, deci, nici primejdioasă, nici pre-zumțioasă. Ea ne va preciza intuițiile. Şi ne va sili să cultivăm, să dezvoltăm, să promovăm în conştiințe germenii fecunzi şi specifici. Ne va hotărî să fim noi înşine. Ne va lumina. Şi vom lupta să ne dovedim aşa cum ştim că trebuie să ajungem. „Conştiința unei generații" — e o abstracție. Dar ea va trăi în fiecare dintre noi. Va fi o forță vie, concretă, grea de roade. Primăvara — e o abstracție, un concept. Dar noi putem actualiza primăvara, o putem experimenta, ne îmbătăm în fluidul ei, o trăim, o simțim reală şi forte. Conceptul „primăvara" poate fi prezent oricînd în conştiință. Primăvara reală — numai un pătrar de an. Dar într-un suflet cu resurse de entuziasm — primăvara poate fi actualizată, rătăcită, sorbită chiar în miez de iarnă.

E ceea ce se petrece cu „conştiința generației" — care trebuie să se coboare din planul semi-conceptelor (nu în înțelesul crocian) şi să ajungă lumină, viață, energie vitală, forță organizatoare, coerență, simpatie, creație în anumite cadre.

Aşadar - NOI.

Pentru cine înțelege — noi sîntem generația cea mai bine-cuvîntată, cea mai făgăduitoare din cîte s-au rînduit pină acum în țară. Trebuie să ținem seama numai de elită.

Sîntem cei care am trecut, odată cu copilăria, experiențe diverse şi tragice, care am cunoscut viața, răsfrîntă pe fețele părinților noştri. Unii au suferit mai mult, alții mai puțin. Dar

•

întrebat. Ceea ce nu se făcuse pînă atunci. Criza reli-toți ne- ^^ pentru noi mult mai puternică decît cea a genera-^aSfttrecute. Pînă la război — adolescentul lector al *Enigmelor* Vr *rsului* sau *Forței şi Materiei,* se trezea ateu aproape fără • Patina zi după zi pe un teren care nu avea nici o legătură "u^cel al fenomenelor religioase şi la lumina căruia, firesc, religia °părea nebunie şi neghiobie.

întocmai cum s-ar vădi Debussy (Pagodes" — spre pildă) într-un atelier de cîrnăţărie. Nu putem osîndi pe un adolescent din trecutele generaţii, care „dărîma" religia cu argumente din biologie sau cu Inchiziţia — după cum nu putem osîndi pe un ucenic cîrnăţar care răspunde că amestecul de carne şi piper rămîne acelaşi cu sau fără audiţia *Arabescurilor* lui Debussy. Confuzia care s-a făcut înaintea noastră, şi pe care o fac acum chiar profesori universitari — noi nu am făcut-o. Pentru că noi am cunoscut o viaţă mai *completă.* Am trecut experienţe care ne-au condus la raţiune, la artă, la misticism. Sîntem cei dintîi care diferenţiem planurile acestea de realitate şi înţelegem că fiecare îşi are viaţa şi legile sale. Viaţa, izbindu-ne dureros şi precoce, ne-a apropiat de realităţi necunoscute celorlalţi.
De aceea pentru noi — viaţa lăuntrică e atît de cruntă, de diversă, de proteică, de chinuitoare. In noi, izbîndeşte *Spiritul.* Noi am înţeles că viaţa îşi merită suferinţele — e pentru a concretiza, a vieţui, a actualiza Spiritul.
Spiritul — aşa cum îl înţelegem noi — nu e cel hegelian. Şi nu e nici „idealul" junilor sentimentali. E conştiinţa unei vieţi care trebuie vieţuită, absorbită, educată cu atenţie. Obsesia valorilor spirituale care trebuie diferenţiate, şi tăiate, şi răspîndite. Să nu se creadă că bîlbîim cuvîntul acesta — *Spirit* — ca un copil neputincios, pentru că l-am citit în cărţi şi l-am văzut pomenit în polemici apusene. Vom arăta mai tîrziu că îl înţelegem şi trăim. Şi nu ne intimidează nici sarcasmul suficient al bătrî-nilor inteligenţi, nici mustrările maturilor, nici glumele imbecililor de ambe sexe, nici nepăsarea celor care se pretind a fi astăzi îndrumătorii noştri spirituali, nici seaca indiferenţă a universitarilor, om arăta că ne cunoaştem îndestul forţele ca să nu cutezăm tu !i î*k răsturnate7 să-i privim în ochi şi să le cumpănim lovirile. Iar cum ştim că vom întîlni împotriviri — nu aşteptăm ci lovim *noi tntli.*
' V
n.Oim.sa biruiască valorile ce nu sînt izvorîte nici din eco-ia politică, nici din tehnică, nici din parlamentarism.

Valorile pure, spirituale, absurd de spirituale. Valorile eres-iinismului. Aceasta se va înţelege mai tîrziu, cînd vom cerceta necesitatea misticismului.
Una din trăsăturile generaţiei care se ridică va fi, aşadar critica raţiunii suficiente, împotriviri aduse tuturor ideilor post pozitiviste care mai vieţuiesc încă prin locurile noastre. Noi simţim şi explicăm necesitatea pluralităţii funcţionale a conştiinţei. Diferenţiind planurile, înţelegem că cel mai pătrunzător logician poate fi în acelaşi timp un mistic, după cum poate fi un artist de avangardă. Alte universuri, alte organisme urmînd alte lecfj alte valori şi alte metode de cunoaştere (sau de experienţă).
De aici — nevoia, tendinţa către un exhilian, in crearea căruia se rezumă însăşi personalitatea individului. întretăierea impulsurilor şi concepţiilor, dozarea infinit de variată a aptitudinilor şi a posibilităţilor de distingere într-unui dintre cele trei planuri, armonica îmbinare sau tragicul conflict între masculina senzualitate şi viaţa cerebrală — aceştia sînt fermenţii personalităţii. Precizări se găsesc în lucrarea noastră *Apologia virilităţii* care se va tipări aiurea — şi nu putem întîrzia aici.
Noi sîntem, aşadar, cea dintîi generaţie torturată de imperativul sintezei. Aceasta se poate înţelege meditînd pluralele preocupări care ne chimiie şi ne desfată. Şi, îndeosebi, maniera cu care valorificăm şi transportăm elementele de cultură pe care le asimilăm. Nu rămînem neutri, înregistratori, compulsori. Însufleţim şi sintetizăm — organic, cu forţe şi intuiţii izvorîte din autentica noastră fiinţă interioară.
E un semn al vremurilor, tendinţa către sinteză. Dar noi, cei tineri, vom izbuti să realizăm sinteza cea mai completă, contopită cu însăşi personalitatea. Pentru că noi cunoaştem, îndurăm, şi experienţa mistică — cu toţi fermenţii, şi forţele, şi coeziunea, şi luminile care le coboară în suflet.
Trasate fiind aceste cîteva linii de orientare pe viitoarea hartă sufletească a generaţiei — se înţelege rostul paginilor ce vor urma. Ele sînt menite să ia atitudini împotriva vechilor metode; să schiţeze critica celor cîteva personalităţi ce năzuiesc încă să ne fie îndreptării; şi să afirme valorile, preferinţele, ţelurile. Izvorîte dintr-un proces de eonştiinţă, se vădesc cu toate păcatele şi însuşirile adevărurilorexaltate şi supuse răspicat, cu privirea

BOUAN-ESC-mŞ^^J^T^t.
■Pentru ooi ~

6 septembrie 1927

TI CRITICA DILETANTISMULUI

işice structură **spirituală,** diletantismul se prezintă cu

- tjr s*

şysîrt î

ţfco are pe a sa. E actualizarea ^
a adevărului, a omului. Dinamism ce pre
nice, înnăscute - in viziune, în valori, in raporturi
Fată de aceste metode ale diletantismului, care nu nuu pot fi - cel puţin în parte - şi ale noastre, trebuie sa ™ precizam poziţia. Şi ne grăbim să începem cu ele, pentru ca «jj*»^ pondenţe cu preocupările spirituale autentic contemporane, ar putea da loc la confuzii. ,.,. .. \
„QQC!+a
Am putea fi învinuiţi, noi, cei tineri, de di etantism Aceaste - pentru că vastitatea tulburătoare a cercetărilor, nevoiai ae sin teză, trepidanta, personalismul ce nuanţează **Însăşi munca** j***taxa***-ţifică, pot fi socotite identice cu trăsăturile specifice diletantis-
UUDe fapt, apropierea nu e întotdeauna nejustificată. Diletantismul păstrează - de-a lungul atîtor elemente ce sint străine

necesităţilor spiritului generaţiei noastre — şi elemente pe care le putem asimila. Diletantismul fiind potrivnic specializării ştiinţifice, a savantlîcului cu diplomă, catedră şi laborator ce a uscat atîtea suflete de elită — a cules experienţe pe care noi, vrăjmaşii aceleiaşi specializări, le păstrăm şi le folosim. Dacă în acest articol se critică un anumit diletantism, cel pe care îl dezvăluie analiza imediată a cuvîntului — in articolul următor se va întîlni elogiul unui nou şi fecund diletantism, acomodat necesităţilor spiritului contemporan.

Amintim că notele de faţă năzuiesc să schiţeze conturul generaţiei noastre. Iar aceasta — precizînd atitudini în faţa valorilor metodelor, personalităţilor generaţiilor trecute.

Critica diletantismului, deci, trebuie înţeleasă ca raportarea ia o poziţie spirituală ce ne e, în bună parte, străină.

De la început, trebuie să precizăm sfera noţiunii de „diletant". Şi aceasta, arătînd *ce nu e* diletantismul.

1) Un diletant nu e „eruditul" paradoxal — superficial, deci şi nedisciplinat — de salon.
2) Nu e „amatorul" de artă. Vom vedea mai tirziu, că diletantismul autentic implică sensibilitate şi cultură artistică. Insă, focarul central rămîne obsesia sintezei. Confuzia dintre diletant şi amator s-a făcut prin prezenţa de ambele părţi a superficialităţii, suficienţei sceptice etc.
3) Diletantul, de asemenea, nu e enciclopedistul poligraf al tuturor timpurilor.

Cu toate aceste tipuri de inteligenţă şi sensibilitate, s-a confundat diletantismul. Pentru că nu voim să creăm un nou cuvînt căruia să-i precizăm înţelesul diletantismului nostru — sîntem nevoiţi să curăţăm sfera noţiunii de toţi paraziţii şi de toate ierburile străine care i s-au alăturat. Păstrăm, aşadar, cuvîntul *diletantism* pentru a desemna un anumit aspect al conştiinţei noastre. Dar, îl precizăm.

Diletantul are structură şi temperament de Don Juan. Mobil, ■*coureur* cu prudenţă de amibră alternată de curaj neaşteptat. Un diletant — ca şi un Don Juan — simpatizează plural. în acelaşi timp, îl preocupă şi aleargă după nenumărate forme — spirituale sau trupeşti. In fiecare întîlneşte alt farmec, altă nuanţă, altă perversitate — care îl seduc.

Dar *simpatia* nu poate alcătui nucleul unei sensibilităţi şi mentalităţi contemporane, de elită. Simpatia e un sentiment puţintel, fără debit tumultuos şi fierbinte. Simpatia e ca un *jet (Teau.* Nu va putea

cuprinde decît raze. Iar atrăgîndu-le şi disociindu-le în culori vii şi tremurătoare — orbeşte ochii mulţimii adunate în grădină, ca într-un iarmaroc. Un singur nor ajunge, însă, ca farmecul să piară. Răpindu-i-se soarele, *jet* d'eau-ul se vădeşte străveziu şi mediocru. Iar furtunile — pe mare sau în suflet — sînt întotdeauna întunecate. La ce poate ajuta simpatia — sentiment •ce nu angajează şi nu cere atitudini tranşante, categorice ca un •gest tragic — în ceasurile de pustiu lăuntric, ceasurile cînd con-tştiinţa e sfişiatâ de vlnt şi arsă de sete?
In faţa realităţilor de proporţii, numai ura şi iubirea — *patima,* deci — pot fi germenii găsirii adevărurilor esenţiale. De aici rezultă falimentul inteligenţei? Nu. Patima nu poate rîndui in conştiinţă sisteme de noţiuni legate prin raporturi de cauzalitate. Patima nu poate înlocui ştiinţa — fireşte. Pentru că patima e o anumită parte a vieţii interioare ce se consumă. Iar inteligenţa — o altă parte a aceleaşi vieţi. Cei care au progresat îndeajuns ca să accepte metafizica şi, deci, să înţeleagă aşa cum trebuie datele psihologiei — nu găsesc în rîndurile acestea nimic incorect, sau alături de realitate. Patima *aţîţă* inteligenţa, iar imboldul pe care îl dă de a găsi adevărul obiectiv — e singurul iecund. Mecanismul descoperirilor ştiinţifice se reduce la această schemă: intuiţia unei posibilităţi; entuziasm, dragoste, pentru noua viziune ce se întrezăreşte deasupra viziunii acceptate pînă ;atunci; ură împotriva adevărurilor vechi şi arzătoarea dorinţă de a face să triumfe noul adevăr; prin toată această patimă, se descoperă *argumentele* ce conving lumea ştiinţifică. Aşadar — prioritatea sentimentului, intimei siguranţe în posesiunea adevărului. Iar apoi, organizarea argumentelor, armelor raţiunii.
Problema pe care o atingem aici e de o considerabilă însemnătate pentru filosofia ştiinţei şi tipologia inteligenţei omeneşti. Vom reveni altă dată cercetînd celălalt tip existent: analiticul (după Poincare), algeliricul, imaginativul. Dar amintim, în trea-

căt, pe Pascal, pe Poincare, pe Duhem — în cercetările asupra celor două structuri spirituale, descifrate cu ajutorul travaliului matematic. Duhem a scris, asupra ştiinţei: „Les principes se sentent, Ies conclusions se concluent". Sau „L'intuition decouvre les veri-tes, la demonstration vient apres, qui les assure". Cu atît mai adevărată se dovedeşte a fi aserţiunea noastră, cînd domeniul ştiinţei e înlocuit cu cel al moralei. în morală, valorile trebuie afirmate, apărate, promovate cu dragoste. Simpatia e insuficientă. Ea nu va putea însufleţi o lume, nu va putea impune o ierarhie, crea legi. Nu va putea trece dincolo de acel ieftin şi mediocru scepticism, dovadă de ritm bolnav, de meschină viaţă interioară, de absenţa tumultuoaselor forţe, a preaplinului fiinţei noastre intime, care singur poate crea şi impune valori. Simpatia, ca şi scepticismul, e dovada unei conştiinţe prinse încă în placenta vieţii organice, fiziologice.
Singura mîntuire, singura posibilitate de a transcende planul< acestei vieţi — e iubirea, ura: patima.
*
Diletantul — de speţa căruia nu mai putem fi noi — se apropie de realitate cu un ochi închis a ironiei, cu zîmbete. Nu înţelege preţuirea pe care sîntem datori s-o arătăm funcţiunilor noastre de cunoaştere şi obiectelor cunoscute — şi care sînt marea noastră mîndrie. Diletantul nu e niciodată serios. Socoteşte seriozitatea dovada neghiobiei, sau a ignoranţei, sau a pedantismului. E adevărat: o anumită seriozitate trădează toate aceste păcate. Dar, în acelaşi timp, creaţia de opere sau de valori, implică seriozitate sobră. Nu poţi crea un lucru în care nu crezi decît pe jumătate.. Diletantul confundă însă, ca de obicei, aceste două seriozităţi.
De aici prudenţa diletantului. Nu se angajează în afirmaţii-sau în negaţii. Alcătuieşte marea clasă a diletantismului sceptic, suficient, superficial. Inteligenţe care nu pot pătrunde pînă 1» scheletul tainelor, ci se mulţumesc să le descrie aşa cum le pipăie la suprafaţă.
Şi cu toate acestea, tot în sfera diletantismului îşi găseşte-loc şi curajul unui Chamberlain, încercarea lui de reconstituire

- atît
vastă, aproape a unui univers. Despre acest diletantism <]e actual — vom scrie în articolul următor.
*
Neavînd destule rezerve lăuntrice ca să creeze o viziune personală a realităţii şi a sufletului — diletantul îşi caută originalitatea în paradox. Dar paradoxul — afară de cazul cînd eo anticipare, o

întrecere a conştiinţei contemporane — e falsă originalitate. E dovada dezechilibrului forţelor, a confuziei valorilor. Paradoxul nu poate izvorî decît dintr-o conştiinţă în care *ierarhia e* negată. O conştiinţă care nu poate înţelege necesitatea ordinii,
a legilor, a moralei.
Ditalantul e neputincios de a-şi alcătui o conştiinţă morală, de a afirma valori morale, a le lăsa să se dezvolte în suflet şi a-şi
împrospăta sufletul cu ele.
Iar aceasta, pentru că e prudent şi sceptic. Scepticul nu înţelege existenţa imanentă a unei lumi morale, cu valorile ei. Scepticul confundă morala cu istoria moralei în omenire.
Nu poate aprecia valoarea sufletească interioară, a unui fapt sau unei legi morale. El îşi aminteşte că originea moralei e ruşinoasă, putînd fi studiată şi astăzi la anumite triburi australiene. Confuzia aceasta bestială de planuri, de universuri — e identică aceleia pe care o făcea cîndva un nebun. „Nu vreau să întind mina prietenului, spunea, pentru că la origine, strîngerea mîinii năzuia să apuce dreapta şi s-o imobilizeze, evitînd o posibilă iovitură din partea celui întilnit". Strîngerea mîinii unui prieten e astăzi un fapt sufletesc cu o valoare sufletească. Universul moral e un univers independent, organizat cu anumite legi — şi care nu poate fi întîlnit şi apreciat în timpurile totemismului.
Confuzia unei realităţi sufleteşti cu originea ei — ne duce inapoi la disociaţia gourmontiană, la falsa metodă a istoriei reli-yiilor şi la alte gafe ale spiritului european în ultima jumătate de veac. Neputinţa de a percepe mai multe universuri e identică cu neputinţa de a percepe universul matematic sau simfonic. E o lipsă organică, de care generaţia noastră a fost mîntuită. Am putea cerceta cîteva cauze — dar amînăm lucrul acesta pentru un alt articol, după cum sîntem nevoiţi să amînăm şi problema morală.
Geneva, august,
9 septembrie 1927

MIRCEA ELIADE
III. CĂTRE UN NOU DILETANTISM
ALĂTURI de diletanţii sceptici, uşuratici, suficienţi — se în-tîlnesc diletanţii constructivi. Acesta poate fi considerat ca un nou diletantism, viabil, de care ne simţim apropiaţi. Efervescenţa care îl produce, e şi a noastră. Pentru că diletanţii constructivi suferă acelaşi chin al sintezei, al închegărilor largi, cuprinzătoare, curajoase.
Curajul pe care ceilalţi diletanţi — de salon, de revistă, de catedră — îl risipeau în paradoxe, în fraze de spirit, în enigme minore — aceştia îl dovedesc în construcţii. Trăsătura reprezentativă e necesitatea sintezei universale, a rotunjirii, a sistematicii, a legiferării.
Legile, tipurile, ordinea, luminoasa cauzalitate — iată orizontul diletantismului fecund, pe care l-am putea denumi „filosofic"; spre deosebire de celălalt diletantism „monden", bun pentru minţile leneşe şi conştiinţele străvezii.
Recunoscînd în diletantismul filosofic tendinţa către sinteza universală, s-ar putea spune că se identifică cu însăşi filosofia. împotrivirea e nedreaptă. Un diletant autentic, deşi năzuind aceeaşi poziţie ca şi filosoful — nu va putea fi niciodată un filosof pur. Structurile spirituale, în ciuda anumitor corespondenţe — sînt diverse. Diletantul nu iubeşte abstracţiunea, lumea valorilor care nu se oglindesc în realitatea imediată. Diletantul vede. Gîn-direa lui e plastică. Gîndirea filosofică, deşi nu exclude plasticitatea, e prin excelenţă abstractă.
Diletantismul filosofic se apropie mult, aproape pînă la contopire, cu aşa-numita filosofie a istoriei, sau a culturii. Mai toţi diletanţii de seamă — Montesquieu, Vico, Gobineau, Marx, Cham-berlain, Spengler — au lucrat în acest domeniu.
Filosofia istoriei satisface necesitatea de a descoperi universala cauzalitate din care se ţese lumea, şi, în acelaşi timp, ancorarea] în realitatea fluidă şi vibratorie a faptului istoric. în operele marilor diletanţi, opere istoric-discursive — se întîlneşte sinteza, cîteodată genială, a elementelor bruto istorice şi a legilor (a ideilor, deci, a sistematicii autorului).

Diletanţii au simpatizat întotdeauna istoria, şi au înţeles-o. Nu au văzut în ea culegerea, publicarea şi clasarea documentelor. Au căutat * legile, cauzele, elementele constitutive şi dinamismul lor. Au

văzut, deasupra materiei, concepte: rasă, clasă, cultură, etc. Cercetarea viziunii istoriei, în operele diletanților filosofi — descoperă întotdeauna un sistem de concepte întrețesut cu realități istorice. Atitudinea lor, tendința către o construcție justificată de fapte şi luminată de cauzalitate — e singura care poate fi păstrată de contemporani. Deosebirea între noi şi ceilalți cîțiva diletanți filosofici amintiți mai sus nu e de metodă, ci de viziune. Şi noi înțelegem istoria ca o filosofie a istoriei. Deosebirea dintre concepția noastră şi a celorlalți diletanți e aceeaşi ca deosebirea dintre concepția lui Marx şi cea a lui Chamberlain, de pildă.

Sinteza universală săvîrşită plastic şi însuflețită de ilustrarea unei ideologii — e trăsătura ce ne apropie de diletantismul filosofic. Ceea ce nu ne împiedică de a lucra în acelaşi timp în planul pur al filosofiei. Mobilitatea precoce a funcțiunilor spirituale ne îngăduie o viziune „diletantă" a istoriei universale, a culturii, deci — alături de speculația filosofică. Nu sîntem stăpîniți de plastic, de realitatea organică şi ierarhizată în forme artistice.

Acceptăm filosofia istoriei — partea cea mai viabilă a diletantismului — ca o parte a sintezei, iar nu ca unica sinteză.

Ne întilnim cu diletantismul în curajul cu care năzuim către o reconstituire universală — în sinteză. Cultura contemporană şi-a prefăcut „sensibilitatea". Nu mai e satisfăcută de fragmente, de scientism. Insuficiența ştiinței pentru o conştiință de elită, accentuată tragic în ultimii ani — e un lucru prea cunoscut, asupra căruia vom mai avea prilejul să revenim. Imperativul timpului e: sinteză. Sinteza care ne ispiteşte nu va putea fi alăturată, totuşi, umanismului sau enciclopedismului. Nu va fi o sinteză întemeiată pe filologia clasică (în adevăratul înțeles — care este acela de comentarea şi interpretarea culturii greco-latine) şi nu va putea fi nici iluzoria ştiință a enciclopediştilor. Ambele sînt insuficiente. Nu ne întoarcem înapoi, orice ar spune „savanții specialişti", la peripatetism, la „Sumele" medievale. Nevoia sintezei izvorăşte din experiențele pe care le-a îndurat în ultimele trei sferturi de veac conştiința europeană. Dacă trebuie să găsim numaidecît un termen de comparație — nu putem aminti decît

s-a cules, evident greşit, *căzut.*

alexandrinismul. Dar alexandrinismul in ce [are] mai occidental, mai organizat, mai disciplinat. Sinteza necesită curaj, forțe lăuntrice, posibilități şi e.xpei riențe multiple. înțelegem sinteza din care nu se elimină — ipocrit sau imbecil — viața mistică. Sinteza care ajunge o datorie-şi o condiție a echilibrului spiritual.

*

Analiza descoperirilor ştiințifice în matematică, fizică, mai puțin biologie — descoperă aceeaşi intuiție pe care o întîlnim în. diletantism.

Precizăm conținutul noțiunii de intuiție — în acest caz. K anticiparea faptelor, saltul făcut deasupra golurilor, închiderea circuitului unui complex de raporturi. Sînt instructive mărturisirile gînditorilor matematici asupra împrejurărilor în care descoperirile li s-au relevat spiritului. Se întîlnesc expresii de confesiune: „lumină", „fulger", „extaz", „orbire".

Soluții căutate ani după ani pe calea raționamentelor — s-au coborît în conştiință fără cel mai mic efort intelectual, complete şi perfecte. Ele pot fi rezultatul unei îndelungi gestații inconştiente (cazul Poincare) — sau unei viziuni interioare, neaşteptate, unice, de la care pornesc serii de meditații, cercetări, verificări-Soluții găsite intuitiv închid un sistem, sau creează altul. Ceea ce e mai autentic, mai pur, mai prețios în ştiință — atît în cele deductive, cît şi în cele inductive — se datoreşte intuiției. Cele mar trîmbițate descoperiri experimentale nu s-au săvîrşit cu ajutorul unui imens număr de observații şi experiențe dispuse inductiv — ci cu lumina intuiției. Ceea ce nu înseamnă că metoda experimentală, întemeiată pe inducție, e inutilă, sau falsă. Ci numai că ştiința, ca să poată cuprinde (cunoaşte) realitatea — trebuie să se ridice, câteodată, deasupra ei şi să alerge înaintea ei. Oglindind realitatea imediată — nu va putea ajunge niciodată ştiință, adică generală.

Intuiția — ca anticipare „teoretică" asupra faptelor, ca luminare subită al unui tot confuz de sentimente şi judecăți — e un metod fecund în ştiință. Şi e un metod inevitabil în munca diletantismului filosofic. Cu condiția *sine qua non* — a verificărilor cît mai documentate şi mai serioase. Faptul că aceste **verificări** au fost sacrificate de anumiți diletanți pentru unitatea, sau simetria, sau forma literară a operei — nu ne împiedică de a aprecia

rezultatele pozitive ale metodei. Astfel că, diletantismul filosofic departe de a nega ştiinţa, îi împrumută şi foloseşte funcţiunea cea mai fecundă; intuiţia se identifică, acum, cu sinteza, ori-xontul diletanţilor.
Geneva, septembrie.
11 septembrie 1927

IV. ÎNTRE CATEDRĂ ŞI LABORATOR

IATĂ cîteva reflecţii imprudente. A vorbi de ştiinţă şi de savanţi de-a lungul cîtorva pagini ale unui asemenea „Itinerariu" — nu poate fi declt dovada neseriozităţii şi a ignoranţei. „Subiectul" e grav, iar tratarea trebuie săvirşită cu tot fastul şi clarobscurul unei oficieri. Absenţa citatelor şi autorilor — într-un asemenea
subiect — descalifică.
Sînt, încă, prea multe colţuri interzise cercetării luminoase, categorice şi succinte. Sînt domenii rezervate diplomelor şi erudiţiei universitare. Observaţia justă şi proaspătă nu poate fi apreciată „la oricine". Gîndirea săvîrşită direct, fără paragrafe, Kant şi „Evoluţia creatoare" — nu are darul să impresioneze decît în anumite cărţi, semnate de anumiţi bărbaţi de seamă, de o anumită virstă. La ceilalţi — e dovada gîndirii cursive, suficiente, superficiale, comune.
Dacă notele acestea se vor retipări cîndva în alte condiţiuni, le voi întovărăşi cu citatele şi trimiterile necesare. Pentru acei elţiva tineri cărora le * sînt închinate, această transformare tipografică, însă, nu va avea, fireşte, nici o însemnătate.
Aşadar, ne vom socoti acum cu învăţătorii noştri universitari, cei de pe catedre şi din laboratoare. Ne socotim cu ei, pentru ca *Iiinerariul* e al generaţiei noastre: *quid et nune.* Dar ne gîn-
în articol *li.*

dim la omul de ştiinţă — iar nu la savantul român. Mai e nevoie să precizăm nuanţa?
O confuzie, pricină de dispute, e aceea între *ştiinţă* şi *savant.* Consideraţiile generale asupra celei dintîi duc la filosofia ştiinţei, adică la logică şi metafizică. Consideraţiile asupra savantului duc la psihologie. Culegînd observaţii psihologice asupra savanţilor şi subliniind anumite concluzii — s-ar putea spune că se critică înseşi temeliile ştiinţei. Dar adevărul este altul. împotrivirile aduse savantului nu vatămă ştiinţa. Ele sînt actuale şi provizorii. Ceea ce nu înseamnă, însă, că ştiinţa ca atare, e mai presus de orice critică.
Savantul e un funcţionar, dublat cîteodată de un pătimaş exaltat şi nevindecabil (înţelegem cuvîntul „funcţionar" rapor-tîndu-1 la noţiunea de „funcţie", iar nu la aceea de „leafă"). Atunci cînd se mulţumeşte cu funcţia, cu eticheta socială — împlineşte un rol, mai mult sau mai puţin mediocru, şi atît. Alături de munca ştiinţifică universală, în umbra premergătorilor de geniu sau de metodă — se şterg, dispar. „Contribuţiile" lor, dacă sînt, nu izbutesc să-1 ridice din mediocritate. înşişi aceşti savanţi, de cele mai multe ori prevăzuţi cu diplome şi sarcini oficiale, îşi înţeleg puţinătatea lor în ştiinţă. Caută izbînda politică, confortul familia], distingerea în saloane. Arareori vorbesc despre „ştiinţa" lor. O îndeplinesc resemnat sau eroic, diminuînd falsul entuziasm în raport cu evoluţia socială.
Deşi sînt aproape singurii savanţi pe care îi întîlnim la noi — ne interesează prea puţin în paginile de faţă. Prezenţa şi numărul lor se datoresc unui ansamblu de împrejurări lesne de reconstituit, şi pe care nu-1 vom cerceta aici.
Autenticii savanţi nu pot fi decît pătimaşi, dăruiţi pînă la uitare de sine, cercetării. Graficul conştiinţei lor se aseamănă cu cel al colecţionarilor, al maniacilor, al îndrăgostiţilor. Sînt obsedaţi de o singură problemă, într-un anumit aspect, raportată la o anumită interpretare. Nu trebuie să ne gîndim la ultime şi inaccesibile cercetări, specializate pînă la ezoterism. Acelaşi tip se recunoaşte şi în luminoasele

lucrări ştiinţifice, continuate an după an, stăpînind, chinuind şi desfătînd ca o obsesie.
Romantismul ştiinţific (termenul prim nu are întocmai acelaşi înţeles ca „romantismul" în artă) e singurul fecund, creator. *Metoda lipsită* de elanul avîntat al entuziasmului, al anticipării,

al salturilor în întuneric — nu culege decît rezultate mediocre. S-a spus de multe ori. că metoda — înţelegem şi savanţii reduşi numai la metodă — excelează în controlarea, ilustrarea şi expunerea descoperirilor. Că izbuteşte să sfîrşească o lucrare începută la lumina intuiţiei. Că singură poate convinge opinia savantă — alcătuită din cîţiva lideri enigmatici, o suită de universitari şi publicul funcţionarilor ştiinţifici.
Metoda, însă, alăturată patimii, romantismului — creează veritabilul tip al savantului. O cercetare ştiinţifică — nu ne gindim Bumai la „contribuţiile" începătorilor şi ale mediocrilor — e exerciţiul unui complex de funcţiuni psihice şi armonizarea lor. Armonizare fără canoane, pentru că la fiecare nouă experienţă, contribuţiile funcţiunilor se dozează diferit. Armonizarea săvîrşită din acordul intim între problemă şi conştiinţa ce caută soluţia. Operă a resurselor lăuntrice, îmbogăţite de experienţe; a *personalităţii.* Şi în ştiinţă, pretutindeni, progresul — sau, cel puţin, germenii progresului — se datoresc personalităţii. Iată de ce scriam că nu se pot face descoperiri numai cu ajutorul metodei. Metoda e un veşmînt pe care nu-1 poţi îmbrăca decît după ani de încercări. Metoda — deşi canonizată în diverse şi utile manuale de ştiinţă experimentală nu se poate împrumuta sau cumpăra. Ca şi ştiinţa — oferită în vitrine, în laboratoare, în sălile de cursuri — o culeg toţi, dar nu o pot păstra decît puţini. Se face aici confuzia între un lucru putinţe de a fi comunicat şi actul *asimilării* lui. Se crede că aflarea „regulilor metodei" a obiectivizat metoda pînă la deplasarea ei într-un plan ce nu mai are nici o legătură cu fluctuaţiile conştiinţei şi de unde o poate lua oricine. De fapt, canonizată, metoda rămîne tot atît de fluidă, ca şi mai înainte. înţelegem metoda aplicată în *descoperiri,* iar nu cea în expunere, in manuale, cînd se confundă cu tehnica. în faţa unei mari şi inedite probleme, ea e totdeauna creaţia personalităţii.
E un cuvînt al cărui sens trebuie să-1 precizăm: *clasicismul tn ştiinţă.* L-a folosit, cred, Ostwald, analizînd tipurile inteligenţei şi ajungînd la inevitabilele două contrarii: romantism — clasicism ; intuiţie — raţionament; spontaneitate — metodă. Ne interesează precizarea termenului, pentru că s-a afirmat de nenumărate ori că: *clasicismul* ştiinţific este dominarea metodei, *rea-*

Uzarea descoperirilor prin calmă inducţie, prin observaţie după observaţie.
Gîndiţi-vă cîteva clipe la această nerozie: descoperire realizată prin metodă, prin inducţie. Gindiţi-vă la autenticele descoperiri, la fizică-matematică, astronomie — iar nu la chimie şi biologie, unde aproape toate descoperirile sînt numai completări, revizuiri, puneri la punct; iar cele ce nu sînt astfel, sînt opera romantismului ştiinţific. Gîndiţi-vă la infinitele posibilităţi ale unui cîmp ştiinţific, la infinitele drumuri şi răspîntii — şi gîndiţi-vă la inducţia din manuale. Orice argument e inutil.
De fapt, metoda nu poate stăpîni, pentru că e ea însăşi opera personalităţii. Tipurile — clasic şi romantic — nu sînt, totuşi, mai puţin reale. Clasicul în ştiinţă însă, este o întrecere a romanticului. Nu e un tip ce se dezvoltă paralel — cum se crede —, ci un tip a cărui durată romantică a fost mai scurtă. Un tip care nu neagă intuiţia, sau o mărturiseşte străină eului său — ci care o transformă.
Romanticul se mulţumeşte cu intuiţia, o exaltă, o afirmă infailibilă. Clasicul, dimpotrivă, o ascunde, o compară cu datele experienţelor trecute, o metodizează. Există o deosebire, iar nu o contradicţie, cum citim în cărţi. Nu sînt două tipuri ireductibile. Un clasic a fost romantic într-un anumit grad, fireşte — iar un romantic poate ajunge clasic.
Ca să înţelegeţi imposibilitatea clasicismului ca o întrupare unică a metodei — meditaţi cîteva descoperiri. Sau încercaţi de a întrece cu mintea poziţiile actuale ale ştiinţei. Rezultatele vor fi aceleaşi: clasicul e un romantic disciplinat de o metodă, iar metoda, rezultatul experienţelor şi reflexul personalităţii.
*
Dar să ne întoarcem. Nu ne interesează aici numai tipurile savanţilor, ci şi raportul dintre ştiinţă şi cultură. Pină acum douăzeci de ani se mai credea încă în primatul ştiinţei, din care cultura derivă firesc. La noi, ideea întîlneşte un mare număr de partizani.
Ştiinţa, însă, nu poate fi decît un element al culturii. (Afirmaţia poate părea acum comună). De aceea singură ştiinţa nu mai satisface conştiinţa comună — torturată de necesitatea culturii, atmosferă

spirituală cu multiple funcții. Nu e locul aici să cercetăm ființa culturii. Ceea ce trebuie să reținem, e faptul că savantul rămîne de cele mai multe ori alături de ea. Munca omului

de știință pervertește echilibrul conștiinței. Cel dinții element viciat e viziunea. Specialistul nu mai poate aprecia distanțele în cultură, și ajunge să nu mai poată distinge anumite peisaje. E rezultatul atrofierilor succesive, pricinuite de absența unei complete nutriții intelectuale.

Savantul nu valorifică realitatea și spiritul decît raportin-du-le la cercetările lui. De aici indecența cu care exagerează importanța științei respective. Există un raport direct între importanța pe care o dă cărții scrise (asupra unui subiect de specialitate) și depărtare[a] de la cultură.

Știința, cerînd o precoce consacrare — cînd conștiința e încă tulbure, iar experiențele vitale și intelectuale minime —, savanții ignorează celelalte planuri ale realității. Judecarea oamenilor de știință asupra moralei, artei, misticii — e dureros de primară și compromițătoare.

. . . Generația noastră, obsedată de echilibru și sinteză, nu poate fi mulțumită de munca științifică. Aceasta nu înseamnă că o disprețuiește sau o neagă. Știința închide prea multe posibilități și luminează o anumită realitate — ca să nu ajungă necesară unei conștiințe de elită. Există apoi știința ca funcție socială — fatală. Dar noi năzuim să completăm viziunea științifică cu rezultatele altor funcțiuni. Vom putea înfăptui atunci acea atmosferă spirituală, *cultura,* fără de care nu e posibilă nici o creație, tn nici un domeniu.

Geneve, septembrie.

16 septembrie 1927

V. EXPERIENȚELE

VJENERATIA ce se ridică, va fi cea mai bogată în experiențe. Pentru că e cea mai neliniștită și mai puțin dispusă la renunțarea totală, în favoarea unui crez împrumutat și neînțeles.

Nu ne vom sfîrși atît de curind de încheiat socotelile. Nu ne vom mărturisi maturi serioși, definitiv conservați sub crusta

„sistemului", a „ideii politice", a credinței personale. Nu putem părăsi atît de curînd linia cea mai primejdioasă și mai desfătătoare a cînipului de luptă — acolo unde ideile putrede, sadice, sălbatice ne sînt dușmani — pentru a ne căuta adăpost aiurea.

Nu voim să oprim efervescența, să reglementăm ineditul, să jalonăm drumul ce va să vie, să anticipăm prin silogisme severe viața noastră, frămîntarea noastră, durerile și roadele noastre.

Pentru că nu putem. Fermenții s-au risipit darnici pretutindeni în conștiința noastră, în umbră și lumină. Fermenții experienței inițiale — ai războiului, ai retragerii, ai ocupației — au prefăcut însăși fibra sufletului nostru. Ațițarea continuă, neputința de a rămîne la formule, întrecerea aproape instinctivă a pozitivismului, descoperirea misticismului autentic (nu cel teozofic, crepuscular, feminin; nici misticismul artistic) — sînt semne că prefaceri profunde ne despart de înaintașii noștri.

De fapt, necesitatea experiențelor izvorăște din preaplinul sufletului, din învrăjbirea de forțe lăuntrice, din conștiința germenilor prețioși. Ne simțim îndemnați către întregirea finală, de-a lungul suișurilor și coborîșurilor prăpăstioase, ce strîng sufletul, și-1 înfierbîntă, și-1 dilată pînă la exaltare, pînă la expansivitate. De aceea căutăm și sorbim experiențele pe care vremea ei dibuirile sufletului ni le aruncă în față.

De ce să ne ferim de experiențe, chiar de cele rău famate? Ele excită spiritul, îl precipită în situații și atitudini inedite, 11 fecundează cu germeni rari, îl nuanțează cu tente exotice.

Să nu ne fie teamă că ne vor destrăma sufletul, sau îl vor stăpîni. Experiențele îmbogățesc conștiința, dar nu-i cuprind niciodată libertatea. Să le căutăm, să le prelungim, să le exaltăm.

Instinctul de conservare al unității și voința — care nu ne părăsește niciodată cu totul — nu ne lasă pierzării, prăpăstiilor inconștienței sau ratării.

Oricît de puternică ar fi o experiență — sublimul actualizat printr-o operă de artă, prin audiția unei simfonii beethovenier.e, de pildă — echilibrul nu întîrzie. Cea mai cumplită durere sau cea mai

neînchipuită bucurie — nu pot sfărîma unitatea vie a conştiinţei. Fireşte, înţeleg exemplarele preţioase ale virilităţii, cu pietroase hotare sufleteşti vrednice de înfruntat furtuni. Nu mă gindesc la sensibilităţile feminine, străvezii, numai nuanţe şi jocuri de lumină — pe care orice contact forte le zdruncină şi le năruie. De altfel, chiar pentru aceste sensibilităţi experien-

ţele sînt necesare. Fireşte, experienţele gingaşe, fine; emoţiile artistice, îndeosebi cele muzicale.

Aşadar — să căutăm, să sorbim, să ne desfătăm, să suferim tot. Personalitatea ajunge elastică, dar nu incoerentă; asimilează, dar nu se intoxică prin ingurgitaţie şi nu ajunge cenuşie prin amestec.

Fiecare nouă experienţă îi dăruieşte o nouă gimnastică, o nouă viziune şi noi valori. Chiar o experienţă absurdă, cum ar părea alchimia. Sau una riscantă: magia. Sau una compromiţătoare: umanitarismul. Sau futurismul, cubismul, sionismul, antisemitismul. Sau algebra, *christian science,* criptografia ete.

Gîndiţi-vă că pe fiece clipă, graficul conştiinţei este schimbat. Că orice idee o sileşte să fandeze, să se exercite. Că rostirea conştientă şi voluntară a unui cuvînt, actualizează o *atitudine.* Că rostirea a douăzeci de cuvinte fără şir — o contorsionează, o ehinuie, o ameţeşte ca viziunea răsturnată şi curgînd în sens invers a unei străzi. Gîndiţi-vă că înseşi aceste cuvinte rostite la întîmplare pot îmbogăţi conştiinţa prin tainice asociaţii de sunete, de idei.

Dar o experienţă — să spunem, magia — cu atîtea idei juste şi atîtea fantastice, naive primare ? Gîndind o teorie magică, experimentînd un ritual magic, făcînd efortul de a *actualiz-a* conţinutul acelei idei sau acelui rit, de a suplia conştiinţa sub el — infinite posibilităţi, corespondenţe, analogii, izvorăsc. Sînt poziţii ignorate de spiritul educat în cadrele logicii imediate, a bunului simţ, a ştiinţelor experimentale, a teoriilor suficiente. Şi de aceea, sînt poziţii fecunde, suculente, chiar pentru întărirea vechilor poziţii, ale logicii de toate zilele. Se întretaie sisteme şi sentimente. Se luminează, neaşteptat, colţuri întunecate, coborîşuri uitate de generaţii, se ating păienjenişuri. Cîte înfiorări nelămurite, cîte gînduri fantastice, cît curaj metafizic, cîte forţe fără nume nu pogoară în suflet un ritual şi o meditaţie magică.

A ales o pildă, la întîmplare, şi poate nu îndestul de fericită. Sînt, însă, sisteme, poezii, construcţii — a căror experimentare aduce sigure foloase.

De ce ne-am teme de experienţe? De ce graba de a ne potoli, de a ne linişti nu disciplinîndu-ne ci extirpîndu-ne dorinţele, de a ne închega în definitivat, de a intra în cadre de o dureroasă mediocritate, fără a înţelege, încai, voluptatea ordinii şi disciplinei ?

Ne vom opri cu toţii la un echilibru cerut de structura noastră spirituală. Vom rămîne matematicieni, critici, medici, literaţi sau oratori. Dar cercurile conştiinţelor noastre se întretaie, totuşi. Elipsele alcătuiesc teritoriul comun pe care îl cultivă fiecare şi din ale cărui roade se înfruptă toţi: *cultura.* Iar cultura nu se poate comunica, nu poate exista decît într-o societate legată printr-o *identitate de experienţe.*

Să nu ne gîndim, aşadar, la inutilitatea experienţelor în veacul nostru de muncă specializată. Să nu socotim timp pierdut pentru un medic, cunoaşterea şi savurarea poeziei orientale, sau a ezoterismului sau a artei noi. Numai în măsura în care a simpatizat cu domenii, sisteme şi oameni străini specialităţii — se poate numi un *om cult,* poate împrăştia şi respira atmosfera culturală.

Dar asupra acestor ultime probleme, revenim.

*

O apologie a experienţelor trebuie însoţită şi de o încercare de canonizare, de o sistematică.

Cel dintîi paznic ce reglementează viaţa spirituală e instinctul, voinţa de a trăi şi a păstra unitatea. De aceea mărturiseam că nu trebuie să ne temem de experienţe. Rezervele noastre vitale sînt multiple şi bogate. Dar sînt şi conştiinţe slabe. Trebuie să ne gîndim că ţinta experienţelor e să fecundeze conştiinţa şi s-o facă suplă — iar nu să o consume, să o pervertească, să o mumi-fieze. Aşadar, pentru spiritele fără rezerve infinite — disciplinarea experienţelor. Precizarea aceasta nu contrazice întru nimic paragraful precedent. Dar, într-o generaţie, conştiinţele nu sînt identice şi, de cele mai multe ori, rezervele nu depind de indivizi, iar lipsa lor nu poate alcătui o învinuire.

Conştiinţa vibrează, se convulsionează, arsă, mîngîiată, îm-bîînzită, încordată, umectată — în experienţe. Experienţele provoacă atitudini, iar atitudinile — poziţii spirituale. Dar poziţia poate fi exagerată, ca intensitate sau durată şi atunci rezervele sînt epuizate. De aici, dezechilibrul mintal sau moral, vicierea viziunii, tulburarea armoniei personalităţii. Disciplina spirituală ajunge astfel evidentă şi indispensabilă. Fireşte, fiecare conştiinţă îşi modelează o disciplină proprie, adecvată virtualităţilor, rezervelor şi absenţelor spirituale.

... Să nu se uite că ţinta finală a experienţelor e armonia organică, echilibrul forţelor lăuntrice. Dar. e bine să precizăm

cu cît ne vom depărta mai mult de acest echilibru şi ne vom dărui mai total sentimentelor şi ideilor exaltate pînă la frenezie — cu atît echilibrul va fi mai puternic, mai definitiv, mai precis în unduirea lui, mai personal şi mai creator. Acele conştiinţe de elită care nu vor disciplina experienţele, vor sfîrşi întotdeauna prin a cîştiga o disciplină interioară, profund ancorată şi însufleţită.

Château de Vesignien (Franţa). 23 septembrie 1927

VI. CULTURA

LJ N popas şi o privire înapoi. Am pornit de la constatarea unui ***spirit*** *al generaţiei actuale,* deosebit de al celorlalte. Diferenţierea se accentuase prin experienţa războiului, care a ridicat pretutindeni valorile duhului şi a îndemnat — pe atîtea căi — culegerea **lor.** Trăsătura dominantă: dorinţa de o sinteză completă şi autentică. De aici critica diletantismului, nevoia de seriozitate spirituală, de integrarea experienţei mistice; şi critica acelui spirit ştiinţific de laborator, de universitate, care atrofia în conştiinţe germeni, posibilităţi şi funcţiuni, cu ajutorul cărora s-ar fi realizat echilibrul lăuntric, armonia, personalitatea. Am arătat apoi necesitatea experienţelor, de orice fel, pentru gimnastica spiritului. Experienţe pentru dezvoltarea de virtualităţi psihice, creatoare de valori, de sinteze inedite. Experienţe pe o arie nelimitată — cînd conştiinţele aparţin elitei, **bogate** în resurse vitale şi stăpînite de personalitate. Experienţe disciplinate — de un maestru, de o carte, de o şcoală etc. pentru ceilalţi. Şi am încheiat această primă serie de note prin identificarea *culturii* cu *experienţele.*

*

Cultura, aşadar, *nu e decît valorificarea experienţelor sufleteşti şi organizarea lor independentă de celelalte valori* (economice,

politice d.ex.). Precizarea aceasta e justă atît pentru indivizi, cît şi pentru popoare. O cultură este un univers spiritual viu. Izvorînd din experienţe, din viaţa lăuntrică; iar viaţa lăuntrică fiind întotdeauna o sinteză printre ai cărei reactivi nu trebuie să uităm conţinutul etnic — cultura va fi întotdeauna colorată etnic, şi nuanţată individual.

Că există culturi rezemate pe o bază etnică — faptul e dovedit istoriceşte. Ne amintim: cultura chineză, indiană, greacă, latină etc. Iată însă un amănunt care nu trebuie scăpat din vedere: nu există cultură indiană, ci cultură brahmană şi cultură budistă. De asemenea, nu există o cultură greacă. Există o *civilizaţie* greacă, o continuitate de valori economice, materiale — ca să folosim gîndirea lui Spengler, atît de muit filfiită în ultimii ani. Ya sa zică — în cadrele aceleiaşi mase etnice, ceea ce produce *cultura* nu e însăşi fibra etnică. Ci un mănunchi de germeni spirituali, dezvoltaţi de cele mai multe ori de *religie.* Civilizaţia se transmite unui număr infinit de generaţii, şi poate trece hotarele. Cultura rămîne atît timp cît există atmosfera spirituală, dogmele din care a izvorît. Imbătrineşte, apoi, se usucă şi moare. De aceea există o singură civilizaţie greacă risipită o mie de ani pe atîtea tărîmuri, şi există mai multe culturi, care nu sint decît poziţiile spirituale ale poporului elen.

Cultura, aşadar, nu e provocată de evenimentele istorice, brute. Istoria e însăşi o parte dinamică a culturii. Pentru că istoria nu e produsă întotdeauna de pîntec — ci de credinţe, de dogme, de fapte spirituale, aşadar. Şi chiar atunci cînd foamea creează un fapt istoric — foamea aceea, fiind produsă de anumite poziţii spirituale ale lumii înconjurătoare, ajunge un fapt spiritual. Evenimentele istorice evoluează paralel cu fazele culturii. Acesta e un adevăr pe care timpurile din urmă l-au făcut evident. **Atţt** timp cît domnea materialismul istoric şi toate doctrinele creerelor economice — se împlinea cinic confuzia între, am spune, arhitect şi lucrătorii care clădesc o casă. Se argumenta: priviţi casa cum se

ridică, mecanic. Nici o lege fizică nu e dezisă. Lucrătorul apucă piatra, înfrînge atracția gravitației cu o pîrghie de ordinul I, aduce var, aduce apă. Echilibrul mecanic e perfect; ca şi într-un corp omenesc, ca şi într-o societate omenească. Se uita însă, planul arhitectului după cum, în istorie, se uită germenul spiritual care a produs o situație şi, de aici, un fapt istoric.

Ca şi un organism, cultura are funcțiuni: idealuri, credințe, legi etc. Ca un fapt spiritual, cultura trebuie simpatizată. Critica adusă unei culturi dovedeşte insuficiența ei de a echilibra forțele şi capacitatea unei anumite generații. Deci, critica unei culturi «chivalează cu moartea, cu reformarea ei (reforma budistă ucide, pentru un timp păgînismul; reforma lui Luther ucide catolicismul romano-apostolic în nordul Europei; dacă budismul n-a înlocuit pe deplin brahmanismul, iar creştinismul n-a înlocuit păgînismul — pricina trebuie căutată în imposibilitatea organică a speței omeneşti de a asimila integral asemenea revoluții spirituale).

Critica aceasta este de două feluri. Cea dintîi, datorîndu-se unei elite şi unui creer genial, corespunde insuficienței mai sus pomenite şi sfîrşeşte prin a reforma, deci a ucide, formația actuală a culturii. Cea de a doua se naşte in perioade de criză şi se dato-reşte unor spirite hipersensibile sau viciate, perverse. Multe dia aceste critici slnt uitate o dată cu trecerea crizei; sofiştii şi So-crate, de pildă. Socrate restabileşte valorile culturii, ucigînd astfel influența sofiştilor şi redînd in acelaşi timp hrana spirituală generației însetate.

Neîncrederea împiedică dezvoltarea culturii. De aceea, cultura se Întemeiază ori pe o religie — a cărei experiență mistică este *nisus form&tivus,* catalizatorul şi structura echilibrului spiritual — ori pe o *didactică.* Se înțelege că vorbim acum de culturile țărilor, generațiilor. Şi se înțelege că, atît religia cît şi didactica, sînt dogme — în fața cărora spiritul critic nu poate să se manifeste decît moderat. Altminteri, ele nu ar corespunde rolului. Se înțelege, de asemenea, că — atunci cind vorbim de didactică — ne gîndim la mulțimea conştiințelor, la acea „sfîntă mediocritate" a bisericii romane.

Aşadar, didactica dezvoltă o identitate riguroasă de conținuturi spirituale: „umanismul" indian, întemeiat, la obîrşie pe *<idhyayana* (recitarea textelor sacre din memorie, apoi comentarea lor scolastică sub observarea unui *Pândită,* maestru); umanismul latin, întemeiat pe studiul textelor (deci, gramatică; o anumită şi instructivă formație logică); cultura greacă din perioada clasică (geometrie, poetică, dans, politică; formație liniară şi totuşi suplă; de scurtă durată ca cultură colectivă).

Munca intelectuală dezvoltă o funcțiune în raporturi precise ■cu alte funcțiuni, şi sfirşeşte cu o atitudine în fața realității, a

omului, a vieții. O anumită muncă intelectuală va dezvolta,, într-o pluralitate de conştiințe şi o continuitate de generații, aceeaşi poziție spirituală. Va crea un mediu cultural organic. Coeziunea e prielnică progresului de orice fel: filosofic, economic, social. Ne amintim de doctrina atîtor capete cugetătoare politice din Franța, suspinînd după dezmembrarea şi nimicirea unității culturale, sub aşezarea Bisericii şi Coroanei.

Aici ar fi locul să arătăm superioritatea unei anumite didactici asupra celorlalte. Să examinăm rezultatele excelente ale unui umanism înțeles şi simpatizat. (La noi, trecînd perioada umanismului firesc, s-a introdus prin violarea aptitudinilor studiul limbii greceşti şi latine; „umanismul" a ajuns astfel o tortură; nu putea fi simpatizat decît de o elită, pentru că celula şi vremurile se împotriveau; iar autoritatea apuseană, şcolile şi mănăstirile apusene — nu le-au avut). Să examinăm cultura întemeiată pe matematică, sau pe filosofie. Dar notele acestui capitol trebuie încheiate. Vom reveni, de altfel, asupra „culturii filosofice".

Dar să ne întrebăm: care este *nisus formativus* al culturii române? Avem o cultură etnică? Nu, pentru că nu am ştiut să dezvoltăm pozițiile spirituale, cît de puține, pe care ni le dăruieşte religia creştin-ortodoxă. Am avut o cultură care să rezulte din atmosfera spirituală din jurul Bisericii? Nu, pentru că cultura românească nu a fost fecundată decît de un suspect germen franțuzesc importat într-o epocă de criză şi prefaceri ale spiritului apusean.

Nu am avut nici o cultură unificată prin didactică, prin şcoli. Umanismul nostru a fost ridicol, când s-a încercat a se introduce în mase. Clasicismul din şcoli, pînă la sfîrşitul veacului trecut purta încă urmele dascălilor bizantini, aduşi de fanarioți. Cultura românească n-a avut pînă acum un punct de sprijin,

deci o unitate. De aceea ne vine şi atît de greu a vorbi de o cultură românească propriu-zisă. Nu avem decît o îndoielnică civilizaţie, care exaltă periferia, viciază politica şi chinuie elita.
Credem că unitatea conştiinţelor, crearea unui mediu cultural, cu aceleaşi preocupări şi cu aceleaşi valori — nu va putea fi realizată decît de generaţia actuală. Ne leagă un mănunchi de experienţe comune. Problema e: disciplinarea acestor experienţe, organizarea acestor rezultate, valorificarea acestor conţi-

nuturi de conştiinţă — cine o va face ? Nu ne gindim la cele cîteva personalităţi, al căror echilibru va rezulta din însăşi gimnastica spiritului, şi pe care nu le putem înregimenta. Ne gindim la generaţia propriu-zisă, la nevoile acestei generaţii. Cultura noastră, născută din experienţele brute, retrecute prin unghiul bisericii sau al didacticii — va putea oare rămîne întotdeauna dezarticulată?
Se va mai putea numi atunci cultură?
4 octombrie 192?

. INSUFICIENŢA LITERATURII
VII

OCRIEM „literatură" — iar nu „artă", sau „poezie". Precizarea termenilor răspunde unei necesităţi dintre cele mai organice acesta „Itinerariu". Cele dintîi jaloane pe cîmpurile duhului — care VGÎ ajunge fruntarii, linii de orientare, viziuni — le oferă analiza cu* vintelor. Nu vom cădea, însă, în păcatul diletanţilor. Nu riscăm, analizînd o noţiune să ajungem la sîmburele meschin din care a răsărit, într-o conştiinţă primitivă.
Această confuzie, numită *disociaţie,* izvorăşte din greşita împerechere a filologiei cu spiritul teoriilor evolutive (indecsebi cea a lui Spencer) din a doua jumătate a veacului trecut. E un păcat asupra căruia nu vom obosi să revenim — cu atît mai mult cu cît bîntuie în publicistica noastră „filosofică", şi cu cît nimer» nu a stîrnit încă luarea aminte asupra-i.
Aşadar, „precizarea termenilor" capătă aici alt înţeles. îm va fi decit operaţia prin care se vădeşte conţinutul noţiunii pe care *II dam noi* cuvîntului. Iar nu analiza retrospectivă a fazelor prin care a trecut.
Scriem „literatură", şi nu „artă" sau „poezie" — pentru că esenţele spirituale şi funcţiile acestor noţiuni se deosebesc raul«. Pentru noi, *„arta"* (deci şi „poezia") e o sinteză pură — iar *lilt-*

ratura, o sinteză impură, insuficientă. Lămurim. O creaţie estetică — un contur, o frază muzicală, un sonet — este o creaţie într-un univers stăpînit de anumite legi, valori, funcţiuni. Emoţia estetică nu e pricinuită, de altfel, decît de contemplaţia acestui *crea-tural.* Arta este, aşadar, o sinteză cu anumite elemente spirituale, într-un anumit plan — care avînd structura şi funcţiunile sale — se poate numi un univers.
Literatura, dimpotrivă, nu e decît un aspect al culturii, afirmarea unei poziţii spirituale, colective sau individuale. Să ne amintim, însă, că cultura e valorificarea şi organizarea experienţelor. Literatura, deci, nu va fi decît concretizarea acestor experienţe. Să ne amintim, de asemenea, ce erau *experienţele:* exercitarea — furtunatică sau disciplinată — a tuturor funcţiunilor spirituale, şi dezvoltarea tuturor virtualităţilcr psihice, conştiente sau inconştiente, stranii sau lucide, ce se împletesc In suflet. Literatura va oglindi, în infinite nuanţe, acest amestec de elemente ce pătrund în conştiinţă prin experienţe. Elemente printre care vor străluci sentimentele şi judecăţile; acestea din urmă, de cele mai multe ori, etice.
Definiţia literaturii ca afirmare de poziţii spirituale, ca faţetă a culturii — nu exclude prezenţa elementelor estetice. Gîn-desc următoarele: literatura mai ales romanul, este o sinteză de emoţii şi atitudini spirituale. într-un roman bun se vor găsi pagini, de sine stătătoare, care constituie o creaţie estetică. Romancierul transcendînd lumea de senzaţii, sentimente, idei ce-i stăpîneau conştiinţa — trece într-un plan divers, şi creează o celulă sau un organism spiritual cu viaţa lui proprie', putinţe de a emoţiona *altfel* decît o senzaţie, un sentiment, o idee. în această sinteză care este literatura, arta îşi are, de cele mai multe ori, contribuţia sa.

Deosebirea dintre *artă* şi *literatură* se poate înțelege şi mai riguros meditînd o experiență sexuală. Alăturarea, departe de a fi compromițătoare, e sugestivă şi luminoasă. O experiență sexuală e o sinteză de senzații multiple. Nimeni nu va putea, niciodată, arăta cărui simț se datoreşte accentul şi intensitatea voluptății. Aşadar, o sinteză. Dar o sinteză de elemente senzoriale. De funcțiuni organice. Se întîmplă însă, ca această înşerpuită zvîr-colire de senzații să fie iluminată de o dragoste îngerească, de ux> sentiment care să nu aibă legătură cu nici una din glande. Există încă o sinteză; voluptatea se prezintă celulară, *una.* Dar, în pla-»ul, în unireraul g«nzorial; printre valorile senzoriale, rînduite

în legi senzoriale (durată, intensitate etc.) s-au coborît elemente din *alt plan,* din *alt* univers, cu alte valori şi alte legi. Nu ştiu daca acest univers e superior sau inferior universului senzorial. Ştiu că e un *altul.*
Aceeaşi observație în ceea ce priveşte raporturile dintre artă şi literatură. Arta e un plan spiritual la care conştiința nu ajunge decît prin *creație sau contemplația creatur aiului.* Despre natura acestei creații şi asupra deosebirilor ei de celelalte funcțiuni spirituale — am scris în *Preludii la o estetică mistică* (ce îşi aşteaptă ■editorul). Literatura e critica sau exaltarea unei serii de experiențe recente. Aceste experiențe se pot ridica sau scoborî într-o spluritate de planuri: senzații, sentimente, judecăți, sisteme, emoții estetice etc. Se înțelege, acum, de ce am folosit termenii: sinteză *pură* şi *impură.* Arta e pură pentru că o sinteză artistică se înfăptuieşte într-un singur plan, e susceptibilă de o singură valorificare, şi poate fi experimentată (actualizată în conştiință) printr-un singur mijloc: creația — contemplația. Literatura e impură pentru ■că conglomerează rezultate diverse, din planuri diverse.
Aici îşi are loc răspunsul la o împotrivire, pe care o va fi ,gîndit oricine a citit aceste ultime pagini. Am scris: literatura e afirmarea unei poziții spirituale. Dar — arta nu e şi ea afirmarea unei poziții spirituale ? Sculptura greacă şi pictura bizantină nu concretizează o anumită atitudine a conştiinței în fața vieții? Pildele sînt nenumărate.
Fireşte; trecînd printr-un suflet, ca să ajungă în planul artei, •creația artistică păstrează întipărirea unei anumite poziții spirituale. Numai că, meditînd împotrivirea aceasta, se înțelege că «a nu-şi are rostul în cadrul gîndirii noastre. Emoția estetică, pură, rămîne *aceeaşi,* fie că e pricinuită prin contemplarea unei statui elene, unei pinze florentine sau unui sfînt bizantin. *Formele* artei pot diferi, şi diferă, pentru că sint iscate de sensibilități şi •mentalități felurite. Dar aceste forme nu sînt decît *pretexte,* infinite la număr, de a ajunge într-un singur plan. După cum experiența religioasă, ducind într-un *singur plan,* transcendent — poate fi actualizată prin meditația unei serii infinite de dogme. Miile de confesiuni mistice, culese numai din cimpul catolic, pot fi reduse, toate, la această mărturisire: prezența divinității prin dragoste.

Şi iarăşi, o pildă poate fi fabricarea acidului sulfuric. Există 8 realitate într-un anumit plan: acidul sulfuric. La el se ajunge ori prin sinteza chimică directă, de laborator; ori prin dizolvarea irioxidului de sulf (oxigenarea bioxidului de sulf se face cu buretele de platin) în apă; ori prin *camerele de plumb* (oxigenînd bio-sadul de sulf cu acidul nitric). Acidul sulfuric rezultat e *acelaşi* — urmărind, fireşte, algebra chimică, iar nu impuritățile industriale, care nu modifică întru nimic asertiunea noastră.
Aşadar, arta trădează poziția spirituală a celui ce a creat în făgaşele ei. Dar realitatea artei există *dincolo* de aceste poziții, în timp ce literatura, sinteză impură, nu trădează decît *această* poziție. Iar, cînd încercăm să observăm un singur element constitutiv al literaturii — de pildă: elementul etic, logic, fiziologic, psihologic — sinteza se *nimiceşte.* Ceea ce înseamnă că acestei poziții nu-i corespunde un singur plan — ci o pluralitate de planuri, de universuri. Şi că, existența literaturii e primejduită de cîte ori se încearcă o purificare a sintezei, o excludere de anumite elemente, o subordonare unui singur plan („teza" în literatură).
Se înțelege acum de ce literatura nu poate stăpîni decît o conştiință în care funcțiunile spirituale nu s-au diferențiat? Se înțelege de ce literatura satisface o cultură mediocră — adică **lipsită** de obsesii spirituale, de viziuni largi, luminoase?
Literatura mulțumeşte sentimentalismul, senzualitatea, nevoia de idealism, de filosofie, de misticism, de cunoaşterea realităților sociale etc. Dar mulțumeşte toate acestea numai într-o conştiință în care ele sînt mediocru dezvoltate. O viață lăuntrică puternică, bogată, complexă — năzuieşte către o diferențiere cît mai categorică a funcțiunilor de cunoaştere. Un suflet cu adevărat contemporan, în care

se oglindesc toate conflictele, toată expansivi-tatea conştiinţei europene în ultimii ani — va căuta emoţiile estetice pure, în artă; sistematica gîndirii, în filosofie; realităţile sociale, in experienţele sociale; „idealismul" religios, într-o mistică şi o dogmatică robustă.
Literatura e o critică culturală de mare folos şi păstrează citeodată fragmente de pură artă. Dar — pentru noi — nu poate fi o poziţie ultimă. Vom reveni întotdeauna la literatură, ne vom odihni şi împrospăta într-însa. Literatura, de altfel, va rămîne întotdeauna sinteza purificatoare a unei conştiinţe tumultuoase,

dar nediferenţiate. Şi vom scrie literatură de cîte ori vom simţî impulsul unui conglomerat de senzaţii, sentimente, atitudini, ce nu-şi găsesc liniştea şi raţiunea de a fi decît contopite într-o singură sinteză.
Primatul literaturii — aşa cum l-au acceptat şi îl mai acceptă încă anumite personalităţi ale culturii române — e, pentru noi, o poziţie firesc întrecută.
8 octombrie 1927

VIII. TEOZOFIE?

AJUNGEM acum la o răspintie. Ne apropiem şi cercetăm, pentru cea dintîia oară misticismul. Am tot vorbit de necesităţile mistice ale conştiinţei noastre. Am arătat, de mai multe ori, că experienţă religioasă ni se impune atît ca o împlinire, o armonizare a funcţiunilor noastre sufleteşti — cît şi ca un element de unitate al culturii. Dar, lucrurile fiind spuse la răstimpuri, poate nu au fost înţelese după cuviinţă. Lămurim, în aceste ultime articole. Şi începem lămuririle cu 'reflecţii critice asupra teozofiei, pentru că teozofia constituie o anumită speţă de misticism, impur şi pe alocuri ieşit din matcă. De asemenea, atitudinea precizată în faţa teozofiei ni s-a părut necesară şi din alte două motive: 1) teozofia e prea puţin cunoscută la noi, şi 2) puteam fi învinuiţi de teo-zofism.
Acceptarea metodei ştiinţifice alături de rolul * filosofiei, al artei şi experienţa religioasă — e imprudentă. încercarea noastră de sinteză ar putea fi privită ca un aproximativ şi dubios eclectism. Însăşi tendinţa către această sinteză ar putea fi suspectată, înţelegem: sînt destui bărbaţi, şi încă dintre cei de seamă, pentru care crîncena noastră trudă de echilibru, de armonie cu noi înşine şi cu lumea, de căutarea acelui unghi între ale cărui

* în articol *rodul.*

laturi să se cuprindă *totul* — rămîn pitoreşti şi inofensive salturi în gol. Cu aceştia, sînt inutile discuţiile. Capitolul asupra teozofiei l-am scris, însă, pentru a îndepărta îndoielile. Neprecizat, misti-cismul nostru ar fi putut fi socotit diletant. Pentru cine înţelege însă, pulsul generaţiei noastre — ortodoxia, sfinta credinţă şi sfintele rînduiri ale Bisericii, sînt singura ţintă.
Alunecarea firească şi sigură către ortodoxie va fi cercetată In alt articol.
De la început, trebuie să înlăturăm confuzia între teozofie şi Societatea Teozofică. E drept, teozofia s-a popularizat la sfîr-şitul veacului trecut prin Societatea Teozofică. Şi tot prin ea s-a compromis, iremediabil. De fapt, însă, teozofia este o atitudine mistică, pe care o găsim în toate timpurile, de la Ammonius Saccas pînă la Boehme, Swedenborg, Fabre d'Olivet. Ba încă, am putea socoti teozofi — şi vom vedea pentru ce — pe Empedocle sau-pe Ferechide din Syros, cel cu *Pentemychos.* Iar Societatea Teozofică — opera d-nei Blavatsky şi a colonelului Olcott, fondată la New-York în 17 noiembrie 1875 (la 20 octombrie, cu Felt şi dr. Pancoast vicepreşedinţi, se organizase „Societatea de cercetări spiritualiste"). Istoria acestei societăţi şi păcatele fascinantei sale fondatoare — sînt cunoscute. S-au scris cărţi, broşuri, articole. Amintim cartea mai recentă a lui Guenon: *Le The'osophisme* (Nouvelle Librairie Naţionale, 1921). Amintim chestiunea Mahala, Alcyon etc.
Societatea Teozofică — de altfel, oarecum reorganizată sub conducerea d-nei Annie Besant — nu poate nimici valorile teozofiei. Să vedem, însă, dacă aceste valori ne pot fi de vreun folos,, în ele înşile.
A fi teozof, înainte de Societatea Teozofică, însemna a poseda» înţelepciunea divină, a filosofa ezoteric, în marginea dogmelor,, *fără a contrazice,* însă, *aceste dogme.* Mă gîndesc mereu la Bohme, la

ale sale *Taine cereşti şi pământene,* la *Aurora ce se naşte,* la obscura *Despre semnele lucrurilor,* şi la teozofii bohmenieni, Roth, Kuhl-mann etc. Un amestec straniu de Evanghelie, alchimie şi ocultism: metafizic — în cazul lui Bohme.

Teozofia are o activitate spirituală ce nu cuprindea numai credinţa sau studiul formelor credinţei. Ci încă fantezie individuală, experienţă inedită nuanţată romanesc şi o viziune de cumplit

misticism, aşa cum nu se prea îngăduie în cadrele Bisericii. De aici simpatia de care s-au bucurat teozofii în Bisericile reformate, în Nord. Teozofia iluminismului se apropie de cabală, îndeosebi asupra viziunii cosmice şi corespondenţelor dintre Om şi Univers. Sub această formă de misticism, teozofia era încă acceptabilă, deşi cu multe rezerve. S-ar fi putut spune, aşa cum se spune despre orice formaţie spirituală în legătură cu creştinismul: că e preferabil să fii teozof, decît necredincios. Mistica teozofică, însă, e oarecum primejdioasă, dacă o conştiinţă se opreşte definitiv la ea. Vom înţelege mai la vale pentru ce, teozofia, sub vechea formă, e acceptabilă ca experienţă. De altfel, în vremurile noastre, trecerea de la * materialismul „filosofic" la creştinism se face, la anumiţi tineri, prin teozofie. Teozofia mulţumeşte romantismul istoric şi filosofic (cele şapte „rase mame" primordiale, sacerdoţii şefi, tainele Atlantidei, cele şapte Universuri. Karma, terminologia sanscrită etc), mulţumeşte imperativul moral al unei tinere conştiinţe, mulţumeşte dorul salturilor metafizice.

Adevărata teozofie, de o anumită constituţie mistic-ocultă,, a fost crîncen pervertită şi compromisă de Societatea Teozofică. S-a introdus *spiritul evoluţiei,* sub influenţa pozitivismului şi a biologiei, dar fără metodă. D-na Blavatsky a amestecat cele două domenii — experienţa ştiinţifică, experienţa ocultă — fără să precizeze *ce. parte anume* din experienţa ştiinţifică e necesară educaţiei oculte, aşa cum a făcut, mai tîrziu. d-rul Steiner.

A doua greşeală a Societăţii Teozofice a fost nechibzuita gravitare către un budism aproximativ. Cine a citit „Budismul ezoteric" al lui Sinnet, sau conferinţele lui Chatterji — înţelege că asemenea doctrine nu aparţin spiritului asiatic. Există un budism ezoteric, aceasta e concluzia oricărui cititor de texte orientale, întreaga filosofie indiană e ezoterică — e ocultă. Dar ezoterismul ei nu e cel al Societăţii Teozofice.

A treia şi cea mai mare greşeală e poziţia la care s-a oprit, fatal, teozofia anglosaxonă. Neajungînd încă o ştiinţă a sufletului ascuns, cum e antropozofia d-rului Steiner, se găseşte în faza penibilă cînd misticismul încearcă să se facă valabil prin *explicaţii.* Dar aceste explicaţii nu sînt ştiinţifice, nu prezintă raporturi cauzale, ca în ştiinţă. Ci sînt simple afirmaţii. Se afirmă fapte ce nu

* în text, in mod greşit, *dea.*

pot fi controlate, şi, în acelaşi timp, ţi se răpeşte credinţa. în afara ştiinţei (chiar aceea a „sufletului ascuns"), în'afara religiei — teozofia seacă şi otrăveşte izvoarele sufletului.

După cîteva luni de dezmăţ metafizic, echilibrul conştiinţei e zdruncinat. Zbuciumul care a dus la teozofie, se preface într-un zbucium mai dureros, mai imposibil.

Teozofia Societăţii Teozofice, aşadar, e primejdioasă sufletelor adîncite. Depărtează experienţa *pur* religioasă — graţia, iluminarea etc. — şi nu aduce nimic în loc, în afara moralismului discret, al cosmogoniei inutile al terminologiei orientale aproximative. Religiozitatea Societăţii Teozofice, izvorînd direct din protestantism, înlătură *divinul,* sacrul, acel nucleu incognoscibil, transcendent, imanent. Nimiceşte posibilităţile conştiinţei de a trece — prin experienţa religioasă — într-un plan de pur misticism.

Teozofia „purifică religia, revelîndu-i înalta semnificaţie interioară a cutărei doctrine ajunsă eronată în prezentarea ezoterică pervertită de ignoranţă şi superstiţie" (H. P. Blavatsky). Se recunoaşte spiritul Reformei, care voia creştinismul primitiv, curăţat de formalism. De altfel, teozofia satisfăcea nevoia organică a misticismului formal, colorat fantast — care dispăruse din Bisericile reformate. Legăturile dintre spiritul protestant şi spiritul Societăţii Teozofice sînt multiple şi evidente.

Alte caractere ale religiozităţii teozofice: panteism metafizic, absenţa rugăciunii, nimicirea credinţei.

Cel dintîi e produs de budism. Absenţa rugăciunii înseamnă absenţa experienţei religioase, a actualizării divinului în suflete. „Pentru noi, omul lăuntric e singurul Dumnezeu pe care îl putem cunoaşte" (H. P. Blavatsky).
Ruga, în teozofie, e un procedeu ocult urmat de rezultate practice.
Puterea voinţei e o putere vitală. Prin voinţă nu se exaltă sufletul ca să se coboare asupra-i graţia — ci se multiplică forţele vitale. Însuşi criteriul teozofilor în judecarea rugăciunii e pervertit. Ei spun: rugăciunea e un lucru făcut de altul; nu are merit. Dar acel *altul* — e Dumnezeu. Teozofii judecă omeneşte, cu valori omeneşti, un fapt religios.
In ceea ce priveşte *credinţa,* iată ce scrie H. P. Blavatsky: „Credinţa e un cuvînt ce nu se găseşte în dicţionarele teozofice; *noi vorbim de cunoaştere bazată pe observaţie şi experienţă"[1].* Se

cunoaşte, însă, folosinţa pe care o făceau teozofii din „observaţie şi experienţă." Majoritatea bibliografiei teozofice e lipsită de ceî mai neînsemnat temei ştiinţific. Iar, asupra *metodelor* de a pătrunde m tainele sufleteşti, de a dezvolta germenii latenţi de cunoaştere — nu se Întâlneşte nici o pagină cu sfaturi precise. Trebuie să aşteptăm cărţile d-rului Steiner ca să căpătăm o disciplină şi o călăuză în cunoaşterea ocultă a lumii.
*
La încheierea acestui capitol, cîteva precizări şi concluzii asupra teozofiei. Curentul acesta de vag şi hibrid misticism a păcătuit împotriva spiritului european: a îndepărtat conştiinţele de experienţa creştină, a rupt axele credinţei şi rugăciunii, a compromis vechea teozofie, a ratat introducerea metodelor spirituale asiatice, a confundat religia cu ştiinţa şi filosofia, a redus religiozitatea la o dubioasă morală umanitaristă etc. A înlesnit, totuşi, împlinirea adevăratei ştiinţe a sufletului necunoscut. A stîrnii interesul marelui public pentru Orient şi metapsihică. Şi a întărit, prin reacţiune, unitatea şi ofensiva Bisericii catolice.
22 octombrie 1927
IX. MISTICISMUL
r\ CUNOAŞTE — nu înseamnă a înţelege. Aceasta, e bine să nu se uite cînd se pipăie piatra din capul unghiului.
Vom cerceta posibilitatea misticismului. Misticismul, pentru **noi,** tinerii, e deja o *realitate* — mai confuză sau mai lucidă, mai nediferenţiată de vitalism şi estetism, sau mai purificată. Vom încerca să lămurim această realitate; să-i dovedim autenticitatea; şi să precizăm că misticismul nu e nici un fenomen morbid, nici autosugestie sau poză, nici creaţie metafizică. Fireşte, nu putem epuiza o discuţie în cîteva pagini. Vom reveni, pe larg, aiurea.

Platon pomeneşte — toţi ştiu în ce împrejurare — de o inscripţie =cu geometri. Noi nu mergem atît de departe. Dar recunoaştem că sînt favorizaţi — in înţelegerea notelor de faţă — acei ce au meditat, cîtuşi de puţin, asupra subiectului.
Se poate discuta despre misticismul pur (cel religios; surogatele nu sînt ţinute, aici, în seamă). Dar el nu poate fi cunoscut decît prin experienţă. Se poate discuta despre o simfonie cu cineva care nu a auzit-o; se poate filosofa asupra lui Dumnezeu, cu necredincioşi. Dar, aceasta nu e cunoaştere. Care înseamnă: adecvarea funcţiei spirituale, obiectului.
Chiar *cunosdnd* nu *înţelegem.* Nu e un faliment, ci o punere 4a punct.
*
Cea dintîi manifestare a misticismului e inferioară. E aşa numitul *iraţional cotidian.* Fenomene mistice inferioare apar în planul realităţii fizice şi biologice, precum şi în lumea sufletească. Pilde: anulări de legi fizice, sau enigme mecanice (anularea impenetrabilităţii materiale); modificări inexplicabile în cauzalitatea "biologică (vindecări miraculoase etc.); evadări din mecanismul ■cunoaşterii *(claire-voyance,* preziceri, psihometrie etc.J. Toate acestea sînt *fapte* — adunate, înregistrate, controlate. Multe secte „spiritualiste" le invoacă. Aceasta nu ne interesează. Dar nu înseamnă ele coborîrea *iraţionalului?* Nu dovedesc existenţa unei realităţi ce transcendă realitatea fizică?
E, în orice caz, un pretext de meditaţie unui pozitivist (mai sînt, încă, printre tineri?...). Gîndind şi cercetând asupra acestui iraţional, se acceptă *posibilitatea* religiei ca realitate de sine stătătoare. Dar,

experienţa mistică — actualizarea funcţională a realităţii religioase — e singura efectivă. Cum se ajunge la această experienţă? Din necesităţile **conştiinţei,** afective şi raţionale. Din nevoia organică de împlinire a experienţelor diverse izbucnind în universuri diverse. Din structura noastră sufletească, năzuind către armonie şi unitate.
Se ajunge la religie chiar folosind o funcţie străină: *raţiunea.* Prin metafizică şi prin logică, sau, pentru creerele mulate în experienţa realităţii imediate, prin metapsihică. Dar acestea sînt căi lăturalnice. Ele nu descoperă, încă, esenţa misticii — care **e** reală, prezentă şi orbitoare. Pomeneam de necesitatea afectivă a conştiinţei. Acesta e vehiculul ce actualizează divinul — ca să Folosim expresia lui Mâine de Biran.

Dar — ce este experienţa mistică ? Noi vorbim de o trans-cendere a conştiinţei într-un alt plan, mental fireşte (a nu se-confunda cu o cristalizare de halucinaţii, vom arăta pentru ce;: scriem „mental", pentru că e inaccesibil simţurilor). Dar pluralitatea aceasta de „planuri", de „universuri" poate fi respinsă de oricine n-a adîncit muzica sau matematica. Se poate spune: planurile nu sînt obiective, nu există ca atare, ci sînt construcţii subiective, atitudini de ale sufletului. Raţionamentul e valabil* numai pentru cei ce n-au meditat conţinutul noţiunii de „plan". Pentru aceştia, cuvîntul aduce în conştiinţă un „plan" fizic, sau; o suprapunere de planuri. E cu totul altceva. Argumente comparative vom adăuga la publicarea acestor note în volum. Mai, la îndemînă pentru un foileton sînt argumentele ce izvorăsc din simpla privire psihologică a experienţei religioase.
Pentru psihologi, mistica e o stare afectivă de care se ia conştiinţă. O întreagă şcoală, pînă la James şi Delacroix, socotea morbidă această stare afectivă. Care erau argumentele ? Asemănarea fenomenelor exterioare la mistici şi nevropaţi, îndeosebi isterici. Toţi cunosc pe Ribot, Leuba şi Janet. Numai că, studiindu-se mai; îndeaproape fenomenul mistic s-a observat că elementele externe nu au decît o foarte redusă importanţă. Gesturile şi masca facială ale unui morbid nu se pot pune în raport de egalitate cu cele ale unui sfînt. Ceea ce interesează, e *conţinutul* de conştiinţă, şi-*intensitatea.* „Toute exageration de fonction n'est pas morbide" scrie dr. Grasset *(Le psychisme infe'rieur).* Nevroza, departe de a fi cauza — s-a dovedit a fi un obstacol superiorităţii intelectuale (cărţile lui Pachen). „L/annihilation de la pensee, comme la sup-pression de l'action, Ies phenomenes nerveux et Ies visions, carac-terise une forme de mysticisme, *mais **h'en** constitue pas Vessence'*^ conclude Delacroix *(Etudes d'histoire et de psychologie du Mysticisme,* p. 391).
Aşadar, fenomenele externe sînt un aspect, o răsfrîngere în carne a experienţei mistice. Cine o produce atunci ? Cine iluminează conştiinţa pînă a o răpi din raporturile senzoriale, prin acel tainic sens al *prezenţei* unei forţe, unei mari conştiinţe?... Religia, răspunde: Dumnezeu. Psihologia mai nouă, mîntuită de materialismul diletant şi medical, răspunde: subconştientul. El e acela care dă senzaţia unei *altei* persoane. Experienţa mistică, aşadar, ar fi o halucinaţie. Misticul — răpit fiind din pricina temperamentului — se socoate în *prezenţa* lui Dumnezeu. Universul:

mistic, o autosugestie. Valorile etic-religioase, pricinuite de experienţa mistică — închipuiri, prejudecăţi, naivităţi.
Acei ce scriu asemenea lucruri, nu cunosc nici texte mistice, nici istorie religioasă, nici disciplina monastică, nici încai antro-pozofia dr-lui Steiner. Pentru că, acest *Deus ex machina,* „subconştientul" — nu e un lucru nou. Sf. Tereza şi San Juan de la Cruz l-au cunoscut, l-au diferenţiat, şi au atras mereu atenţia asupra-i: „duhul crede că cuvîntă cu Dumnezeu, şi cuvîntă cu el însuşi". Iar Sf. Ignaţiu de Loyola era foarte prudent faţă de farsele subconştientului. Aşadar, psihologii n-au descoperit „cauza", Adevăraţii mistici n-au fost victime halucinaţiilor pentru că au cunoscut aceste halucinaţii şi au ştiut să se ferească. De altfel, cine a citit *Libro de su vida,* sau *Exerciţiile spirituale,* sau cărţi de dr. Steiner — ştie că se atrage luarea aminte asupra acestor lucruri.
Prezenţa conştiinţei într-un univers străin, experienţa mistică pricinuită, în creştinism, prin contemplaţie şi dragoste — este traducerea unei reale evadări, *dincolo.* Ce este acest *dincolo?* Notele de faţă, nefiind teologice, nu răspund. De altfel, un teolog, pseudo-Aeropagitul, scrie: *„Dacă văzînd pe Dumnezeu se Inielegs ceea ce se vede, n-a fost Dumnezeu ceea ce s-a contemplat, ci un oarecare lucru ce vine de la El şi pe care noi îl putem cunoaşte"* {Ep. I). Experienţa mistică nu se poate tălmăci în cuvinte, raporturi cauzale, noţiuni. Ea se răsfrînge, cel mult, prin conştiinţa obişnuită — şi

transfigurează pasta acestei conştiinţe, modulînd-o şi structurînd-o altfel. De aceea marii mistici au fost mari gînditori, mari poeţi, mari oameni de acţiune. Se întîlneşte echilibrul şi sănătatea aceasta neobişnuită — la un torturat de subconştient ?...
Creionarea e insuficientă, dar am făcut-o în economia *Itim-rariului* (am făgăduit că voi reveni). Ceea ce interesează — e poziţia generaţiei noastre în faţa misticismului. Nu e — şi nici au poate să fie — unică. Unii au găsit, alţii caută încă. însăşi mistica se reduce la căutarea şi găsirea lui Dumnezeu. Dar noi ae-am mîntuit, cel puţin, de surogatele mistice: tolstoism, teozofie, umanitarism etc. Gravităm — şi trebuie să gravităm împinşi de conformaţia noastră sufletească — spre două focare. Le vom cerceta.

Ceea ce trebuie să se înţeleagă e faptul că noi simţim necesitatea unei noi sinteze, unui echilibru care nu chinuise celelalte generaţii. Nu ne-am cristalizat religiozitatea. Dar ştim că avem una, că ea nu e din carnea noastră, şi că, în curînd, trecînd timpul experienţelor, va trebui să ne oprim şi să apărăm o poziţie.
30 octombrie 1927

X. ÎNTRE LUTHER ŞI IGNAŢIU DE LOYOLA

JNlJ toţi misticii generaţiei noastre s-au alipit Bisericii, ortodoxiei. Cauzele pot fi de două feluri: mulţi se găsesc încă la începutul vieţii religioase; păstrează astfel reminiscenţe de raţionalism exprimate sub forma unui sentimental individualism. Se găsesc tnsă, printre noi, şi conştiinţe care *organic nu pot accepta ortodoxia.* Aceasta — fie datorită culturii istoric-filosofice, fie insuficienţelor experienţei religioase, fie structurii protestante înnăscute.
Dacă notele de faţă ar fi o apologie a ortodoxiei — datoria noastră s-ar cunoaşte; am încerca „convertirea" rătăciţilor. Dar acest „itinerariu" năzuieşte numai să surprindă neliniştile spirituale şi sintezele generaţiei. Ori — de ce să ascundem ? O bună parte din conştiinţele de elită ale tineretului protestanticizează experienţa religioasă. întoarcerea la Biserică e mîntuitoare şi necesară. Dar ea nu se poate îndeplini în cîteva zile şi, mai ales, nu se poate îndeplini *cu toţi.* Ce se vor face atîţia tineri, necunoscători şi indiferenţi faţă de Biserică — şi, totuşi, simţind nevoia şi actua-iizind experienţa religioasă ? Vor rămîne întotdeauna în afara Bisericii — slujind, într-un anumit fel, pe Christ — şi pradă efervescenţelor de dubios misticism. Pentru aceştia este scris capitolul de faţă. El se reazemă pe observaţii în mediu, şi pe experienţe subiective. Pentru o conştiinţă tînără contemporană, e preferabil să accepte sinteza antropozofică — decît incoerentele teozofisme. Lămurim.

Luther şi Reforma înseamnă o serie de probleme religioase, politice şi culturale — ale căror necunoscute nu sint, încă, în întregime aflate. Reforma a fost o experienţă de neînlăturat, avîndu-şi rădăcinile **in** însăşi esenţa creştinismului primitiv (sec. I), în necesităţile religioase ale spiritului germanic, în excesele scolasticii şi ale Papalităţii. Nordul european a căutat un echilibru rezemat pe morală efectivă, pe viaţă pămîntească satisfăcută, pe o viaţă spirituală bogată şi intensă dar lipsită de *sensul teologic •al divinului.* De aici lupta împotriva construcţiilor — de orice fel — ale catolicismului, pe care nordicii nu le puteau accepta, datorită unei intime conformaţii lăuntrice.
Lucrurile acestea sînt îndeajuns de cunoscute ca să mai stăruim. Reţinem impresionanta *credinţă* a lui Luther, generatoare de transfigurări psihice. Experienţa religioasă a protestantismului se petrece, însă, *în afara divinului teologic*— accesibil numai în cadrele Bisericilor. Potenţînd voinţa individuală şi totuşi barîndu-i cucerirea teologică a lui Dumnezeu (prin exagerarea *graţiei)* — protestantismul conduce la *o viaţă spirituală asupra căreia nu se pogoară divinitatea.* Ajunge psihism, vitalism, m®-ralism, *christianscience,* gidism, pragmatism religios, teozofism etc.
Această libertate a experienţei mistice s-a prelungit pînă ÎH vremurile noastre, şi nu va putea pieri; se datoreşte unei necesităţi organice a conştiinţei de tip germanic. Cel mai personal cap cugetător şi religios al Germaniei veacului XX e Rudolf **Steiner,** protestant. Antropozofia sa, despre care am mai scris, e o încercare <ie armonizare a tuturor funcţiunilor spirituale, convergînd către cunoaşterea „lumilor superioare" — dar o cunoaştere cu metode şi forţe omeneşti. Filiaţia Luther-Steiner e

evidentă: exaltarea rezervelor psihice omeneşti, deplasarea divinului propriu-zis, simpatie pentru moralism, pentru naturism, pentru omenesc etc. Antropozofia, totuşi, e o sinteză în care protestantismul nu înseamnă contribuţia copleşitoare. Ci, metodele de organizare şi «voluţie spirituală predicate de Steiner — îşi găsesc tulburător de multe puncte comune cu *Exerciţiile* S-tului Ignaţiu de Loyola, întemeietorul ordinului iezuit. Afirmaţia e, într-adevăr, surprinzătoare, deoarece — după cîte ştim se face acum pentru cea dintiia oară, în paginile acestui *Itinerar iu* (de aceea necesită reveniri).
Ce sînt exerciţiile spirituale iezuite ? Metode de meditaţie mentală, conducînd la rezultate efective practice, şi la eliminarea din conştiinţă a afecţiunilor dezordonate; aceasta pentru a disciplina spiritul şi a-1 orienta în căutarea lui Dumnezeu (Adn. 1.)

Ce este antropozofia ? înainte de toate, o metodă de cunoaştere a universului suprasensibil; o disciplină a acţiunii facultăţilor latente, cu ajutorul cărora se poate pătrunde *dincolo.*
Sf. Ignaţiu se ridică împotriva contemplaţiei sporadice, dezarticulate, discontinue. Steiner introduce structură, organizează exerciţiile spirituale. Ignaţiu actualizează exerciţiul printr-un «pisod real, istoric — pe care discipolul trebuie să-1 imagineze cu o rară preciziune; meditaţia acestui episod real modifică sufletul, îl rupe din reprezentările senzoriale şi-1 îngăduie să atingă o stare de conştiinţă diversă (o cunoaştere afectivă a divinităţii). Steiner începe „iniţierea" prin contemplarea mistică a cîtorva fenomene de viaţă (creşterea vegetală, moartea vegetală etc). Ignaţiu nu cere discipolilor ruperea de lume. Acelaşi lucru îl repetă Steiner. Ignaţiu — şi aceasta e o asemănare fundamentală — nu cere fiecărui neofit să păşească aceiaşi paşi pe drumul ce duce la Dumnezeu, ■cum impune S-ta Gertruda, în rigidele sale exerciţii spirituale. **„Bile** fait la meditation.. . Sf. Ignace, la fait faire" — scrie Alex. Bran, distins istoric şi psiholog iezuit. Acelaşi lucru recomandă şi Steiner: fiecare studios va urma cu paşi proprii iniţierea. Încă o asemănare esenţială culeasă în pripă. „Iată marea lege a acţiunii: să ai încredere în D-zeu, *dar să lucrezi ca şi cum izbînda ar depinde de tine, nu de D-zeu*^ (Sf. Ignaţiu: *Sententiae.* 2). Identic cu leit-motivul antroposofiei: numai prin propriile sforţări se culeg „roadele spirituale" (expresia se întîlneşte şi în „Exerciţii").
Să mai continuăm ? Ar trebui să cercetăm D-zeul S-tului Ignaţiu: e singurul lucru ce îl deosebeşte de Steiner.
înseamnă că d-rul Steiner a împrumutat metodele iezuite ? Nu — alta e concluzia: antropozofia, ca practică, se leagă de disciplina spirituală creştină. Pentru că însuşi Sf. Ignaţiu cristalizează in cărţulia sa, după cum scrie Jannssen, tot ceea ce a fost universal practic în ascetica creştină, de la Cassian la *Imitaţia lui Christ.*
Sinteză genială între efervescenţa şi posibilităţile protestantismului şi între forma cea mai închegată a misticii catolice (înţelese ca atitudini spirituale) — antropozofia e singura disciplină ce se recomandă sufletelor care nu au găsit încă Biserica.
P.S. La retipărire, capitolul de faţă va fi însoţit de textele, dezvoltările şi discuţiile (influenţa sufismului arab, originea bască a S-tului Ignaţiu, teismul antropozofiei etc.) care — fatal — au trebuit fi eliminate dintr-un foileton.
3 noiembrie 1927

XI. ORTODOXIE

A.PUSENII se nasc în catolicism. Răsăritenii ajung la ortodoxie.
E nevoie de o serie întreagă de experienţe sufleteşti pentru a căpăta acea stare de spirit care e ortodoxia. Conştiinţa, funcţio-Dînd pe toate planurile şi cu toate ramificaţiile, îşi găseşte firesc echilibrul în ortodoxie. Nu trebuie să precipităm „convertirea". Ea se va împlini, aşa cum înfloresc pomii — cînd sufletul se va fi îmbogăţit îndeajuns, suferind îndeajuns.
Ortodoxia e, pentru noi, Creştinismul autentic, care trebuie actualizat în proaspete şi calde fapte sufleteşti. Trebuie să fim creştini — pentru a găsi un sens vieţii, sens care să întreacă simpla

umanitate, şi să cuprindă din acel suc al metafizicii, care singur ne orientează. Creştinismul ne luminează o axă centrală în Univers şi în noi înşine. Acele conştiinţe care trăiesc efectiv o viaţă sufletească — nu pot îndepărta altfel sentimentul tragic al existenţei decît prin creştinism. în dreapta şi în stînga — nu e decît gol. Alunecăm în gol, şi sfîrşim roşi de disperare, chinuiţi de o problematică filosofică greşit pusă, sau oprindu-ne pe poziţii sceptice, sau evadînd într-un păgînism senzual care nu poate dărui nici încai uitarea.
Fireşte, vorbesc aici despre acele puţine conştiinţe de elită, care înţeleg să-şi valorifice, viaţa şi să o vieţuiască după un tîlc metafizic. Conştiinţe care sufereau tragica izolare în faţa unui Destin orb — înainte de Christ. Dar Christ a coborît asupra omenirii mîntuirea. Apariţia Lui înseamnă pentru noi axa centrală, nucleul de viaţă, de elan, de dragoste, de creaţie. Christ dovedeşte realitatea transcendentului şi posibilitatea de a-1 ajunge prin experienţa religioasă. Omul nu mai e singur cu soarta. Acele suflete, nefericite, care se ridică deasupra fiziologiei şi a instituţiilor civile — nu mai sînt în primejdia disperării. Cunoaşterea lui Christ — deşi de esenţă pur mistică, înfăptuindu-se pe plan mistic — transfigurează conştiinţa, o îmbogăţeşte cu roade dulci, zemoase. Cel care cunoaşte (iubeşte) pe Christ — e un om cu măduva spinală întreagă. Creştinul înţelege viaţa — fapt de o considerabilă însemnătate, ce întrece cu mult comorile ştiinţei şi ale filosofiei! Creştinismul stăpîneşte sensul vieţii — care nu e un sens tragic. Sau, în orice caz, de un tragic omenesc.

Să lămurim. înţelegeţi tragicul insurmontabil al grecului — singur în faţa unui destin iraţional, imoral, străin? Tragicul creştin e altul: neputinţa de a rămîne întotdeauna creştin, dualismul carne-duh, slăbiciunea care îl tîrăşte — şi e bine să-1 tîrască — în viaţa pagină, senzuală. Tragicul vieţii creştine e fecund. Pentru că pe acest dualism dureros carne-duh se întemeiază cel mai mare bine al umanităţii: personalitatea. Eu cred că numai un creştin poate avea o personalitate, care, pentru mine, înseamnă: echilibrarea într-o sinteză originală a celor două tendinţe potrivnice.
Viaţa creştină înseamnă siguranţa valorii sufleteşti şia permanenţei acestei valori. Aşadar optimism, încredere, drum-drept, rodnicie.
Şi cu toate acestea, *astăzi* nu oricine poate ajunge ortodox. Sînt cauze multe care împiedică cunoaşterea imediată şi intimă a faptului creştin. A trecut — între noi şi acele fericite prime secole după Iisus — istoria. Au trecut, deci, formaţii spirituale care au barat drumul scurt către ortodoxie. Dacă voim să rămînem sinceri pină la urmă, trebuie să mărturisim: acei dintre ortodocşi care au dus o viaţă lipsită de nelinişti şi experienţe lăuntrice, nu **sînt** adevăraţi ortodocşi. Cred, poate; dar nu ştiu ce să creadă şi nu cunosc preţuirea credinţei, cînd sufletul se întoarce de pe pustiile învăţăturilor lumeşti. Aşadar, noi, cei tineri — vom ajunge, nu ne interesează cînd, creştini ortodocşi. Nu va lipsi nici unul, dintre acei care au gustat sensul metafizic al vieţii. Acum — nu am ajuns. Dar ştim că vom ajunge. Nu ne e teamă să greşim, păşind alăturea de drum. Pentru că ştim că există un drum drept, care ne e menit. De altfel, ceea ce e frumos în noi e faptul *căutării.* Noi căutăm — şi suferim pentru aceasta — ceea ce alţii se mulţumeau a primi de la preoţi, nu întotdeauna de ispravă, şi uitau apoi într-un fund de suflet. Noi voim un creştinism efectiv — adică rezultatul unei experienţe, proaspăt, greu de sensuri, caid de viaţă, **strălucitor** de daruri. Care să ne prefacă, *să ne facă din oameni — oameni de ai **lui** Dumnezeu,* adică suflete în trupuri, suflete ce caută să asimileze şi să răspîndească valori Dumnezeeşti în lumea valorilor bestiale sau, rareori, a valorilor omeneşti.
Ortodoxia ne sileşte să renunţăm la o parte din viaţă ? Ortodoxia nu ne sileşte nimic. Faptele pe care le facem sub înrîu-rirea ei sînt fapte fireşti, care nu ne mutilează viaţa — pentru că

viziunea acestei vieţi e schimbată. Un ortodox poate fi ascet sau păcătos. Ce însemnătate poate avea faptul acesta ? Experienţa» religioasă, dragostea către Christ — rămîne aceeaşi.
*
Aşadar, orice drum ar apuca, o conştiinţă contemporană' ajunge la creştinismul ortodox. Poate lucrul acesta se va împlini tîrziu, spre sfîrşit de viaţă tristă. Dar se va împlini. Şi el va fr luminarea de pe urmă. Care, la unii, se va rosti: *Cred într-unui Dumnezeu.* Iar la alţii va transfigura viaţa, făcînd-o rodnică,, adîncind-o, lărgind-o şi exaltînd-o pînă la proporţii de vis. Iar la-alţii, luminarea va aduce hotărîrea renunţării la viaţă. Renunţarea-eroică, pe care toţi trebuie s-o jinduim, şi către care nu se înalţă-decît personalităţile autentice şi crunt încercate în lume.

12 noiembrie 1927

XII. FINAL

A.M încercat să lămuresc încheieturile şi să descopăr neliniştile acelui spirit tînăr, proaspăt şi personal care configurează, din zi-în zi mai plastic — generaţia noastră. Generaţie a cărei carne şt al cărui duh e încă o taină, cu dezlegări anticipate, care aşteaptă-să înflorească şi să rodească roade amărui de livezi năclăite în sînge şi buruieni. Generaţie menită să închege cele dinţii sinteze româneşti, cu toate păcatele şi toate darurile ce zac în sufletul; românesc.

Am scris acest „Itinerariu" amintindu-mi năzuinţele, tulburările, preocupările tinerilor pe care i-am cunoscut, prieteni şi* duşmani. Identităţile de fibră şi vibraţie sînt lesne desluşite înapoia contururilor diverse. Se ghicesc anumite încordări comune, anumite corespondenţe în valorificarea produselor spirituale indigene sau importate, anumite paralelisme de sensuri. Unitatea aceasta există în fiecare generaţie. Ea se descoperă însă, de obicei de istorie. Noi am încercat o anticipare. Nu pentru a împiedica experienţe străine-de formaţiile la care bănuim că ne vom opri. Ci pentru a orienta conştiinţele în menirile lor lăuntrice şi a le întări în rătăcirile pria «are vor trebui să treacă, a le încuraja în pustiile prin care VCP

•trebui să străbată. Ne-a plăcut a ne apleca asupra fiinţei acesteia vii care licăreşte în fiecare suflet tînăr. La fiecare tîlcuire nouă s-au ivit întrebări noi, la care ne-am trudit a răspunde — deşi nu întotdeauna întrebările păreau a fi crescute din necesităţi organice acestui *Itinerariu.* N'e-am oprit astfel asupra metodei ştiinţifice, -asupra diletantismului, culturii, literaturii, artei — mai mult decît era nevoie pentru a ne preciza atitudinea. Şi a fost in hotărîrea noastră un „Itinerariu" îndreptar dublat de adîncirea cîtorva probleme. Nu voiam simpla anatomie a unui mănunchi de dorinţi ;şi nelinişti. Ci şi raportarea acestor nelinişti la diverse poziţii rspirituale, raportare ce conduce întotdeauna la o critică.

. .. Cred că în duhul celor mai tineri dintre contemporani e vie, fierbinte şi sinceră, poziţia dîrză împotriva diletantismului şi pozitivismului de laborator. Atitudine căreia îi corespunde impulsul -către sinteză, către acea creaţie personală la care se ajunge prin -exerciţiul armonios al tuturor funcţiunilor sufleteşti. Sinteza — e focarul central al conştiinţei contemporane. Către ea tindem, nu prin înmagazinare de cunoştinţe — pentru că o viaţă omenească nu e suficientă strîngerii cinstite a materialului unei sinteze — ci prin experienţe sufleteşti, care decantează * conţinutul de conştiinţă şi-1 valorifică. Experienţele săvîrşesc acele două minuni »care se numesc: *personalitate* şi *cultură.* Amîndouă sînt echilibru de forţe sufleteşti, armonioasă cristalizare de valori elaborate din -exerciţiul unui mănunchi de funcţiuni.

„Sinteză" nu înseamnă pentru noi enciclopedie. E adevărat că o conştiinţă contemporană — mîntuită de obsesia specializării pozitiviste şi de scepticismul mediocru al diletantismului — dovedeşte necesităţi şi posibilităţi enciclopedice. Dar toate cunoştinţele culese rămîn corpuri străine dacă nu sînt cernute, alese şi topite de acel sens pe care personalitatea îl imprimă lucrurilor, oamenilor, vieţii, morţii. Acest preţios sens care nu poate fi formulat, care funcţionează în acelaşi timp ca unificator al elementelor de conştiinţă şi ca valorificator al raporturilor pe care le încearcă această •conştiinţă — răsare în sufletele bogate, în sufletele încercate de -experienţe. Şi amintim că experienţe sînt toate formele pe care se mulează sufletul — in faţa unei opere de artă sau unei doctrine,

* în text s-a cules, evident greşit, *deconteează.*

a unei absurdităţi sau unei înserări de toamnă, a unei iubiri sau renunţări, sau disperări. Toate acestea adună sensul intim 'personal - la care nu ajung decît cei încercaţi lăuntric '

Am arătat că sensul cel mai rodnic, cel mai desfătător, mai almator de însemn metafizice - e cel luminat în suflete de experienţa creştina. Deoarece preţuirea vieţii nu o face traiul bun nici ştiinţa omeneasca, ci valoarea pe care omul şi-o dă sieşi, lumii si existenţei - siguranţa şi seninătatea creştinului, absenta disperării **stat comori** după care sufletele jinduiesc. Şi nu se poate'ca un suflet de **elită** sa nu ajungă la creştinism, cînd va fi încercat de experienţe Noi nu socotim această ajungere ca o refugiere într-un port pe vreme de furtuna, sau ca o renunţare la luptă. Ci ca o iluminare lăuntrica, împlinita necesar de funcţionarea conştiinţei pe toate planurile. '

• *I*

Totuşi, creştinismul nostru ortodox - rămîne încă o ţintă La care vom ajunge firesc, dar care nu ne angajează definitiv, nu ne barează drumurile paralele, nu ne „mutilează". Cît de plin de complet, de

integral e creştinismul - nu se poate afla decît **prin** directa experienţă. De aceea, nu stăruim. Cei care nu cunosc nea creştinismul, ca « cei care îl cunosc - sînt liberi să se lase r-puşi de toate ispitele, să guste din toate roadele, să rătăcească pe toate drumurile. Personalitatea fiecăruia - nu-i va lăsa să <e năruie, să se **risipească.** De altfel, conflictul dintre creştinismul ST actuallzat zi de zi - e însăşi izvorul personalităţii

La această încheiere, la acest popas la capătul unei cărţi -mi mărturisesc nerăbdarea. Nerăbdarea de a vedea actionînd forţele ce cristalizează acum conştiinţe. Aştept ca să aiungă evidente corespondeze dintre spiritele ultim contemporane Si aştept pe acei eroi care, prin renunţarea totală, se vor dovedi mai **masculini** ca noi toţi şi vor culege din adînca lor viaţă sufletească tilcuri ce ne vor fi daruri şi lumini.

16 noiembrie 1927

ADDENDA

-

ŞERBAN CIOCULESCU

UN „ITINERARIU SPIRITUAL'"

OTAGNAREA intelectuală de Mare Moartă care caracterizează România Mare a fost recent tulburată de punerea în cumpănă **a** generaţiei mature de azi, cu pesimism întreprinsă de d. Iorga, comentată de d-nii Mehedinţi şi Manoilescu şi optimist escamotată de regizorul Dumbrăvilor Elizee de pe strada Nifon. Un articol al d-lui Petrovici, discutat de d. Nae Ionescu, şi urmat de un răspuns, fixa caracterul generaţiei tinere. Aceasta ne poartă, cu citeva luni înapoi, la remarcabilul *Itinerariu spiritual* al d-lui Mircea Eliade, care exprima cu pasiune, nerv şi personalitate, crezul generaţiei tinere.

D. Mircea Eliade s-a făcut cunoscut în ultimii doi ani prin vijelioasă, uneori iconoclastă activitate publicistică. Este un temperament în erupţie, afirmat imperios ca un mugur ce ar plesni înainte de timp cu sonoritatea explozivă a florii de cactus. D-sa a vorbit, dar, în numele generaţiei tinerilor de 20 de ani, în numele elitei spirituale, în dureroasă, anxioasă căutare de crez. D. Mircea Eliade este irecuzabil: are 20 sau 21 de ani şi este Ioan Gură-de-Aur al divinei tinereţi, fremătătoare încă de cutremurul adolescenţei şi pubertăţii. Cine ar putea să-i tăgăduiască superba tinereţe ? Să i-o invidieze, poate. Precum d. Ionel Teodoreanu este poetul adolescenţei triumfale, dar al adolescenţei fizice,

negreşit precoce inteligentă, dar negînditoare, d. Mircea Eliade reprezintă strălucit poezia primei tinereţi, cerebral pasionatăT bolnavă de frigurile Sfîntului Duh. D-sa a exprimat deci, trepidant, tumultuos şi expresiv, o poziţie spirituală, ca exponent al generaţiei sale. îa prealabil, vom sfărima magia indefinitului şi ne vom, plasa eroul în mediul său intelectual, pentru o cît mai justă identificare. D-sa este produsul, dar un produs personal şi original^ al ultimei ore a problematicii europene, asiatice şi româneşti, fericit şi demn dezbătută în seminariile d-lui **Nae** Ionescu: darT pe cîte ne încredinţează, mai ales un produs al războiului. în acest caz, sperăm ultima generaţie, cronologic, plămădită de Barbarie. Există, într-adevăr, un mesianism al generaţiilor de bărbaţi, tineri, adolescenţi sau copii, care au făcut sau numai au văzut sau simţit războiul, anevoie acceptabil, deşi îndeobşte acceptat. Am înţelege, întrucîtva, imperialismul combatanţilor demobilizaţi, ca în Italia. Dar trăirea în miezul sau în marginea catastrofei nu explică suficient prezumţia de „generaţie aleasă"; ea ne apare ca un fenomen cerebral pînă la un punct îngrijorător, dacă nu ilariant. Găsim o origine mai mult literară a acestui misticism nesemnalat încă, misticismul „postbelismului" sau mesianismul „postbelismului", în pseudosociologia postbelică, veche de o sută de ani, a lui Julien Sorel. Evident, în ritmul generaţiilor, sînt diferenţe de relief, dar nu de

esență, care să permită singularizarea, ca şi providențială, a unei generații de toate celelalte.. Să nădăjduim fructificarea generației adolescente sau copile, în timpul măcelului, şi să contribuim, fiecare din recruții ei, la crearea valorilor spirituale, care lipsesc; cu pasiune, dar şi cu luciditate, D. Mircea Eliade pleacă de la premisa rupturii dintre generația de azi şi cea de ieri. Generația de azi, neliniştită, efervescentă,, vibrantă, exaltată, are o viață proprie de experiențe nenumărate," nu urmăreşte artificial un echilibru factice; dimpotrivă, întîrzie cît mai mult stabilizarea, pentru ca, final, echilibrul şi sinteza să fie rezultatul unei vieți sufleteşti, personale şi bogate. Respinge diletantismul monden, scepticismul, simpatia, paradoxul, disociația, istoria religiilor, dar acceptă diletantismul constructiv, filosofic, ca filosofia istoriei. Consideră ştiința pozitivă insuficientă, pune intuiția în ştiință înaintea metodei experimentale; se încrede într-un personalism sau romantism ştiințific, în care metoda este creația personalității. Deosebeşte cultura de civilizație. Neagă existența unei culturi româneşti, pentru că „n-am ştiut sa dezvol-

tâm pozițiile spirituale, cît de puține, pe care ni le dăruise religia creştin-ortodoxă". Declară literatura suficientă doar pentru spiritele mediocre, cu funcțiunile spirituale nediferențiate. Socoteşte-teozofia „vag şi hibrid misticism", dar „acceptabilă ca experiență". Proclamă realitatea misticismului religios, experiență personală,, „redus la căutarea şi găsirea lui Dumnezeu". Indică antropozofia ca „singura disciplină ce se recomandă sufletelor care nu au găsit încă Biserica". Afirmă „Ortodoxia este creştinismul autentic"; „întoarcerea la Biserică mîntuitoare şi necesară"; „orice drum ar apuca, o conştiință contemporană ajunge la creştinismul ortodox";. „nu se poate ca un suflet de elită să nu ajungă la creştinism". Personalitatea, fruct al experiențelor, armonie, echilibru şi sinteză,, întemeiată pe dualism (cum spune d. Mircea Eliade: carne-duh, păgîn-christic) creează cultură. Generația actuală, mai curînd sau mai tîrziu ortodoxă, va realiza unitatea conştiințelor, un mediu cultural, valori spirituale obşteşti. D. Eliade, loial, îşi fixează-astfel poziția momentană: „Nu ne-am cristalizat religiozitatea. Dar ştim că avem una. .. Noi, cei tineri vom ajunge, nu ne interesează cînd, creştini ortodocşi. Nu va lipsi nici unul dintre acei care au gustat sensul metafizic al vieții. Acum nu am ajuns. Dar ştim că vom ajunge. Nu ne e teamă să greşim, păşind alăturea de drum. Pentru că ştim că există un drum drept, care ne e menit"~ Aceasta este, strict rezumată sau credincios reprodusă, atitudinea generației de azi, după „ancheta" întreprinsă de d. Eliade-printre „prieteni şi duşmani". Nou Agathon, d-sa ne dă o anchetă,, dar şi un îndreptar, peremptoriu ca un program.

întreprinderea, pe cîte ştim, se face pentru prima oară la noi. Este primul ei merit. Al doilea este sinceritatea; mai mult. decît sinceritatea: autenticitatea. Nu doar că influențe n-ar fi, numeroase, unele mărturisite, şi chiar mode contemporane, de *dernier cri-* într-adevăr, d. Eliade nu importă articole depreciate de timp,, ca bergsonismul sau pragmatismul, ci ultimele coloniale: teo-zofia, antropozofia, misticismul, distincția germanică dintre cultură şi civilizație, experiența subiectivă. D-sa încearcă o învigo-rare a bătrînei ordodoxii prin toate excitantele şi stupefiantele europene şi asiatice. înarmat pînă în dinți cu o erudiție impresionantă, complezent predominantă de istoria religiilor, culturilor şi misterelor, după ultimele autorități în materie, erudiție uneori pletorică, ce se îmbată poetic prin abuz; înzestrat cu memorie, putere de asimilație, suplețe, abilitate, îndrăzneală, expresivitate

stilistică, face față superior în rolul de înregistrator de tendințe şi de şef de coloană al tineretului de spiritualitate mistică şi ortodoxă.

Se cade să citām cîteva rînduri de artistică expresie temperamentală: „Nu voim să oprim efervescența, pentru că nu putem... Conştiința vibrează, se convulsionează, arsă, mîngîiată, îmbllnzită, încordată, umectată, în experiențe; ... să le căutăm, să le prelungim, să le exaltăm; să căutăm; să sorbim, să ne des-fătăm, să suferim tot; .. . cu cît ne vom depărta mai mult de echilibru şi ne vom dărui mai total sentimentelor şi ideilor exaltate pînă la frenezie, cu atît echilibrul va fi mai puternic, mai definitiv... mai personal şi mai creator... De ce graba de a ne închega în definitivat?... Ceea ce e frumos în noi, e faptul căutării".

Relevăm în treacăt influența lui Andre Gide, în aşa-zisa „disponibilitate" pe care o predică tinerilor: să nu alegem nici azi, nici mîine, ca să nu pierdem posibilitatea de a opta mîine pentru altceva; alegînd să nu ucidem virtualități poate superioare; cu cît mai tîrziu, cu atît mai bine; chiar dacă niciodată, mai bine decît prea curînd. Poziție estetică poate, dar primejdioasă influență pentru spiritualitatea creştină,

prin nihilismul ei pseudo-masculin. Bărbăţia constă în alegere şi acţiune. Oarecum gidian, cîtva stendhalian, d. Mircea Eliade e din „familia de spirit" a lui Barres şi Montherlant. Fie ca aceste rînduri, expresie a unei viguroase încrederi în viitorul literar al d-lui Mircea Eliade, să fie confirmate în viitor. Exigenţa noastră nu va fi aşadar raportată la formă — sîn-tem covîrşiţi —, ci la ideile militate de cel mai tînăr ghid spiritual al nostru. întîi, nimic de zis împotriva primatului spiritualului, crez de altminteri cel puţin tot aşa de bine laic ca şi religios.' Dar sînt unii din aceşti tineri, în numele cărora vorbeşte aşa de frumos d. Mircea Eliade, îngrijioraţi de absenţa intelectului din programul său. Intelectul şi raţiunea lipsesc. Le ia locul „spiritul". Dar spiritul este, după d. Eliade, confiscat de Biserică. Spiritualitatea, după d-sa, tinde către divin, sau nu este; ea capacitează. Eşti inteligent, trebuie să fii spiritualist; eşti spiritualist, trebuie să fii ortodox. Gîndirea d-lui Mircea Eliade este teribil de normativă. îl avertizăm că simpatia şi admiraţia noastră

nu ne înjugă nici unei intoleranţe. Spiritualitatea sa, apoi, ne apare, cu tot dualismul principial afirmat, infestată (sîntem purişti) de sentiment, vital, juisenţă. Sîntem purişti, iar nu puritani. Dorim spiritualitatea pură de zgura carnalului. Spiritul, privit din punctul nostru de vedere, materialist monist — sau mai exact intelectul —, este o exaustie, o ardere la temperatură înaltă, transcendînd materia fără a i se opune. Intelectul, sau raţiunea, sau spiritul, n-are nici o finalitate utilitară, nici chiar aceea a mîntuirii noastre. Spiritul este scop în sine. Nu el ne serveşte pe noi, ci noi pe dînsul; fireşte, este în funcţie de om şi an-tropomorfic, dar intelectualii răstoarnă raportul. Negreşit, nu ne facem din el un idol asiatic, material şi opulent. Ci îl concepem ca pe o realitate materială, care transcende materia, pur şi simplu şi uneori concepe divinul, pentru ca apoi să-1 caute; care „legalizează", adică ordonează şi unifică universul; care ne explică pe noi nouă înşine, prin metoda introspectivă ca şi prin cea experimentală. Metoda pozitivă este unul din modurile ei de investigaţie. Intuiţia de asemenea. Prin experienţele subiective ale generaţiei de astăzi înţelegem aşişderi operaţii ale intelectului, aplicate fenomenelor vitale, metodă de-a dreptul imitată după psihologia experimentală. *Nihil sine intellectu.*
Partea cea mai vulnerabilă a anchetei, cea mai nedovedită, este superioritatea morală a ortodoxiei (cunoaştem argumentele d-lui Nae Ionescu, probabil decisive pentru d. Eliade). Ridicăm îndoieli asupra excelenţei valorii intelectuale şi sensului moral al ortodoxiei. Ortodoxia d-lui Nae Ionescu figurează o ortodoxie pe tipul catolicismului, în luptă cu un fel de individualism protestant, în preoţimea noastră! Semnalăm incompatibilitatea dintre ortodoxie (şi în genere orice credinţă dogmatică) şi misticism, prin definiţie individualist; şi insuficienţa unei mistice „redusă la căutarea şi găsirea credinţei".
în sfîrşit viitorul apropiat va dovedi dacă va fi în adevăr un marş concentric al tineretului român către ortodoxie; va confirma sau infirma — cum credem — prestigioasele profeţii ale d-lui Mircea Eliade; va arăta mai ales dacă există astăzi în tineretul intelectual o generaţie uniformă, sau cu multiple ramificaţii, în direcţii diverse, cu disciplină şi finalităţi variate.
26 mai 1928

MIRCEA ELIADE
MIRCEA ELIADE

SENSUL „ITINERARIULUI SPIRITUAL"

A.RTICOLUL publicat de d. Şerban Cioculescu — chiar în coloanele acestei reviste — nu e numai flatant pentru activitatea-mi şi generos pentru posibilităţile mele literare. E o admirabilă pildă ■de înţelegere a unei atitudini străine, de efort către comuniunea intelectuală cu o poziţie potrivnică, de simpatie pentru forme de gîndire diverse. D. Şerban Cioculescu a discutat european încercarea *Itinerariului spiritual* de a surprinde neliniştile, axele şi orientarea generaţiei tinere. Eu — cel dintîi — îi sînt recunoscător.
Aceasta nu mă împiedică, însă, de a-i aminti anumite idei -centrale afirmate în *Itinerariu,* de care nu a ţinut seamă sau pe care nu le-a evidenţiat îndeajuns. Am descoperit printre frazele pe care enunţa şi rezuma concluziile mele — cîteva inexactităţi. De pildă: „consideră ştiinţa pozitivă insuficientă, *pune intuiţia in ştiinţă înaintea metodei experimentale".* Nu e chiar aşa. Ana-lizînd dinamica descoperirilor ştiinţifice, am dovedit că însăşi această „metodă experimentală" e *intuitivă:* că inducţia pură e imposibilă şi chiar absurdă; că nu există o *metodă* care duce la *descoperiri,* ci numai o metodă care

verifică descoperirile şi le face *accesibile* publicului.
Apoi — nu cred că folosesc „stupefiante şi excitante euro-pean-asiatice pentru înviorarea ortodoxiei". Am înțeles ortodoxia ca *unul* din sensurile la care va ajunge — prin necesități organic-spirituale — o parte din conştiinţele tinerei generaţii. Nu l-am socotit *singurul.* Şi, mai ales, nu l-am acceptat impus, ci cerut de imbold lăuntric la capătul experienţelor.
Dar, acestea sînt neînțelegeri fără însemnătate. Vrednice de ■cercetat sînt alte împotriviri pe care d. Cioculescu le aduce generaţiei tinere sau *Itinerariului.* De ce ne socotim „generaţie aleasă", de ce socotim profund hiatusul dintre generaţii? Pentru că am •copilărit într-o epocă de criză; şi am supravieţuit *soluționării*

fericite a acestei crize. Istoria aduce numeroase pilde de renaştere spirituală şi mai ales, de transfigurarea viziunii şi răsturnarea valorilor — urmînd unei crize care a pus în primejdie însăşi existenţa naţiunii, şi care a fost depăşită. Să amintesc renaşterea îi* Sicilia după bătălia de la Imera (480) şi cea din Grecia după Sala-mina (acelaşi an) ? Totul e schimbat; sensul etic-poîitic al Statului, concepţia vieţii şi a morţii, valoarea individului, înţelegerea religiei. Eschil, Anaxagora, Empedocle — nu dau toţi o semnificaţie nouă — *nebănuită înainte* — lumii şi existenţei ?
Deosebirea dintre duhurile generaţiilor poate avea şi o altă lămurire. Cei care se dezvoltă într-o epocă de criză scapă de înregimentări pripite. Conştiinţa nefiindu-le ataşată de la început de un singur crez — cum se petrece cu conştiinţa celorlalte generaţii care *primesc* anumite dogme pentru că nu simt necesităţi spirituale contrarii — funcţionează pe toate planurile, cu toate potentele, asimilînd o pluralitate de valori. Conştiinţa generaţiei noastre e polivalentă. Lingă valoarea empiricului şi logicului,, s-a aşezat valoarea etică şi religioasă. S-au aşezat după o experienţă. Şi sînt experienţe pe care nu le îndură decît asemenea generaţii. Şi care sapă prăpăstii între înţelegerea lor şi a predecesorilor ; pentru că prăpastia există între *valorile* pe care aceştia le acordă marilor coeficienţi ai vieţii şi duhului.
O conştiinţă antebelică era antrenată de familie, de şcoală, de Universitate, de literatură către un *realism* de felurite nuanţe. Refuza şi alunga anumite valori pentru că nu avea organe să le aprecieze, funcţiuni cu care să le actualizeze. Aici e marea deosebire; e *organică.* De aceea, discuţiile cu cei bătrîni sînt sterpe. Pentru că, oricît ne-am strădui, nu le putem evidenţia substanţa intimă a anumitor experienţe proprii. O experienţă nu se poate comunica decît celor iniţiaţi, după cum partitura unei simfonii nu se transformă în sunete decît sub ochii unui muzician. Dar, istoria originilor generaţiei ultime — înţeleasă ca ataşarea ei fatală de realităţi nebănuite celorlalţi — am scris-o în altă parte (prefaţa *Itinerariului)* şi spaţiul e prea strîns ca s-o repet.
O altă împotrivire: lipsa „raţionalului", a intelectului, din economia spirituală a generaţiei. Nu o cred întemeiată. Nu am eliminat funcţiunea logică, ci am socotit că trebuie armonizată ou celelalte funcţiuni spirituale. Răzvrătirea împotriva tiraniei

logicii şi materialismului nu aparţine ultimei generaţii. Noi am încercat, numai, să restaurăm — prin experienţe — o străveche unitate de conştiinţă realizată printr-un echilibru de funcţiuni (logică, religioasă, estetică, etică etc.)
S-ar putea spune că am închinat examenului „raţionalului" prea puţine pagini, şi numai atunci cînd încercam a-i stăvili primatul. Lucrul se înţelege lesne; nu scriam un tratat asupra esenţei funcţiunilor spirituale; ci, trasam linii de orientare pe o hartă încă nelămurită. Mă interesa, în cel dintîi rînd, *specificul,* ineditul duhului noii generaţii. Iar, specificul său nu e gravitarea către materialism, nici negarea *valorilor raţionale* — ci încercarea de sinteză, de armonizare a necesităţilor duhului, întemeiate pe robustul trunchi al personalităţii.
Atunci cînd nu e negată expres, raţiunea îşi păstrează locul. Pentru că e inutil să adăugăm că ne închinăm unui zeu pe care toată lumea îl cunoaşte, pe care îl întîlnim în educaţia familială şi în abecedar, pe stradă şi la Universitate, care s-a infiltrat în toată fiinţa societăţii şi culturii moderne. Pe Descartes îl asimilăm din clasele primare din metodele manualului şi ale institutorului. Atît timp cît nu scriem împotriva lui — se înţelege că îl preţuim şi îl folosim.
în jurul sensului pe care îl dăm cuvîntului *spiritual* se lămuresc, însă, cele mai interesante obiecţii şi

discuții. D. Şerban Cio-culescu acceptă primatul spiritualului; dar „acesta poate fi tot atît de bine laic cît şi religios". încearcă chiar o schiță a concepției sale materialist-moniste: „spiritul este o realitate materială".. . „transcedînd materia fără a i se opune". Mărturisesc că niciodată nu am înțeles cum *spiritul poate avea conştiința că izvorăşte din materie.* Puțină logică; dacă spiritul transcende materia, nu mai rămîne o realitate materială. Cel puțin astfel trebuie să înțelegem noțiunea *transcendent,* care nu se lasă confundată nici cu sublimare, nici cu epurare, nici cu distilare. A transcende materia — înseamnă a fi *dincolo* de legile, de criteriile, de valorile ei. Am încercat, în altă parte, cîteva comparații; o simfonie, acustic, se reduce la o serie de vibrații care pot fi cunoscute şi înregistrate. *Fizica* simfoniei are vreo legătură cu *estetica* ei ? Sînt două organisme străine unul de altul: cel construit din *vibrații,* cel construit din *emoții.* Emoția, fireşte, există în conştiința noastră.

O simfonie transcende o înşiruire de vibrații prin faptul că se organizează *după alte legi şi pe alt plan* în conştiința noastră. Exemplul nu insinuează însă *absolutul* deosebirii dintre materie şi spirit. El ajută numai meditarea faptului acesta: că există *lumi* care dau impresia că sînt derivate una din alta, în timp ce ele sînt *complet izolate.* Am analizat cauzele acestei confuzii In eseul *Theos eghenu ex antropu* („Gîndirea", decembrie, 1927).

O absurditate logică — evidentă după o revizuire a reminiscențelor de barbar materialism, şi o meditație riguroasă — e şi pretenția de a avea conştiință că duhul nostru e materie arsă la temperatură înaltă. Afirmația aceasta izvorăşte din înrădăcinata confuzie de planuri care reducea arta la imitația naturii, misticismul la isterie, sufletul la viscere şi matematica la parcelarea terenurilor agricole. M-am ocupat îndestul de cauzele ei istorice şi psihologice, ca să mai stărui aici.

Dar, o nouă întrebare; de ce primatul spiritualului să fie identic cu primatul ortodoxiei ? De ce spiritualitatea să fie „confiscată de Biserică" ?

Nu vreau să amintesc puritatea, maiestatea, imensitatea construcțiilor spirituale pe care se reazemă teologia. Nu vreau sa chem în ajutor faptul că teologia singură — maximă sinteză — poate educa o conştiință la adăpost de confuziile hibride şi nedis-ciplina culturii laice, în care plutesc încă prea multe din reziduurile neasimilate ale unui materialism vulgarizat şi desfigurat. Mă mulțumesc să arăt că generația noastră — sau elita generației noastre — nu poate viețui, înainta, *crea* fără un sens spiritual al omului şi existenței; că acest sens nu i-1 oferă nici una din dogmele post-materialiste care satisfăceau cu atîta suficiență creerele şi sufletele celor nebîntuiți de criză; că singur sensul spiritual dă preț vieții şi muncii, împiedicând dezastrul conştiințelor; că acest sens izvorăşte din experiențele fatale pe care le-am îndurat şi din *imperativul unei armonizări de funcțiuni sufleteşti,* unui echilibru între potentele conştiinței fiziologice şi cele pur spirituale (v. *Theoseghen)* echilibru care nu poate fi realizat pe temeiul sistemelor materialiste sau idealiste, pentru că pleacă din *experiență* şi ajunge la o sinteză de experiențe contrarii, la o viziune inedită şi imediată, pe care eu am numit-o *personalitate.* Personalitatea e sensul vieții tinerei generații e acel *quid* concret care soluționează toate crizele, toate conflictele, toate nostalgiile izvorîte din antagonismul neodihnit al cărnii şi al duhului (fireşte,

ințeleg *valorile* cărnii) al lui Christ actualizat alături de Appolo şi de Dionysos. In *Apologia virilității* (ce va apare în „Gîndirea") am stabilit că fără acest sens intim al Cosmosului, al vieții, al •eului, sens izvorîtor de valori, fecund şi reconfortant în zbuciumul lăuntric — sens pe care generațiile anterioare *II împrumutau* din dogmele Apusului — nu putem supraviețui. Ne sinucidem sau ne abrutizăm. încercasem chiar să înviorez noțiunea *eroului* prin acel *tragic masculin* al sufletului în continue şi dureroase zbateri, în chinuitoare ispite şi seducătoare adăposturi de furtună; tragicul sufletului înfruntînd pustiul nebuniei sau al anulării ca să găsească centrul de gravitate, focarul care să adune toate curentele vieții interioare. Socotesc personalitatea rostul vieții şi cea dintîi ■condiție a creării. Socotesc generația ultimă *singura creatoare de personalități,* pentru faptul că a soluționat cele mai mari crize. Şi socotesc *ortodoxia* acel sens sublim al omului şi vieții la care se ajunge fie pe calea mistică (experiență individuală), fie pe calea •etică (experiență delimitare a individului); fie prin contact cu Dumnezeu, fie prin contact cu umanitatea. Şi cred că la ortodoxie ■se vor opri cei mai mulți din ultima generație pentru că ortodoxia ■rezolvă antagonismul dinamic dintre Iisus şi Apollon-Dionysos; pentru că sensul creştinismului e cel mai perfect *spiritual,* aşadar «cel mai real şi mai fecund.

Dar, de problema ortodoxiei, a misticii şi eticii ortodoxe, se ieagă o sumă de întrebări care nu pot fi lăsate fără răspuns. Mulţumesc d-lui Cioculescu pentru faptul că le-a pus — sincer şi complet. Un al doilea articol le va discuta.
9 iunie 1928

ŞERB AN CIOCULESCU

ÎNTRE ORTODOXIE ŞI SPIRITUALITATE

î

N răspunsurile, aşa de spaţiate ale d-lui Mircea Eliade, la articolul meu, încît acest interval a văzut constituirea a două grupări mistice şi ortodoxe, dar şi o reacţiune intelectualistă

decisă, şi poate decisivă, d-sa menţine identitatea decretată şi postulată arbitrar, între ortodoxie şi spiritualitate.

Menţionez totuşi o surdină aplicată de primul tenor al ortodoxiei mistice, care este d. Mircea Eliade, la vioara plină de rezonanţe a *Itinerariului spiritual.* D-sa recunoaşte că termenii de „mistic", „noua generaţie", „spiritualitate", sînt „primejdioşi", „promiscui" şi „compromişi" şi că ortodoxia nu răspunde la tot.

Apoi d-sa nu mai crede ca înainte în ceea ce am numit, într-o expresie care traducea intens gîndul mai vechi al d-sale: „marşul concentric al tineretului român către ortodoxie"; nu mai crede în reereştinizarea obştească; consideră ortodoxia nouă ca pe un fel de aristocraţie rezervată unei elite; şi aşteaptă, probabil, potrivit conciliilor şi sinoadelor ortodoxe în un nou mesaj „evanghelic" de superb individualism şi din aventură.

Există, în cultura românească, un filon cărturăresc, de modestă ortodoxie, cu aplicaţie devotată masei rurale. Conservatorismul dăscălesc român, de la Eliade (Ion) pînă astăzi, s-a rezemat pe o ortodoxie ignorantă şi naivă. Făclia pascală a credinţei româneşti, trecea, de la o generaţie la alta de dascăli rurali, rătăciţi pe catedre şi în redacţii metropolitane, gălbuie şi vînătă, ca o luminare de seu, dar, totuşi, nestinsă. Situaţia era şi este următoarea: la sate, o credinţă minoră şi obscurantistă, adică lipsită de conştiinţă de sine, şi cu totul nedogmatică. La oraşe, practica religioasă fără rigoare, şi credinţa transmisă prin acte civile, şi uz, dar iarăşi fără caz de conştiinţă individuală. Intr-un cuvînt o permanenţă religioasă, foarte similară cu o agonie indefinit prelungită, cu eventualitatea unei stingeri foarte lente, chestiune de lungi decenii.

Mentalitatea română, rurală şi chiar urbană — oraşul românesc nefiind pentru moment decît o parodie urbană, o prelungire naturală a satului, abia diferenţiată — nu respinge credinţa, fiind ÎH esenţă incapabilă de reacţie şi de transformări categorice. Dar credinţa aceasta, întemeiată pe rituri şi tradiţie, şi total neînsufleţită, nu este decît o simili-credinţă. Stratul popular credincios înseamnă la noi o turmă dezorientată, foarte imperfect păstorită de o preoţime în inactivitate, fermă doar în rutină.

Problema ortodoxiei româneşti nu se pune încă, decît în mod artificial, şi fără nici o posibilitate de eficacitate, cită yreme, ps de o parte masele amorfe, dar neplastice, rurale şi urbane, vor

prezenta acelaşi indiferentism moral care le caracterizează şi pe de altă parte, cît timp preoţimea se va confunda steril. în masele asupra cărora nu are nici o priză.

Ortodoxia dogmatică, aşa de divers savantă, de la „Cuvîntul", „Curentul" şi „Gîndîrea" e lovită de nulitate, din motive reductibile, prin simplificare la două:

Intîi, izvoarele erudiţiei sale, prin originea disparată, îi dau caracterul unui mozaic, în contradicţie principială cu etnicul sau naţionalul pe care pretinde a-1 reprezenta eminent. Toate filosofiile şi ereziile momentului, asiatico-europene, sînt chemate aici la soluţionarea problemelor localnice, care cer însă contactul opincii cu bătătura românească.

Apoi, se adresează intelectualităţii urbane sau literaţilor, într-un fel de apostolat ezoteric, în loc de a adopta, într-adevăr evanghelic şi apostolic, polilalia, acea vorbire a tuturor limbajelor pe înţelesul categoriilor diverse.

Nu fac acum procesul ortodoxiei, din punctul de vedere advers, ci îi cer tocmai să conforme scopurilor

sale şi din mandarinat să condescindă la umilul apostolat, lestîndu-se de erudiţia plurală şi contradictorie, şi de verbul savant sau literar.
Pe de altă parte, progenitura spirituală a generaţiei ortodoxe quadragenare, tineretul „ardent" — fiii soarelui negru —, face ortodoxie din criza de pubertate şi de creştere, necompromiţînd altceva decît tocmai ortodoxia.
Cel mai strălucit din aceşti tineri, d. Mircea Eliade, confundă planul vieţii dionisiace, „superba şi zadarnica navigaţie romantică" cu planul vieţii creştine, pe care *Scriptura,* dacă nu mă înşel, o figurează printr-o navă certă trasă la un ţărm, tare, de stîncă. Ce bine poate aştepta biata ortodoxie indigenă de la impenitentul romantism şi exasperatul individualism al d-lui Mircea Eliade, a cărui idealitate maschează poate numai o dureroasă refulare de instincte, invertite în spasme de mistică?
*
între spiritualitatea divagantă, intercontinentală, de trocuri de idei asiatice şi europene, şi ortodoxie, există raporturi de fantezie pură, pe care bunul simţ popular, în ultimă instanţă, dacă intelectul e recuzat, le respinge.
Indiferent de poziţia spirituală, există o unitate de teren, care face posibilă o stimă reciprocă între credincioşi şi atei: şi anume recunoaşterea primatului spiritual, Spiritul pur, căruia

Vigny i-a închinat ultimul cîntec ateu, este o realitate dincolo de stavile şi de baricade.
S-ar putea însă ca interesele de renaştere a ortodoxiei româneşti să fie grav compromise de monstrul hibrid şi bicefal, de prolificitate purulentă, care se substituie de cîţiva ani bisericii române muribunde. „Gîndirea" şi „Cuvîntul", „Crinul Alb" şi „Duh şi Slovă", încă în stare de gestaţie, sînt simptomele unei complicate maladii, care face puţin mai interesantă inaniţia ortodoxiei.
17 noiembrie 1928

ALEXA NDRU ELI A N

IARĂŞI „NOUA GENERAŢIE"

Î

N timpul din urmă s-a manifestat, în revistele noastre, mai mult sau mai puţin literare, o bruscă şi mişcătoare solicitudine a intelectualilor noştri pentru „noua generaţie". Aprecierile unora dintre preopinenţi şi-au găsit, pe temeiuri ideologice, înverşunaţi duşmani şi de aici, fireşte, risipă de cerneală şi de inspiraţie, de amîndouă părţile baricadei.
In seria puţinelor articole judicioase ca fond şi demne ca exprimare se rînduieşte şi acela, de curînd apărut, al d-lui Serban Cioculescu în „Viaţa literară", prin care răspunzînd, oarecum învinuirilor ce se aduc tineretului că e lipsit de năzuinţe superioare, d-sa ne aminteşte de *Itinerariul spiritual* al prietenului Eliade, cel mai autentic crez al unei bune părţi din tineretul nostru gîndi-tor şi îşi propune să releve şi să analizeze pe scurt ideile de căpetenie din lucrarea mai sus amintită.
Pentru noi, studiul atît de luminos al d-lui *C.* e desigur un nimerit prilej de a ne cerceta din nou, fie chiar şi în fugă, unele

din gîndirile noastre şi de a lămuri cum înţelegem noi, cei conduşi, parte din ideile „celui mai tînăr ghid spiritual al nostru". Prilejul e, dar, cu atît mai fericit, cu cît în primul plan al articolului d-lui *C.* se găseşte figura unui prieten, scump nouă tuturor.
Mircea Eliade, în literatura ideologică, de după război, e, fără putinţă de tăgăduire, cel mai distins reprezentant al tineretului nostru gînditor. A adus cu sine, pe lîngă mărturisirile zbuciumelor sufleteşti, o netăgăduită frăgezime tinerească, în scris, unită cu un entuziasm şi cu o erudiţie rară. Astăzi, clnd e lăudat de unii şi, în mod manifest trecut sub tăcere de alţii, pentru noi cei ce-am fost In preajma lui şi i-am cunoscut sufletul cu idealul şi năzuinţele lui curate, cel puţin tot aşa de bine ca actualii lui critici, pentru soi Eliade rămîne acelaşi îndrumător spiritual al nostru, purtătorul luminat de cuvînt al crezului nostru şi un neînfricat luptător împotriva discipolilor seci şi suficienţi ai d-lui de Voltaire, de pe cuprinsul Ţării noastre.
D-l Cioculescu, pornind în căutarea firului conducător al lucrării lui Eliade, vede, mai întîi, în acesta, un reprezentant al „messianismului" generaţiei postbelice, al generaţiei menite să schimbe temeliile

aşezămintelor noastre spirituale, generaţie, care, cu deosebire „de relief nu de esenţă", apare ca o consecinţă, aproape unei legi sociologice, după toate tulburările cu răsunet mondial.
Generaţia nouă, al cărei exponent e Eliade, e caracterizată de el, în „Itinerariu" prin frămîntarea interioară papiniană, anti-diletantism monden şi prin dragostea pentru experienţa „pasionantă" a adolescenţei, care, singură, urmează să creeze echilibrul spiritual al individului, de mai tîrziu.
Mergînd mai departe Eliade „proclamă realitatea misticismului religios redus la căutarea şi găsirea lui Dumnezeu", aşază intuiţia înaintea experienţei materiale, limitînd, astfel, omnipotenţa ştiinţei pozitive. Predică ortodoxismul integral şi prevede revenirea la el a oricărui tînăr chinuit.
Acestea cam ar fi ideile principale din rezumarea *Itinerariidui* de către d-l *C.* (Noi n-avem în faţă lucrarea lui Eliade, aşa că p[rin] rîndurile noastre, pornim de la chiar rezumatul — credincios de altfel al d-lui *C).* Antiintelectualism, cu influenţe orientale, pare că se pronunţă autorul şi se revoltă împotriva ortodoxismului căruia nu-i prea vede sensul moral şi care, după d-sa cu toate

„stupefiantele europene şi asiatice" nu mai poate întineri: un marş deci, al tineretului către ortodoxism se pare neverosimil.
Punctul de vedere materialist-monist — cum specifică chiar d-sa din care judecă problema, ii opreşte la anumite graniţe. Dincoace de aceste hotare, pe tărlmul pe care se află, anume concepte au pentru d-sa doar o realitate de gîndire am zice, nu o existenţă reală. Punctul acesta de vedere îl opreşte, dar — socotim noi — să înţeleagă sau să simtă anume lucruri şi probabil din aceeaşi pricină d-lui *C.* i-au scăpat cîteva afirmări, pentru noi cel puţin ciudate.
D-sa găseşte că ar fi incompatibilitate între ortodoxism „şi in genere orice credinţă dogmatică" şi misticism, pe temeiul că misticismul e individualist „prin definiţie". Motivul e Învederat şubred, chiar dacă n-am cita decit Biserica apuseană, unde Sf. Theresa sau Sf. Ioan al Crucii, mistici profunzi nu sînt întru nimic socotiţi ca rebeli dogmatismului catolic.
E aici o minunată pildă a neputinţei de a judeca prin procedee raţionale raporturi ce depăşesc planul accesibil lor. Raporturile dintre teologia dogmatică şi misticism sînt de aşa natură, încît prin forţa lucrurilor nu pot fi sesizate de o inteligenţă materialistă, care, din această pricină, le decretează imposibile.
Misticul, socotim noi, avînd şi graţia Domnului, ajunge la cunoaşterea Lui pe o cale, care e închisă muritorilor de rînd, nu există insă, nici o deosebire — e clar — între fiinţa şi atributele Dumnezeirii văzute de mistic şi cele fixate de dogme, între altele şi pentru bunul motiv că dogmele au fost alcătuite sub influenţa aceluiaşi Sf. Duh care conduce şi pe mistic în elanurile sale (vorbim, bineînţeles, de misticii creştini în marele înţeles al cuvîntului şi nu de pseudomisticismul de cafenea literară).
Misticismul e individualist ca metode şi doar forma îi e influenţată de specificul temperamental al individului, e absurd însă, să gindim că individualismul merge plnă la concepere osebită a esenţei divine şi e astfel, in contradicţie cu dogma.
Cît priveşte mistica, schiţată de Eliade, „redusă la căutarea şi găsirea lui Dumnezeu", nu numai că nouă ni se pare perfect suficientă, dar o preţuim şi ca fixînd caracterul particular al misticismului ortodox spre deosebire de cel apusean şi l-am ruga
pe d-l *C.* să reflecteze fie şi din punct de vedere — mai accesibil — etic-utilitarist, la importanţa unui misticism][aşa redus.

Ceea ce ni se pare mai ciudat şi mai puţin scuzabil, în acest articol sînt clteva afirmaţii gratuite: bunăoară, d-sa socoteşte ca „ultime coloniale" (?) misticismul, distincţia dintre cultură şi civilizaţie şi experienţa subiectivă.
La cel dintîi, ni se pare de prisos să mai insităm; despre distincţia ce i se pare ciudată, îl rugăm să citească răspunsul d-lui Dragnea în „Gîndirea" la criticile aduse tot „noii generaţii" de d-1 Ralea, unde se elucidează definitiv o chestiune, care ni se părea de mult lămurită.
în sfîrşit, experienţa subiectivă, care se pare că-1 îngrozeşte pe d-sa, deoarece exclamă cu o gravitate sacerdotală: *Nihil sine intellectu,* e egalată pe nedrept, esenţial şi funcţional cu metoda pozitivă din ştiinţe.
O altă confuzie este şirul de egalităţi: intelect, raţiune, spirit („Intelectul, sau raţiunea, sau spiritul n-are etc"). Nu mai vorbim, iarăşi de afirmaţia gratuită şi de comparaţiile graţioase, cînd vorbeşte de

ortodoxismul, care trebuie înviorat. Relevăm doar că nici ortodoxismul, nici Eliade pentru acest ortodoxism n-au apelat — după cîte ştim — la „stupefiante asiatice" pentru o eventuală întinerire sau modernizare, de care nu se simte nevoia.

După această repede trecere în revistă mai mult a părţilor slabe decît a celorlalte din articolul d-lui *C.* se poate vedea că sînt multe puncte asupra cărora noi judecăm altfel decît d-sa şi pe care le-am schiţat, doar, în rîndurile de mai sus. Sînt de asemenea multe păreri proprii, interpretări, a căror excelenţă nu o garantăm şi care, fireşte, nu-1 angajează întru nimic pe Eliade.

Chestiunile acestea, deosebit de gingaşe alcătuiesc subiecte, ce se pretează la o tratare mult mai bogată şi erudită. Noi sîntem mulţumiţi, însă, dacă rîndurile noastre vor fi preţuite, fie chiar numai ca o mărturisire publică a unui crez şi a desăvîrşitei afecţiuni ce o purtăm unui prieten mai mare. Şi pentru aceasta nu sîntem mai puţin recunoscători d-lui Cioculescu, care, în plus, ne-a furnizat şi — lucru destul de rar în vremea noastră — reflecţii care ne interesează pe toţi, îmbrăcate într-o formă impecabilă.

Notă. După ce articolul nostru s-a cules, au apărut, în „Cuvîn-tul" şi „Viaţa Literară", două articole răspuns ale lui Eliade, relativ tot la *Itinerariu.* Regretăm că nu ne-am putut folosi de ele.

mai—iunie 1928

II
SCRISORI CĂTRE UN PROVINCIAL

■■

INTELECTUALII DE RASĂ

-

.L/UMNEATA îi cunoşti, ca şi mine, din frumoasele publicaţii săptămînale sau lunare. Ei scriu întotdeauna cu vervă, dovedesc adînci cunoştinţe în literatură franceză, sînt cîteodată nuanţat sentimentali, întotdeauna accentuat ironici, iar cînd polemizează — păstrează o perfectă politeţe, o fermecătoare bunăcreştere. Sînt intelectualii de rasă, elita eflorescentei a două provincii (pentru că nu se dezvoltă decît în Iaşi — ah! laşul — şi în Bucureşti), bărbaţii care au pogorît în sălbaticele noastre tîrguri nostalgii şi maniere apusene. Cît ne sînt de inaccesibili în evidenta lor superioritate !...

Dumneata îmi mărturiseşti: „nu scriu, pentru că n-aş găsi nicăieri o revistă care să-mi publice revizuirile mele; sînt personale, manieră forte, intransigente". De toate aceste păcate, trebuie să te lecuieşti. învaţă cum să compui revizuirile (şi de ce numaidecît „revizuiri" ? îmi dai voie să te bănuiesc de prezumţie ?) citind şi recitind frumoasele pagini ale domnilor pe care îi ştim. înţelege că e nostim să revizuieşti, dar cu drăgălăşenie. Revizuieşte în aşa fel încît să nu se supere nimeni; pentru că aşa trebuie să revizuiască un critic manierat. De ce să afirmi hotărît un lucru de pe urma căruia nu poţi cîştiga nimic? Priveşte cu luare aminte ceea ce fac intelectualii noştri de rasă cînd revizuiesc, sau critică, sau polemizează: ei nu se supără niciodată, nu irită publicul — ci numai înţeapă fin şi himenoptiric. în acest caz toată lumea înţelege cît sînt de superiori, pentru că ei spun: Goethe a gîndit astfel, ceea ce e frumos din partea lui Goethe, dar putem gîndi şi contrariul, ceea ce face d. .. (un intelectual de rasă) sau putem gîndi amîndouă contrariile cu tot riscul de a se supăra d. .. (alt intelec-

tual de rasă), sau putem să nu gîndim deloc problema, pentru că e prost pusa şi ni s-a transmis printr-un fenomen istoric-cultural analog mitului clasicismului, dar, dacă se supără d... (primul

intelectual de rasă), atunci putem gîndi din nou: la urma urmelor *est-que ga nous importe tant ?*
îţi recomand spre meditaţie o proaspătă şi delicată polemică în jurul „crimei" a doi fruntaşi de rasă. Nimeni nu ştie despre ce este vorba — dar cit e de plăcut să-i asculţi polemizînd! ... în felul acesta, cu puţină luare aminte şi sîrguinţă, potrivnicii au izbutit să-şi cîştige amîndoi cauza în ochii publicului.
învaţă să fii binecrescut, adică: drăgălaş, zîmbitor cu gîndirea potolită (e semnul maturităţii), cu vocabular potolit (semnul rafinamentului). Niciodată nu spune lucrului pe nume; fă ceea ce fac băieţaşii foarte binecrescuţi care denumesc „aia" o anumită parte a trupului cu un anumit rost. Fereşte-te de adjective „tari", pentru că altfel intelectualii te vor osîndi aşa după cum meriţi; te vor denunţa în public că „înjuri ca la uşa cortului", ceea ce va fi dureros pentru dumneata, chiar dacă n-ai avut încă prilejul să te convingi de imposibilitatea plastică şi efectivă a insultei. Intelectualii de rasă nu „înjură" niciodată; sau dacă o fac, apoi îşi iau toate precauţiile ca cel înjurat să fie mort şi celebru, îţi va trebui mult timp pînă să pricepi toată logica ascunsă aici. Deocamdată vei înţelege că e jenant să „înjuri" o celebritate cu care te poţi întîlni pe stradă sau la ceaiul unui critic, care ţi-ar putea răspunde direct sau prin secretari, care îţi va seca laudele * unor anumite şi mult citite reviste şi îţi va pogorî pe frunte injuria gravă că l-ai „înjurat" să-i uzurpi gloria sau din invidie.
Dumneata vrei să scrii „personal şi intransigent ?" Foarte rău. Poate vrei să foloseşti în criticile d-tale şi pe malfamatul „Eu". Trebuie să-ţi spun că acolo unde vrei să ajungi — în lumea stăpînită de intelectualii puri — se înţelege altfel termenul „personal". Poţi fi personal vorbind despre o operă sau un autor dintr-un punct de vedere inedit: fără însemnătate, fără rost chiar, dar *inedit.* Cînd încerci o valorificare integrală a operei sau mărturiseşti sincer rezervele faţă de un autor — atunci nu mai eşti personal, ci „unul", „mojic", „zăpăcit", „ridicol", „gazetar", „dărîmător de idoli" etc. Urmări imediate: ţi se refuză manuscrise, dacă ai naivitatea să mai trimiţi. Urmări imediate: nu vei găsi editori, recenzenţi, critici timp de trei pînă la zece ani. Bagă, deci, bine de seamă. De ce vrei, cu orice chip, să fii *Dumneata* ? Ai atîtea posibilităţi de metamorfozare, de pe urma cărora vei * în text *laudelor.*

căpăta bani *, glorie, volume tipărite şi volume dedicate, catedre universitare, misiuni şi banchete.
Se cheamă intelectual de rasă, acel intelectual despre care nimeni nu poate spune: „e un prost!" sau „e o forţă!" ci numai: „admirabil", interesant, puternic, just, fin, adine, pătrunzător, original". Neavînd duşmani, i se deschid toate porţile şi e chemat la toate mesele. Ei ajung mai toţi profesori universitari, sau directori de reviste cultural-literare, se îmbogăţesc şi vieţuiesc mulţi ani în pace şi fericire, între prieteni, prietene, articole, cărţi şi polemici gingaşe. Despre ei se spun multe lucruri frumoase şi lăudabile. De aceea, înainte de a păşi în Capitală şi în publicistică — dumneata meditează asupra admirabilei şi profund umanei calităţi a intelectualului de rasă. Cred că nu-ţi va fi greu să te convingi de adevărul spuselor mele şi vei socoti ca o datorie extirparea oricărui elan de sălbatică „originalitate", precum şi adaptarea perfectă la unul dintre liderii culturii şi literaturii noastre contemporane. Poate dumneata vei avea norocul să ajungi a fi privit într-o zi drept un intelectual de rasă, şi atunci îmi vei mulţumi pentru sfaturile pe care astăzi mă grăbesc a ţi le trimite. îţi urez noroc şi carieră fericită.
14 decembrie 1927

ELOGIUL COMPROMITERII

.L/UMNEATA îmi răspunzi: *„ Vreau să fiu liber!"* Află atunci că, în frumoasa noastră Republică culturală, poziţia aceasta e necunoscută. Nu există intelectuali liberi; ci numai intelectuali de rasă şi intelectuali descalificaţi, excluşi, *compromişi.*
Dacă însă într-adevăr te stăpîneşte perversitatea libertăţii, dacă viciul nepermis şi-a sfredelit rădăcini în suflet, dacă orice efort de evadare îl socoteşti zadarnic, apoi încordează-ţi întreaga

* In text *banu.*

ființă întru intensificarea pînă la absurd a acestei compromiteri. Compromite-te permanent, voluntar, provocator, integral, definitiv. Fii sigur că numai astfel vei cuceri zi de zi fîşii, capete, trunchiuri, viscere din monstruoasa făptură a marelui Necunoscut ce se numeşte adevăr. Nu poți evolua fără a te compromite. Nu te poți completa, nu te poți *întrece,* fără compromitere.

A fi compromis înseamnă a fi *viu,* tînăr, harnic, neliniştit, eu ochii fascinînd a țintă, cu pumnii strînşi, cu genunchii palpitînd în aşteptarea semnalului de fugă. Nu se pot compromite bătrînii, castrații, efebii, poeții, oamenii binecrescuți şi intelectualii de rasă. Compromiterea e rezultanta celor două cardinale linii de forță din cîmpul magnetic al Republicii noastre: *libertatea* şi *originalitatea.* E cel dintîi pas către *aflarea de sine.* Nu te poți înțelege decît meditînd asupra atitudinilor pe care un imperativ lăuntric te-a hotărît să le afirmi; şi asupra impresiilor penibile pe care aceste atitudini le-a ridicat în juru-ți.

Exaltă în suflet acel viciu al curajului al *je m[1]enfichismului* al faptelor care izbutesc să te compromită în puține ceasuri. Nu-ți fie teamă de bîrfeli. Dacă într-adevăr eşti *Dumneata,* apoi nici o putere omenească sau drăcească nu te va putea da la o parte. Dacă în suflet se frămîntă acel aluat al personalității, dospit cu acel *prea plin* care izbuteşte întotdeauna să înspăimînte mediocritatea, oricîte negații nu te vor epuiza, pentru că negațiile izvo-rîte dintr-un efectiv omenesc, sînt ele înseşi afirmații, creații pozitive.

Compromiterea e o însuşire a virilității. O femeie compromisă e anulată. Un pseudo-mascul compromis e neurastenizat. Un mascul copleşit sub compromiteri — e excitat, e redus într-o consumantă şi rodnică turgescență, preludiu al reînşirii, al perfecțiunii, al creației. Cînd te vei simți obosit, sleit în acea muncă de optsprezece ceasuri pe zi — care e cea dintîi condiție a virilității — arată-te la lumină aşa cum eşti. Fără îndoială — o nouă compromitere. O compromitere care te va odihni mai mult decît o vilegiatură sau un sărut de logodnică. Dintr-o singură răsturnare a frunții, dintr-o singură rotire de orgolioase priviri, vei căpăta din nou prospețimea creerului, greul muşchilor şi furia urii, fără de care nimic nu se poate iubi şi nimic nu se poate crea.

Laudele aduse nu sînt o dovadă a originalității. Compromiterea, însă, *este.* Un nume compromis în luptă dovedeşte superioritatea zdrobitoare, dovedeşte prezența unor însuşiri care uimesc

prin ineditul lor, şi care se ridică de la originalitatea superficială pînă la geniu.

Compromiterea e dovada palpabilă a unei activități cu rezultate efective. Conştiința compromiterii aduce siguranța că ai lovit just şi adînc. Din rănile spurcate curg bale şi sînge negru. Fereşte-te. Dacă nu eşti încă destul de încercat, stropii aceştia meschini şi rău mirositori te pot intimida. De cîte ori auzi larmă în jurul unui nou act compromițător, fii sigur că un nevrednic demnitar cultural agonizează, sub baloanele de oxigen ale admiratorilor şi simbriaşi-lor. De cîte ori se pogoară tăcere de mormînt, fii sigur că rana s-a închis cu greu şi nimeni nu are curajul s-o zgîndăre.

Mai e nevoie să-ți amintesc că nici un pas nu s-a împlinit în evoluția spirituală a omenirii fără a compromite timp de una sau două generații pe cei care au silit-o să-1 facă? Mai e nevoie să-ți spun că un succes imediat dovedeşte că vii pe timpul secerişului şi culegi argintii sau laurii punlnd virgulele şi punctele ? în timp ce o compromitere totală şi încăpățînată te situează drept un premergător, un străin de atmosfera şi preocupările maturilor sau bătrînilor, *un altul, nou,* care-i incomodează tocmai pentru că îi întrece ? Dar ce trebuie să-ți pese dumitale de toate aceste pilde ? De ce să te aperi invocînd nefericirile altora ? Motivul cel mai serios pentru care atitudinea (pe care te îndemn a lua-o) e vrednică de apologie — e însuşi faptul că o actualizezi, o cobori în carnea şi în oasele d-tale. Voluptatea fierbinte şi zvîrcolită a compromiterii. Desfătarea generoasă care-ți vîntură sufletul în viziunea unui mascul izolat, ce-şi sfidează semenii, conştient de tîlcul pe care izvoarele lăuntrice vor izbuti să-1 împrăştie şi să-1 rodească! Nu simți fiorul acelei sublimate virilități, care — prin compromitere — se simte neangajată, cu posibilitățile neştirbite, disponibilă pentru orice nouă experiență, pentru orice nou salt, pentru orice nouă răfuială ?...

Nu se poate crea nimic fără o prealabilă şi absolută compromitere. Nu-ți poți cunoaşte puterile, virtuțiile, aptitudinile. Nu poți prețui poziția singuraticului, a celui hulit şi temut. Nu poți încerca voluptatea de a sfărîma *tabu-ur\\e* ajungind astfel tu însuți un *tabu.* Nu poți concretiza, deci, acea serie nesfîrşită de experiențe, care-ți adună în suflet mierea amăruie a vieții viețuite — cu care vei Împlini,

apoi, cei dintîi paşi către *operă.*

N

Dar e atît de evidentă necesitatea compromiterii! De ce să mai continui descoperirea fărîmițată a însuşirilor, a darurilor, a voluptăților sale?.. .

Toate faptele cu suport de experiență intimă şi reflectînd *ietathura* personalității — pot compromite. Dimpotrivă, maimuțele nu se pot compromite. Acei domni, care *imită,* care se prefac după chipul şi asemănarea altor domni celebri — nu pot fi învinuiți de compromitere. Tot ce e împrumutat silit, copiat pe geam, asimilat prin autosugestie sau prin firească slăbiciune — cade în afara virilității, excluzjnd, aşadar, compromiterea. Şi după cum un artist nu va confunda niciodată copia cu originalul, şi după cum un mistic nu va lua niciodată compunerile apologetice ale seminariştilor drept Tertulian — tot aşa un membru al elitei nu se va lăsa niciodată înşelat de epigoni şi imitatori.

Nu-ți fie teamă. Dacă sarcina de a crea liber nu te înspăi-mîntă prin renunțările şi îndurările sale spune-ți cuvîntul aşa cum se coboară el, cald, din creer. Îmi vei da, în sfîrşit dreptate.

18 decembrie 1927

DESPRE CONFESIUNI

x E dumneata te supără „publicitatea" acestei corespondențe ? Ai vrea să primeşti şi să citeşti singur scrisorile cu conținut atit de intim. Socoteşti mai mult decît o nedelicatețe faptul că îți răspund prin foiletoane dezgolite de atîția ochi, unor întrebări şi discuții direct personale. „Unor confesiuni comunicate cu atîtea şovăiri, mi te plîngi, nu se răspunde printr-un ziar".

Iartă-mă; eu nu mă Împac asupra înțelesului cuvîntului „confesiune". Ştiu: tot ce-mi scrii, sînt oglindiri furate din suflet. Dar eu nu-ți fac de asemenea „confesiuni" ? Eu nici nu concep «an altfel de scris. Atît timp cît nu fac „poesie", ci literatură sau

critică — socotesc că nu interesează decît experiențele, atitudinile, cristalizările personale. Pentru că acestea sînt *concrete;* sînt materiale culese dintr-o *reală* viață spirituală. Altminteri publicistica n-ar fi fecundă. Comentariile gratuite în jurul unor anumiți autori şi anumite doctrine — n-au nici un rost. Interesează aceşti autori şi doctrine ca atare, ca existențe în universul spiritual. Interesează, de asemenea, reacțiunile împlinite în cititori, reacțiuni *efective,* care angajează o conştiință față de alte conştiințe.

Nu prețuiesc decît *experiențele.* Iar experiențele nu pot fi decît riguros personale, şi concluziile lor trebuie privite întotdeauna ca rezultate personale. Asupra acestui fapt ne înțelegem toți acei care am ajuns să distingem concretul atitudinilor — de imaginarul, *neconsistentul* simplelor construcții raționale. Acestea din urmă sînt *posibilități.* Experiențele, dimpotrivă, sînt *existențe.* O viață spirituală hrănită numai cu posibilități naufra-giază. Unitatea, convergența, fermentul creator — izvorăsc din aluviunile aduse de experiențe.

Dumneata îmi vei răspunde: experiențe care trebuie să rămînă intime, împărtăşite tainic unui prieten sau unei prietene. Nu. Cele mai penibile experiențe trebuie împărtăşite public, unei mulțimi pe care niciodată nu o vei cunoaşte, care te va citi, poate, cu duşmănie, şi nu te va pricepe. Aceasta e o dovadă de curaj masculin, de curaj eroic. Trebuie să căutăm pretutindeni actualizarea eroismului. Şi, d-ta vei recunoaşte — este cu adevărat eroic să te umileşti față de necunoscuți, fără a fi totuşi vrednici de umilire. Curajul acesta împlineşte adevărate transfigurări în suflet. Există, într-un asemenea fapt, nebănuite posibilități de înălțare a conştiinței. Te rog, încearcă-1.

Feminitatea care a pervertit adesea geniul masculin, în loc să-1 fecundeze — a creat acea falsă concepție a *demnității.* Eu nu înțeleg însă, cum poți face mărturisiri intime cîtorva prieteni — fără a fi ispitit să-ți strigi taina întregii mulțimi de necunoscuți. E admirabil să renunți pentru întreaga viață la un tovarăş sufletesc. Să nu-ți destăinui niciodată suferințele, bucuriile, rezultatele... Să nu ştie nimeni, niciodată, cine eşti, ce ai gîndit, ce ai simțit... Dar, d-ta ai făcut cel dinții pas. Ai mărturisit unui prieten un chin, ai scris altuia năzuințe. De ce te

opreşti pe drum? De ce nu năzuieşti eroicul, tragicul masculin? Toate acestea nu trebuie să rămînă simple concepte. Nu te mulțumi să platonizezi un ideal viril. Pogoară în suflet vîntul virilității.

Socotesc o laşitate rafinată publicarea „confesiunilor" sau „Jurnalelor" *post-mortem.* Pentru că toate acestea sînt izvorîte dintr-o criză, iar criza ar fi luat proporţii eroice dacă *ar fi existat încă,* dacă ar fi fost contemporană cu opera. Tot ce nu e poezie e literatură, adică mozaic de poziţii spirituale mai mult sau mai puţin lucide. Iar literatura e întotdeauna întrecută de marile fapte de curaj. Ele sînt un ajutor, o frînghie întinsă celor ce vor să găsească sensul eroic al vieţii; adică sensul tragic, agonia cotidiană. Pentru că — nu e aşa ? — trăim ca să ajungem eroi, «a să ne naştem din nou, în viaţa duhului. Aceasta am arătat-o într-un mic eseu ce se va publica în „Gîndirea" (decembrie) şi în romanul *Eu Sfîntui Diavol şi cele şaisprezece păpuşi* (cap. 1.: *Apocalipsul soarelui mort).*

Avem prea puţini prieteni — aceasta e nefericirea. Ei ne păgubesc de două ori: fie că ne împiedică să ţinem în noi, *pină la urmă,* tot ceea ce izvorăşte în suflet; fie că ne hotărăsc să le destăinuim *lor* suferinţele noastre, iar nu să le strigăm duşmanilor şi necunoscuţilor, înălţîndu-ne din umilinţă. Prietenia — sub această formă — ne depărtează de eroism. Cît de mult sacrificăm noi prietenilor, aceste daruri cereşti ale sufletului...

Şi acest aspect al prieteniei e o modificare datorită feminităţii. Prietenia trebuie să rămînă sobră. Nici o confesiune. Confesiunile — dacă simţim slăbiciunea să le facem — nu le aparţin lor, ci duşmanilor, necunoscuţilor.

Toţi acei care şi-au scris „Jurnalul" în caiete mari, răsfoite numai de cîţiva prieteni — au fost timizi, delicaţi, feminini. Nouă nu ne stă bine să vădim aceleaşi atitudini. Învaţă să-ţi cunoşti sexul. învaţă cu curajul confesiunilor masculine, fără a-ţi însuşi cinismul. Cinismul extirpă durerea. Ori noi nu urmărim întotdeauna, însetaţi, neobosiţi, acea imensa şi tragică durere masculină, izvorul agoniei şi a făpturii noastre?...

Nu, prieten necunoscut; nu-ţi voi răspunde în plicuri închise. Şi, crede-mă, tot ce-ţi TOI scrie nu vor fi mai puţin confesiuni.

22 deeembuis 1927

PROFETISM ROMÂNESC - SCRISORI CĂTRE UN PROVINCIAL

GÎNDIRE MINORĂ ŞI GÎNDITORI PARAZIŢI

C/UNOSC, aici, tineri universitari şi erudiţi amatori care nu pot gîndi decît în marginea cărţilor franceze. Din acele cărţi franceze de plăcută lectură, care nu cuprind nici proză poetică, nici filosofie, nici eseu; ci o fericită emulsie de gînduri, senzaţii şi confesiuni. Cărţi pe care tinerii noştri le meditează, le compilează în discuţiile sau seducţiile lor, le extrag în caiete şi le folosesc la confecţionarea articolelor critice. Cărţi merituoase de altfel, deşi sînt scrise de bărbaţi fără temeinică muncă filosofică; şi care se socotesc gînditori, pentru că obişnuiesc să reflecteze capricios în marginea aventurilor vieţii contemporane.

Eseul însuşi este un gen inferior, o formă hibridă. Menit izbînzii — în toate sensurile — din pricina feminizării şi democratizării culturii. Inferior prin concesiile făcute de autor — chiar de un Valery — publicului. Inferior prin *structura literară* a frazei, care împiedică surprinderea gîndirii elaborată filosofic. Inferior prin eliminarea vocabularului tehnic, a acelor expresii care — într-o conştiinţă nutrită filosofic — aduc noţiuni inaccesibile cititorilor amatori.

Inferioritatea eseului nu-i clatină nici valorile proprii aMt de mult slăvite în ultimii ani — nici popularitatea. Literatura e de asemenea un gen inferior. Şi întreţine totuşi *spiritualitatea* într-un imens număr de conştiinţe. Dacă *eseul* e vrednic de citit şi controlat la un Emerson, Unamuno, Valery, Kierkegaard — a căror personalitate se exprimă perfect, organic, necesar printr-un asemenea gen — apoi e jenant şi insuportabil sub condeiul anumitor creere de minoră capacitate iar aceste creere minore copleşesc astăzi publicistica străină şi indigenă. Procedeul „eseului" astfel conceput e simplu. Se alege orice subiect: Cervantes, moda, pacifismul, ultimul concert etc. Se înşiruiesc adevăruri banale pregătite sub formă de paradoxe. Se citează un nume ilustru lîngă un debutant obscur. Acesta din urmă e însoţit, de obicei, de un compliment monden: „deliciosul X...", „savurosul autor al...", „picantul dandy din..." ete. Urmează comentarii fără rost, pe care eforturi evidente nu le fa© personale. Asemenea

„eseuri" sînt lipsite, de obicei, de concluzii. Ştim: „eseurile" trebuie scrise „degajat". Un da sau nu,

răspicat spuse, încheind o frază nudă, ar risipi tot farmecul.
O încercare critică asupra unei opere poate fi înțeleasă fie ca o reelaborare a ideilor autorului — fără nici cea mai neînsemnată intenție de a valorifica şi premia anumite idei după un *criteriu propriu* — ; fie ca o atitudine personală hotărît afirmată în fața operei. Gînditorii minori se mulțumesc să comenteze anumite valori şi să le deformeze, insinuînd astfel o interpretare *personală,* izvorînd dintr-o viziune personală. Fără curajul angajărilor riscante, nu deformează niciodată prea mult miezul cărții sau poziția autorului. Se furişează cu cîte o gîndire umilă în umbra scandalului lui Gide, a polemicii valeriene, a morții lui Rilke. Gîndire în care nu e greu să descoperi un Renan frunzărit, un Pascal nemistuit, un Goethe învățat în ultima biografie-roman, un Gourneont.
Dumneata vei spune: *gazetărie.* Nu, gazetarul autentic în permanentă experiență socială şi politică, îmbogățit de revelații psihologice — nu compilează cărțile eseiştilor francuzi. Nu are nici timp nici nevoie. Şi apoi, înseşi sufletele diferă. Gazetarul e om de curaj: afirmă sau infirmă. Într-un articol de minoră gîndire a unui publicist parazit — nu-1 recunoşti nici pe el, nici autorul discutat; ci recunoşti *mulți.* Alexandrinism fără erudiție. Diletantism fără mobilitate interioară. Feminism cerebral fără resurse sentimentale.
Nu gazetărie — care înseamnă cronică, aşadar roman, istorie, politică. Ci gazetărie cu pretenții de intelectualitate, gazetărie filosofică împestrițată de citate şi celebrități pariziene. Nu are cel puțin nici meritul popularizărilor; pentru că există „stilul", acea obsesie a debutanților de a nu scrie niciodată după cum le cere creerul şi spiritul limbii.
Gazetărie inutilă, care inundă revistele literare — mai ales cele indigene — şi dă iluzia unei vieți spirituale active. Gazetărie plicticoasă — ca tot ce nu e original, proaspăt, esențial. Intrucît poate să-mi folosească lectura cutărui june care îmi vorbeşte despre „suflet", mestecînd pe Riviere — care la rîndul său a mestecat cîțiva maeştri — şi adăugind reminiscențe dintr-un Dosto-ievski cunoscut *ă travers* Gide sau Suares ?

Domnii aceştia — care contribuie cu atîta rîvnă la înscăunarea mediocrității fresandate în spiritualitatea noastră nu pot medita asupra morții decît cu Rilke (în traducere franceză fireşte: cineva, înşelat de titlul traducerii, îmi pomenea odată prezumțios, de *Geschichten vom guten Gott),* asupra amorului cu Stendhal, Marand sau Stern, asupra virilității cu Montherland sau London, asupra pluralității conştiinței cu Pirandello sau Bergson înțeles de Thibaudet. Dacă le trebuie o pildă, o caută în *France.* Dacă vor o comparație romantică pentru o presupusă critică a romantismului — inundă pagina cu Lamartine, ca şi cum romantismul celorlalte literaturi nu ar fi vrednic de pomenit, iar romantismul eminescian de-a dreptul compromițător...
Mă aflu acum la o răspîntie cu ispititoare drumuri. Dar nu trebuie să uit că îți scriu mai ales asupra parazitismului cerebral pe care îl tolerăm toți cu feciorelnică timiditate. Problema cretinizării prin exces de sensibilitate şi mentalitate pariziană, e numai in treacăt atinsă. Va trece încă mult timp pînă ce domnii vor înțelege că — oricît ne-am trudi — vom fi întotdeauna [legați] de francuzi şi că fecundarea cu elemente aproximative, mai precis mondene, ale unei *singure* culturi, ne poate *fi fatală.* Dar iată-ne prea departe...
A spune că prefer gîndirea autentică în locul gindirii forfecate în tomuri franceze... E mai mult: prefer sincera meserie de tălmaci — care, cu modestă şi trainică muncă, popularizează în raccourci diverse esențe spirituale — celei de a corobora* steril între rafturile unei librării sau deasupra unei Biblii provizoriu deschisă la Eclesiast. Sînt necesari gînditorii şi cei ce se ridică împotrivă-le pe anumite poziții spirituale.
Paraziții slnt cei mai instructivi. Ei trădează un tip intelectual exaltat în mediocritate — sentimentală, morală, cerebrală — şi o fază dureroasă a unei culturi. Profilaxia se iveşte de la sine.
8 ianuarie 1928
în text *coobora.*

LA MOARTEA LUI BLASCO IBANEZ
LJ LTIMA pagină a celui mai eroic roman contemporan — am citit-o amîndoi în telegramele cotidienelor. Cred că i s-au închinat şi articole şi necrologuri, şi elogii lui Vicente Blasco Ibanez, ucis

în febra muncii lui de mascul robust, la Menton. Scrisoarea d-ta-le e deznădăjduită. Şi mă grăbesc să-ți răspund pentru că acelaşi gol m-a copleşit şi pe mine; aceeaşi durere mi-a furat ceasuri de aspre înfrînări, ca să nu sfîrşesc, ca d-ta, în lacrimi şi confesiuni lamentabile. Iți răspund la moartea lui Blasco Ibanez. pentru că tristețea noastră nu trebuie să ajungă niciodată deprimată, definitivă, dizolvantă ca o criză într-o sărmană conştiință feminină, îți scriu acum — la moartea unui bărbat necunoscut şi drag. Despărțirea de logodnica d-tale mult iubită, de care mi-ai vorbit, plîngînd în ultima scrisoare — a rămas fără răspuns. Nu voiam să te jignesc. Te-ai purtat, mărturisindu-mi dragostea nefericită care — *ca prieten* — nu mă interesează, cum s-ar fi purtat un adolescent, un mediocru tînăr sau imbecil. Te rog să-ți muşti pumnii pînă la sînge amintindu-ți cele ce mi-ai scris, dumneata, pe care te socoteam definitiv mîntuit de lacrimi, sentimentalism, confesiuni, mîini frînte, scrisori rupte, toate celelalte reminiscențe penibile din vremurile cînd păşeai la un loc cu turma. Acum, cînd pe amîndoi ne leagă o vrednică şi sinceră durere bărbătească şi inexplicabilă timpilor sentimentali — îți scriu. A murit Don Vicente Blasco Ibanez; nu un romancier fecund, nu un deputat plebeu, nu un gazetar temut, nu un călător original şi un scrimeur neobosit. A murit un bărbat care a voit şi izbutit să fie erou fără a rămîne luptător cu taurii, sau exasperat sexual, ca nesuferitul romancier. *El caballero audaz,* fără îndoială „un homme * couvert des femmes". Don Vicente obținuse ceea ce nu se poate obține cu bani, cu ochi frumoşi sau faima provizorie de baletist brun în turneu: ajunsese un om temut prin voința şi însuşirile lui, prin gloria şi admirația miilor de insurgenți clandestini ai Spaniei contemporane. Admirăm, noi doi, în el — mascu-* în text *hamme.*

Iul întărîtat, neodihnit, aspru cu el însuşi, sfidînd surmenajul în cele şaisprezece ore de muncă pe zi, sfidînd timiditatea şi snobismul, într-o permanentă creație şi critică a slăbănogilor, mobil, complex, proaspăt, întunecînd prin depăşiri mediocra lumină a generației lui din care numai Miguel de Unamuno îi e tovarăş şi superior, chinuit fiind de acelaşi eroism şi acea complexitate, dar agonizînd în plinul tragism al duhului.

Deosebirea între aceşti doi masculi nu o fac pe planul artei lor. Nici unul, nici altul, nu şi-au scris cel mai frumos roman. Pentru că Don Miguel n-a fost niciodată un romancier — orice ar spune critica — iar cel mai frumos roman al lui Don Vicente a fost însăşi viața lui, pe care nu şi-a scris-o. Viață scrisă între închisoare, tribună, redacție şi camera de lucru, unde citea mult, bestial, cu umerii lui largi şi încordați, stăpînind cărțile; sau scria încruntat cu acea conştiință de stăpîn care 1-a avîntat întotdeauna sus, sus; scria cîte optsprezece ore fără să se ridice de la masă, ca un uriaş al condeiului ce te dezgustă iremediabil de toți scribii pe care cronicarii prieteni îi laudă pentru „fecunditatea şi puterea lor de muncă".

N-am înțeles niciodată cum mai poate dormi un tînăr — cînd a citit şi s-a înspăimîntat de forțele copleşitoare, care alungă somnul şi oboseala, ale lui Blasco Ibanez. Iată ceea ce ne va lipsi de acum înainte: siguranța că trăieşte undeva un bărbat în veşnică furie, care munceşte la adăpost de lume. rupîndu-şi noapte cu noapte din somn, poruncind trupului ca un adevărat erou. Era o siguranță ce comunică îndemnul sălbatic de muncă, de curaj, de sfidare, de *je iri'enfichisjne* în fața mediocrității sentimentale şi cerebrale ce gîfîie etern în juru-ne.

Şi el, şi Miguel de Unamuno sînt rupți din trupul acelui om unic al Spaniei, Don Quijotte! Amîndoi, ca şi sfîntul lor, sînt eroi — unul în viață, celălalt în duh. Don Vicente a don-chichotizat în Patagonia, la ferma ce purta chiar numele lui Cervantes; a don-chichotizat în aventurile lui politice, de tribun al poporului, de condamnat la moarte în absență, lucrînd cu revolverul pe birou, urmărit de fanatici monarhişti, de spadasini tînjind gloria de a ajunge ucigaşul celui ce a insultat pe rege; a don-chichotizat în călătoriile lui triumfale din jurul globului. A fost un erou, aşa cum e orice spaniol de elită. Care coboară în carne, în viață, în lume — lumea duhului său, viziunile şi valorile izvorîte din nebunia lui.

Am iubit amîndoi încă o dată pe Don Quijotte în dinamismul proteic şi copleşitor al lui Don Vicente. Am iubit renunțarea lui eroică, închis în vila de la Menton, cunoscînd tot şi muncind la cinci romane, de abia sfîrşit *El papa del mar* (1926), însuşi acest roman scris în vreme ce corecta *Por Espana y contro el rey* (1925), venit un an după cele trei faimoase volume de impresii culese în jurul lumii. Admiram activitatea lui multiplă, posibilitățile neîncetat reînnoite, curiozitatea aproape feminină,

lecturile bogate alături de cea mai zbuciumată şi mai tragică viaţă a Spaniei moderne.
Dumneata te gîndeşti la *Mare nostrum.* Eu mă gîndesc la golul pe care mi-] lasă absenţa bărbăţiei muncii şi creaţiei lui. Mi-amintesc febra în care a lucrat după anul petrecut în închisoare (1896), reaprinsă cu prilejul războiului european, a cărui istorie a scris-o în nouă volume.
Dar nu compun, aici, un foileton critic asupra lui Vicente Blasco Ibanez. îţi trimit numai încredinţarea că moartea lui trebuie înlocuită cu viaţa altui erou. Eu îţi insinuez că nimic nu te împiedică de a fi acel *alt* — chiar d-ta. Lecţia cea mare a lui Don Vicente nu e literatura — asupra căreia — se pot face atîtea rezerve — ci viaţa lui. însuşeşte-ţi-o. Aminteşte-ţi de curajul şi munca bărbatului cu umeri de taur. Aceasta îţi va folosi, cînd te vei coborî în arena noroiasă.
Pîna acum, ceasurile de slăbiciune, cînd ispitele, satisfacerile, a căminului cald, a tovarăşei iubitoare şi inteligente pe care o întrevedeai fericit în logodnică, te copleşeau în singurătate — gîndul îţi alerga la Blasco Ibanez, la Papini, la Buda, poate, la Kierkegaard. Don Vicente e mort: şi — nu e aşa? el îţi înflăcăra în vine ritmul cel mai fugace, mai nebunesc, mai cutezător. Iată ceea ce trebuie să meditezi: că fapta vieţii lui *oricine* o poate actualiza, prin voinţă cruntă şi prin nemiloase renunţări. Odată mort Don Vicente — nu simţi porunca de a renaşte în el, în loc de a-1 plînge, în întunericul provinciei, aşa cum ai plîns paşii unei logodnice? Nu simţi deosebirea dintre aceste dureri? Că una te copleşeşte, te stăpîneşte pînă la obsesie — *fără să te fecundeze* — în vreme ce cealaltă te transfigurează, exaltîndu-şi forţele, disci-plinîndu-le, frămîntîndu-le întru realizarea unui singur scop? Leapădă, cel puţin în durerea virilă pe care cred că o încerci acum, plînsul tinerilor crescuţi în cărţi şi în visuri cu lebede albe. Dovedeşte-mi acum că ai recunoscut, exaltat şi iubit un erou

autentic, un exemplar de elită al nevrednicului nostru sex atît de compromis prin gîndul şi prin fapta snobilor şi brutelor mediocre. Şi, mai ales, dovedeşte-mi prin viaţa pe care a început-o în ceasul morţii lui Vicente Blasco Ibanez, că sprijinul pe care îl căutai altădată la Menton, îl vei găsi în propria-ţi viaţă.
Nu trebuie să afle ceilalţi transfigurarea împlinită prin dragostea şi amintirea lui Don Vicente.
Aşteaptă — în foame şi nesomn — ceasul cînd pumnul îţi va fi destul de greu ca să sfarme, căzind, ţeasta oricărui nătărău din fericita noastră Republică culturală. Concetăţenii noştri — sentimentali şi intelectuali — înghit prea multe suferinţe şi desfătări mediocre ca să mai poată crede în realitatea eroismului, în Don Miguel, Don Vicente, şi mai ales, în posibilitatea de a coborî acest eroism chiar în duhul şi viaţa unui necunoscut şi modest provincial.
7 februarie 1928

ÎMPOTRIVA MOLDOVEI

A.ŞTEPT desprimăvărarea într-o casă cu încăperi albe şi calde, cu cîmpuri sfîrşindu-se în Argeş, cu ulmi. Am venit aici ca un creştin al veacului XX: să fiu singur şi să muncesc. îţi mărturisesc că Bucureştiul — cu bulevarde reci în amurguri — nu mă plictisea. Şi înţelegi, de asemenea, că sînt încă prea tinăr ca să simt nevoia odihnei.
Am venit, aşadar, îndîrjit şi însetat de acea aspră viaţă care începe o dată cu zorii şi se sfîrşeşte după miezul nopţii, şi începe în fiecare zi, şi durează săptămîni, luni, ani, fără tihnă şi fără sfîrşit: viaţa omului singur. Viaţă pe care femeile şi imbecilii o socotesc monotonă şi laşă („fugă din faţa realităţii"...) cînd e ameţitor de variată şi înspăimîntătoare în curajul ei. Dar, nu asupra traiului meu între brazde şi soare năzuiesc să-ţi scriu aceste pagini. Ci asupra unei experienţe care în ceasul de faţă

e depăşită — pentru că *trebuia* depăşită —, dar a cărei însemnătate e reprezentativă.
Dumneata ai încercat, fără îndoială, umilinţa de a-ţi aminti în faţa unei păduri, a unui peisaj de tren sau a unei femei — pagini din cărţi. Nu cunosc o durere mai vie pentru un cerebral. E simptomul atrofierii sensibilităţii personale şi crainicul pedantismului. Dar, e unul din riscurile inerente meşteşugului, care nu confirmă, în nici un caz, zisa poeţilor inculţi, că: erudiţia usucă sufletul şi ucide spontaneitatea. Erudiţia, ca şi alcoolul, e un mijloc de selecţie — [ajceasta am scris-o eu, larg, în altă parte. După cinci ani de bibliotecă, unii înnebunesc, alţii memorează catalogul, alţii înmagazinează maxime şi curiozităţi, iar alţii iau cunoştinţă de sine. Aşadar, să nu disperăm cînd în hoinărelile vacanţelor noastre ne vom surprinde gîndind: Eminescu! Hogaş! Gide!, mai ales dacă scrisul lor ne-a descoperit frumuseţi, miresme, atitudini. Vei înţelege, deci, că experienţa mea nu m-a supărat pentru că se

dezlănțuise din cărți, ci pentru că acceptase supremația *anumitor* cărți. **Iată** acum faptele. Dimineață albă, despicată de şosea; cîmpuri îmbrumate; ulmi cu muguri goi. Ştii cît de mult iubeşte pămîntul soarele în februar[ie]. Şi îți aminteşti eîte nădejdi cresc în suflet auzind dezghețul gîrlii. Şi livada de gutui cît e de roşie. Şi cîmpia cu miros de **vînt** rece. Şi drumul în vie, cu nouraşi rotunzi de abecedar.
între vînturi şi preludii de primăvară precoce — nu mă puteam afla decît trosnind ca un copac în chingă prea strimtă. Doar — eu eram acela care înviam, depăşindu-mă. Austeritatea şesurilor muntene sub cer clar — era un îndemn. Cum te poți simți altfel decît *erou* — cu fruntea răsturnată în vînt, cu ochii micşorați de lumină, călcînd greu printre frunze putrede?... Şi cu toate acestea, eu m-am întors întristat şi deprimat în salonul prea luminos. Pentru cea dintîi oară mi s-a părut plictisitor. *Praeludio con fuga* de Bach, şi am aşezat caietul în raft, fără să-1 sfîrşesc. (Ştii, preludiul acela grav şi ortodox, de la pagina 40...). Am frunzărit distrat sonatele dintr-o veche şi uzată colecție beethoviană — şi n-am roşit. Ar fi trebuit să simt arsura ruşinii că am lăsat şi pe Grieg — ca să mă entuziasmeze anumite pagini din *Madame* Butterfly.* Eram singur, şi lumină multă în salon şi singurătate în celelalte încăperi, şi biroul pustiu.

* în text *Madama.*

Mi-am amintit de „Duduia Margareta" şi de tristețile *Medelenilor.* Am simțit sîngele meu tulburat de sîngele străbunului răzeş în Tecuci, şi am fost stăpînit de acea insuportabilă nostalgie a literaturii moldoveneşti. Carnea şi sufletul îmi erau [ajprinse.

Atunci a izbucnit revolta. Am urît acea Moldovă care ne infuzează, o dată cu întîile cărți ale adolescenței, perversitatea predărilor, voluptatea tristeților dilatate în fantezie, voluptatea unui romantism atenuat şi dulceag, crescut în umbra dealurilor laşului, plămădit cu sînge slav şi lecturi franceze, exaltat de atîtea suflete dăruite de Dumnezeu. Am urît Moldova — pentru că ne surprinde aproape copii, pentru că ne infiltrează otrava nostalgiei cînd noi nu ne-am înțeles rosturile şi nu înțelegem umilința sufletului prins în gheară străină. Ne învață să cultivăm melancolia, idilele, amintirile — fără să ne învețe şi arta de a le stăpîni. Viciată în rosturile ei lăuntrice, Moldova altoieşte în conştiințele neorganizate germenul unei feminități capricioase şi adorabile. Inconştientă, seamănă cele dintîi îndoieli, acele sentimente de abdicare, de bagatelizare ironic-sentimentală, care se ancorează neştiute într-un colț de suflet şi intervin funest în marile împrejurări ale vieții.

Am urît Moldova pentru că e lipsită de eroism. Literatura noastră întreagă e lipsită de eroism (articolul meu *Feminitate,* în „Sinteza" pe luna februarie). Personajele ei se predau, umilite, în fața durerii, în fața dragostei. Creştem în atmosfera acestor personaje învinse, le valorificăm viața, ne contopim cu ele din poză sau autosugestie, fără să înțelegem că strîngem la sîn o feminină şi ispititoare mediocritate. Neavînd alte pilde, socotim că ceea ce se petrece în literatură trebuie să se petreacă şi în viață. Familia e mediocră (eticeşte), societatea e (în cel mai bun caz) mediocră, literatura e de o exaltată mediocritate *(spirituală,* nu *artistică).* Absență totală de virilitate, de eroism, de tragic dur. Toate acestea din pricina Moldovei — prea frumoasei, prea căutate, prea talentate.

...Dumneata vei crede că paginile acestea sînt *literatură.* Nu, sînt concluzii la care am ajuns de mult, de cînd trebuie să caut sprijin *străin* ca să rezolv crizele adolescenței. Dumneata înțelegi ce amar e faptul acesta: să *cauți sprijin străin,* pentru că în literatura noastră nu au crescut încă cincizeci de pagini de aspru, sobru şi mîngîietor eroism ? Oare nu trebuie să osîndim Moldova, pentru acest lucru? Nu şi-a cîntat ea dealurile, vînătorile, trecutul

laşul, fecioarele, melancolia? N-a infiltrat ea în cugete că *aceasta* e literatura română? N-a dovedit ea întotdeauna *prea mult* talent, şi a stingherit cu lacrimile *literaturii* sale *viața* noastră, a celor prea puțin dispuşi sa ofteze înainte de răfuirea totală?

Faptul trist e acesta: că Moldova ispiteşte *sufletele,* iar Muntenia şi Ardealul nu-i pot Împotrivi cărți care să fie şi soluții. Nu avem cărți eroice — constatarea aceasta *trebuie* să te obsedeze şi pe Dumneata. Nu avem o carte a *noastră,* cum îşi au adolescentele Moldovei cartea *lor.* Nu avem o călăuză pe drum de piatră. Cînd cineva dintre noi încearcă primii paşi întru împlinirea duhului masculin — se simte într-o înfricoşătoare singurătate. Recurge atunci la cărți străine; dar acestea prețuiesc atît de puțin în ceasul marilor nelinişti...

Osînda se cuvine, de data aceasta, Moldovei. Ea n-a înțeles niciodată, nici nu va putea înțelege valorile şi elanurile virilității. Pentru un moldovean de rasă — virilitatea înseamnă **bestialitate,** sau parvenitism, sau maimuțăreală nietzscheană sau cruzime deplasată, sau poză, inferioritate cerebrală, sau insuficiență sentimentală. Sînt inutile, aşadar, discuțiile. E o prăpastie între structurile sufleteşti. Ei ne spun nouă **„bucureşteni",** ceea ce înseamnă: nedelicatețe, îndrăzneală, interes, absența idealurilor, poftă de bani, răutate. Noi le spunem lor „ieşeni", ceea ce ştiți ce înseamnă. Din fericire, fiicele Moldovei trec câteodată în iatacuri munteneşti (fireşte, rnă gîndesc şi la olteni...); dar aceasta nu e o soluție.

...Prietene, **iată** cum această scrisoare începută sobru şi calm, alunecă în băgatei ironic. Aş fi voit ca paginile ei să oglindească seninul zării Argeşului şi seninul sufletului meu mîntuit de tristețea mocnită a unui sfîrşit (ie roman moldovenesc. Am evitat cu pricepere criza. Stăpînesc o dialectică fără greş față de mine însumi; rezultat prețios al atîtor experiențe amare.

Dar *ceilalți?* Atîtea sensibilități tinere, dezvoltate în căldura moldovenească, cu voința anulată, cu valori şi viziuni cîşti-gate din cărțile ieşenilor (singurele care îl emoționează şi îl influențează hotărît fără să-şi dea seama; pentru că celelalte cărți **sînt** străine, iar experiențe directe încă nu a avut)! Poate în ceasul acesta, într-un **colț** de țară, se naşte cel care va *trebui* să scrie cartea noastră. El va scrie cartea căutată de adolescenți în pragul experiențelor; lipsiți de călăuză, adolescenții naufragiază.

Va fi o carte măcinată de dureri şi totuşi senină. Va fi o carte eroică, scrisă pentru cei mulți şi cei puțini. Va fi cartea cu care sufletul tînăr şi neliniştit poate privi fără să clipească amurgul, despărțirea şi renunțarea.

Celui menit s-o scrie, îi trimit îndemn la tăcere. Biruința va fi astfel deplină şi fulgerătoare.

Post-scriptuni. Regret că nu pot răspunde adolescentului care îmi pune o serie de întrebări indiscrete şi semnează „unul care vrea să-şi cîştige nemurirea". Dacă, însă, mă urmăreşte şi în altă parte şi dacă, mai ales, aşteaptă anumite cărți care îşi vor g&si cîndva un editor — va culege belşug de lămuriri. Pînă atunci — citească *La vita nuova.*

19 februarie 1928

SENSUL NEBUNIEI

.„La massima follia non e forse di-mostrar la grandezza della follia con i metodi della ragione e l'ordine della logica"

PAPINI, ***L'akra** metă* (p. 151)

...V^ITATELE adunate în ultima scrisoare m-au convins încă

o dată de vastele d-tale lecturi şi de memoria-ți prodigioasă. Ai divagat erudit şi fin în jurul sensului pe care l-au dat nebuniei cugetătorii şi poeții lumii. Ai început cu exclamarea lui Goethe: *Die Welt ein einzger grosser Tor !,* neuitînd pe Horațiu *(Ode,* lib. IV, 12), pe Seneca, *(Conlrov,* II, 9; acel Gallius Vibius care a înnebunit imitînd cuvintele nebuniei), pe Chamfort (Maximes, II, 149), pe Gracian, pe Pascal, pe Heine. Mi-a plăcut mărturisirea

lui Wisland: „O nebunie care mă exaltă, prețuieşte mai mult decît un adevăr care mă abate". Că n-ai epuizat textele o ştim amîndoi. însăşi cartea lui Papini pe care o pomenesc în *motto,* e o dovadă. Papini — de fantasticul căruia nu ne apropiem nici unul în această discuție — scapără cîteva paradoxe care te-ar fi putut interesa. Anulînd pe Erasm, dovedeşte că există prea puțini nebuni în lume față de copleşitorul număr de înțelepți. Care sînt caracterele fundamentale înțelepciunii? *Regula* (toate lucrările se scurg într-un anumit ordin şi *trebuie* să se facă într-un anumit ordin): *teologia* (au un *scop,* continuă un scop) previziunea, prevederea, interesul, idealul, ideea fixă). Şi acum, care sînt caracterele esențiale nebuniei? *Libertatea* (diferența; lumea întreagă e diversă şi de neprevăzut; realitatea e nebună; obişnuința şi norma ei sînt vrăjmaşe); *dezinteresarea* fără țintă, fără scop, fără idee fixă; prezentul e în orice clipă schimbat şi iubit. (Singurele țeluri îngăduite: cele absurde şi imposibile).

Fireşte, cu asemenea premise, lui Papini îi e lesne să dovedească inexistenţa nebunilor. Pentru că orice nebunie are o linie de conduită, anumite valori şi acte izvorîte dintr-o idee fixă, o continuitate cu o anumită logică.
De asemenea n-ai pomenit de acel îndemn a lui Prutz care a întrecut cu mult renumele mediocrei cărţi *(Weisheit und Witz)* care cuprinde:
„Să avem curajul de a fi nebuni! Să fi cuminte e comun." *(Klug zu sein, **ist** billig).* Citatul circulă în toate manualele şi antologiile; eu l-am cules din recenta compilaţie *II libro dei miile saci* (p. 655).
Dar n-a fost gîndul meu de a-ţi scrie un repertoriu de cugetări şi ciudăţenii. Materialul e imens şi trebuie să aştept zile mai bune ca să grupez cartoanele cu fişe adunate în jurul celor şase mari nebunii ale omului. Nu pierd, însă, prilejul de a-ţi împărtăşi sensul pe care îl dau eu nebuniei, şi pe care îl cred justificat de viaţă, de gîndire, de istorie.
Nebuniile izbucnite din leziuni organice sau zdruncinarea zăgazurilor subconştientului — nu prezintă însemnătate în cadrul acestor note. Sînt îndestul de citate, de neînţelese, confundate, vulgarizate, simplificate de romancierii şi gazetarii ultimului sfert de veac. Au atras prea mult atenţia, lăsînd în umbră celelalte nebunii, zilnice şi tragice.
O nebunie cu temei organic sau psihonevrotic îşi găseşte întotdeauna un singur sens: *insuficienţa crcerului sau a conştiinţei elaborate* de creer, conştiinţă pe care o numim *fiziologică.*

Nebuniile izvorîte din hotărîri şi ambiţii * spirituale — se subsumează, de asemenea, unui sens suprem: *necesitatea de a înnebuni în ochii celorlalţi, pentru a căpăta siguranţa împlinirii voinţei du-hului.* Acest fel de nebunie, singurul interesant eticeşte, e o verificare infailibilă. Cînd eroismul nostru încetează de a râmîne gînd nostalgic şi se concretizează în fapt — înnebunim pentru toţi ceilalţi. Cînd nu ne mulţumim să vieţuim beslial şi să ne **mărturisim** idealişti, ci începem viaţa efectiv idealistică — sîntem nebuni. Nebunia noastră ne asigură că am realizat dorurile, nostalgiile.
Toţi ne voim eroi, ai trupului sau ai duhului. Sîntem, însă, osîndiţi să papagalizam paradoxe şi sisteme pînă în ziua cînd cineva dintre noi va jura să nu mai doarmă, sau să ocolească pedestru continentul. Amîndouă **hotărîrile** — nebunii. Dar, singurele dovezi de eroism, singurele posibilităţi de eroism, adică de voinţă şi de personalitate. Pentru că personalitate[a] creează valori, iar voinţa le impune vieţii cărnii şi vieţii sociale.
Toţi îndrăgostiţii fac jurăminte de credinţă. Toţi au, însă, prudenţa să nu le ţină. Chiar cei mai de frunte, chiar elita. Ei motivează astfel abdicarea în faţa unui jurămînt nebunesc: *sîntem oameni !* Cine vă împiedică, însă, să depăşiţi slăbiciunea oamenilor? De ce această predare în faţa nebuniei pure, eroice, virile? De ce să nu respectăm — ca un nebun — jurămîntul de credinţă mărturisit unei logodnice sau unei dogme, chiar după ce am surprins logodnica în iatac străin, iar dogma absurdă?
Toţi ne socotim creştini sau necredincioşi. Dacă un creştin îşi va împărţi avuţia celor săraci — va fi privit ca un nebun. Creştinismul, însă — care e eroism, tragică actualizare în carne şi în lume a unei valori spirituale, antifamiliale şi antisociale —, nu se recunoaşte autentic, decît în asemenea nebuneşti renunţări.
Dacă un necredincios ar duce pînă la capăt consecinţele gîn-dirii sale, evadînd din mediocra şi hibrida viaţă înţesută cu mituri, cu superstiţii, cu compromisuri — ar trebui să accepte întoarcerea la inconştienţa dobitoacelor. Pentru că el se socoteşte un animal social, integrat în cauzalitatea universală, necrezînd în virtutea filosofiei, artei, religiei. Dar un animal nu poate avea conştiinţă perfectă că e un animal. Nu poţi avea conştiinţă perfectă de ceea ce eşti. De aceea el trebuie să piardă conştiinţa că e un animal.
* în text, evident greşit, *ambii.*

Trebuie să uite să se înţeleagă. Pentru că o ecuaţie de care un termen are conştiinţă că e termen — nu e cu putinţă.
Dar un asemenea *nebun* nu există; unul care să urmărească îndobitocirea prin instincte. Deşi, va fi un erou, şi un consecvent cu ideile sale iniţiale.
Cred că o cură autentică de nebunie ne-ar oţeli pentru toate muncile duhului. Să ne învăţăm a duce lucrurile pînă la capăt, a întîmpina riscurile, a evita mediocritatea, în care se complace stupidul mediu.
A fi nebun înseamnă, înainte de toate, a fi tu însuţi. Pentru că personalitatea manifestată integral, fără

agreabile cedări, fără ascunzişuri — cheamă adjectivul şi compătimirea.
Să nu crezi că reeditez dîmbovițean pe Erasm, sau pe cutare celebru snob contemporan. Eu cred în nebunia afectivă, nu în poză. Cred că nebunia e singurul control oferit de societate, eroismului, tragismului ce ne sîngeră sufletul şi creerul. Dacă din nebunia duhului, din realizarea unei ambiții sau unui gînd — aluneci în nebunia vulgară, cu atîfc mai râu. Aceasta dovedeşte slăbiciune, de orice fel; iar slăbiciunea exclude eroismul. De altfel, nu concep o personalitate masculină fără primejdii. Şi marea primejdie e ispita de a evada din tine, de a viețui — incoerentul, confuzul, contradictoriul; de a înnebuni patologic. Sînt necesare forțe imense şi voință oțelită ca să stăpîneşti oboseala trupului şi perversitatea subconştientului care te năpădeşte ori de cîte ori au ostenit paznicii granițelor. De altfel, una din condițiile nebuniei în sensul aici destăinuit — e de a* nu părea nebunie față de sine însuşi.
Mă opresc. Dumneata însă, poți duce concluziile mai departe, chiar după sfatul acestor pagini.
Ai înțeles, cred, cît de puțin prețuiesc pentru mine hotărî-rile şi visurile d-tale de muncă, de curaj, de creație. Pînâ ce nu vei înnebuni *pentru mine,* pînă ce nu vei ajunge la două ceasuri de somn, pînâ ce vei *realiza* planul d-tale de evadare în Asia, pînă ce nu vei scrie *tot* ce ai făgăduit — nu te voi socoti decît ca unul dintre sutele de tineri învățăcei, crescuți din cărți şi tânjind după succese de librărie şi de budoar. Sfatul meu prietenesc, în acest caz, ar fi următorul: doctoratul în Germania, catedră universitară, soție bogată, fericire.
25 februarie 1928
* în text *ce.*
.
PROFETISM ROMÂNESC — SCRISORI CĂTRE UN PROVINCIAL
TRECUTUL...
V^RIZA pe care ai îndurat-o nu e lipsită de interes. Tînăr alimentat de lecturi şi de autosugestii, hotărît să zdruncini lumea în lăuntrul sufletului şi s-o creezi înapoia ochilor, exaltat de acele cîteva adevăruri tangențiale pe care le-ai surprins mai mult fără voie — nu puteai găsi rezistența ca să întîmpini nostalgia vacanței, a trecutului, a mînăstirii. Ai ieşit din biblioteca d-tale şi ți-ai întîlnit amintirile; un prieten mort, un teanc de scrisori, adolescența plăpîndă la umbra uliței, chipul fetei, plimbările pe dealul cu sălcii, caietul cu scoarțe negre etc, etc. N-ai încercat să le izgoneşti, pentru că le respecți — şi în taină — le îndrăgiseşi, îndrăgiseşi fata cu ochii mai mult sau mai puțin albaştri, şi îndrăgiseşi eternul deal cu sălcii pe care ți-ai rostit şi d-ta ca toți ceilalți, elegia întîiei intoxicații sentimentale. Le purtai cu ri-ta, fără să ştii, şi toată bărbăția sufletului nu izbutea să le depăşească.
Scrisoarea, deşi lungă şi precisă, nu spune tot. Nu mărturiseşte de pildă, tristețea cu care te plimbi, fără îndoială, în curtea mînăstirii; nici lacrimile cu care ai recitit scrisoarea *ei*; nici disperarea care te-a stăpînit înțelegînd cît eşti de legat de paşii d-tale, de viața d-tale, de trecutul d-tale. Toate acestea le ghicesc din paginile scrise într-un cerdac autentic, privind pădurea, înserarea, toamna (şi d-ta eşti molipsit de toamnă?).
Aa, dacă te-aş cunoaşte!... Ce rîs larg şi sincer ar fi întovărăşit destăinuirea d-tale, fermecătoare, incontestabil, dar deplasată şi, mai ales, dureros de inutilă. Ştiu, ştiu; ai să mă osîndeşti că *nu pot înțelege;* că nu pot simți vraja codrilor cu lună, taina inefabilă a brațului sub brațul iubitei, prețuirea trecutului, comorile copilăriei, ale adolescenței, ale primei tinereți. Ştiu, ştiu; că *noi* sîntem suflete înghețate (pentru că nu plîngem), şi creere prezumțioase (pentru că nu repetăm fleacuri domnişoarelor) şi inimi înstrăinate (pentru că nu avem totemul amintirilor). E adevărat; nu suport clarul de lună în doi, mai ales dacă sînt şi plopi. Nu îmi pierd niciodată timpul recitind * scrisori. Elimin
* în text *necitind,* care, în context, nu^are sens.

vehement nostalgia copilăriei, care nu mă interesează, pentru că nu mii e, nici nu are să mai fie. Nu obişnuiesc să pling pe ruinele trecutului meu, pentru că: 1) ori e cu adevărat *trecut,* şi atunci nu înțeleg de ce m-ar mai interesa ori 2) nu e trecut, ci *prezent* încă în suflet, şi atunci trebuie alimentat cu pasiune şi cu inteligență, iar în nici un caz cu lacrimi.
Zadarnic aş încerca să te conving. Acolo, în mînăstirea moldavă, în sfîrşit de vară, tînăr, cu multe cărți citite şi crezute
— eşti inexpugnabil. Pentru că îmi ceri neapărat un răspuns, fie el cît de aspru, mă supun. Cred că treci o criză de adolescentism, de moldovenism, de tembelism cerebral explicabil într-o conştiință care nu a descoperit încă tristețea masculină. Vezi d-ta, toată tristețea literaturii româneşti, toată tristețea

amintirilor copilăriei
— e feminină. Adică: organică (izvorăşte din *senzaţia* lucrurilor moarte), sentimentală, comunicativă şi limbută. Există şi o tristeţe masculină; disperată într-o conştiinţă agonică, senină într-un suflet maturizat de experienţe excepţionale. E tristeţea izolării cosmice, e tristeţea singurătăţii polare, sau o tristeţe a duhului în subterană maceraţie. Toate cuvintele acestea, acum nu au să-ţi spună nimic. Poate mai tîrziu, cuprins iară de febra activităţii, sorbind voluptatea existenţei printre atîtea cadavre, exal-tînd conflictele care te depăşesc şi te perpetuează — viaţa, acest şir de explozii... — vei înţelege.

Vei înţelege că trecutul *individual* nu merită să ne întoarcă un singur ceas privirile din contemplarea actualităţii. De ce să păstrăm, să revedem, să gustăm, să ne întristăm, să ne tînguim pentru un mănunchi de fleacuri? Te supără cuvîntul? Dar, iar-tă-mă, ai trăit d-ta o zi mare, eroică, plină? *Ai făcut* d-ta ceva, către care să-ţi întorci gîndurile? E vrednică viaţa pe care ai dus-o — şi pe care o vieţuim toţi — de revizuiri, de premii, de comemorări? Nu. Din cîte mi-ai scris, şi din cîte ştiu despre mine, ai avut şi d-ta un şir de înfrîngeri capitale, încoronat trimestrial de cîte o biruinţă mediocră. Ne ţi-e scîrbă de trecutul d-tale? Nu te sufoci amintindu-ţi-1 integral şi altfel decît ca un catalizator al noilor depăşiri? E umilitor. Şi e un îndemn la preţuirea clipei de acum, care poartă infinite potente, aşteptînd pumnul celui ursit să le descarce.

Trecutul: prilejuri de eroism, de supravieţuire, de don quichot-tism pierdute. Cultul trecutului individual: autoeronare faţă de valorile individuale, adică: înfumurare stupidă sau imbecilitate.

Reîntoarcerea la trecut: slăbiciune, literatură, pierdere de timp, Jbătrîneţe.

Trecutul meu: nu mă interesează; balast de experienţe consumate şi asimilate; forme de viaţă care şi-au secătuit conţinutul; elanuri care şi-au produs comoţia motrice. Există în conştiinţa mea? Există numai ceea ce a fost asimilabil, şi atunci nu-1 mai numesc *trecut,* ci oase şi sînge. Există însă resturi neasimilate şi nelimitate? Cu atît mai rău. Dar pentru aceste cadavre (amintirile triste, tristeţea adolescenţei, adolescentismul sentimental, sentimentalism pervertit în concepţii despre lume şi viaţă) există o cenzură a sufletului şi a creerului. Există luciditate, pasiune, voinţă, rezerve nervoase pentru şocuri, sentimentul demnităţii şi .dispoziţia *je m' enfichismului.*

Trecutul meu — focar de sentimentalism refulat, mină de umilinţe, vitrină de bibelouri şi păpuşi. Pe unde am trecut — trec astăzi nepăsător şi luminat. Ce D-zeu? Sînt atîtea de cunoscut, de iubit, de urît, de condamnat, de vomitat, de batjocorit. Sînt atîtea braţe care încearcă să-mi încerce braţele. Aş vrea ziua nesfîrşită, şi noaptea nesfîrşită. De unde să mai găsesc timp să mă gîndesc la cele ce au fost? De unde să mai găsesc pasiunea •de a le învia şi inteligenţa de a le înţelege ? Atunci cînd mă ispitesc, reacţionez. După atîţia ani de încercări, am învăţat cel puţin un lucru: să nu mai confund slăbiciunea cu necesitatea şi ealea Moldovei cu calea mea.

Cît timp sînt viu — etapele vieţii mele îmi sînt indiferente. ■Ce voi face, aceasta mă preocupă. Am înaintea mea o pastă preţioasă: anii şi nepăsarea pentru suferinţă. Voi găsi şi intuiţia configuraţiei. D-ta nu cunoşti încă voluptatea de a-ţi crea viaţa aşa cum o creează o operă. De a plămădi cu braţe tari pasta rezistentă şi înfiorată, de a îmbrăţişa blocul inform ca pe un trup, de a-i schiţa linia cu divine mişcări, de a-1 privi înfrigurat cum se luminează, şi creşte, şi creşte... Totul îţi stă în putere. Şi d-ta găseşti timp să lăcrimezi pe cîteva sărmane cărămizi arse, pentru o floare presată în Eminescu şi amintirea primului sărut, la denii?... De ce preferi trecutul d-tale *trecutului* adevărat, vast şi profund ca un cer, trecutului cu eroi şi cu nebuni, cu sfinţi şi cu asasini, cu femei şi cu nave, cu spînzurători şi cu epopei?... Acela îţi poate fi îndemn. Trecutul d-tale, prilej de dezolări minore şi de confesiuni.

17 august 1928

MIRCEA ELIADE

CEASUL TINERILOR ?

Cu

ÎND portarul mi-a dat plicul, am avut o tresărire ciudată. Iţi recunoscusem scrisul, şi am aşteptat cu bucurie ceasul cînd aveam să citesc această scrisoare grea, chinuită, tristă fără motiv. Mesajele dumitale nu sînt hrană de toate zilele. Ai un fel brutal de a cere răspunsul, parcă de el ar atîrna voinţa

d-tale de supravieţuire. Cînd întrebi, parcă ai cere ajutor, parcă te-ai înăbuşu Nu ştiu cum mai poate dormi un ins după ce scrie asemenea scrisori.

Pentru că nu am mai auzit nimic de d-ta de atîţia ani, credeam că ai depăşit ceea ce eu numeam (nu fără oarecare ironie) sentimentul catastrofic al vieţii. Credeam că ţi-ai găsit, hai să spunem, axa existenţei; şi că poţi porni la drum cu mai puţină înfrigurare şi fără aşteptarea aceea obsedantă a unei catastrofe tare să schimbe legea lumii şi plasma vieţii d-tale interioare. M-am înşelat, fireşte, dar nu-mi pare rău că m-am înşelat. Te regăsesc acelaşi, după trei sau patru ani: îndîrjit şi totufî melancolic, furios pe lucruri, dar mai furios pe d-ta, cerînd şi ameninţând cu cea mai incendiară proză pe care am citit-o îr» româneşte, negăsindu-ţi niciodată rostul şi totuşi suferind stupid după urma acestui rar privilegiu. Nici călătoriile, nici studiile nu te-au liniştit. Şi, ceea ce e într-adevăr magnific, continui să-ţi păstrezi anonimatul, nu vrei cu nici un chip să ieşi din întunericul în care lupţi şi sîngerezi fără rost. Eşti scriitor, şi n-ai publicat încă nici o pagină. Ai muncit atîţia ani în biblioteci, şi n-ai nici un titlu universitar. Ai gîndit mai mult decît oricare dintre noi, şi n-ai împărtăşit nimănui — în afara celor doi, trei prieteni (toţi silvicultori!) şi, întîmplător mie. Le faci toate acestea cu voinţă, dar suferi că le faci; regreţi că nu publici, că nu vorbeşti, că nu cunoşti anumiţi oameni. Ciudăţenia aceasta mă înfioară şi mă atrage; ai avut totul ca să te singularizezi, şi iată că primesc o s crisoare în care te plîngi că nu ai nici un rost, că nu ţi se găseşte nici o muncă de împlinit, că trăieşti o viaţă de cîine nu numai pentru că e singura care ţi-ar conveni, ci pentru că nu ai cum să-ţi croieşti alta.

într-un cuvînt, d-ta care eşti atît de tînăr şi de călit, care ai ispitit toate experienţele la îndemînă — numai ca să te convingi că trăieşti — te plîngi astăzi împotriva acestei societăţi româneşti, te vaiţi că nu ţi se cere nimic, că-ţi macini inutil forţele şi că vei sfîrşi în istovire sau ratare, din vina celor bătrîni. Am citit cu strîngere de inimă această parte a scrisorii d-tale. Iubite prieten necunoscut, mi se pare că nu ai nici un drept să te tînguieşti, nici să invidiezi pe cei dinaintea noastră, pe cei înfipţi în bucate şi In cultură. Pentru simplul motiv că un om viu nu are dreptul să insulte sau să invidieze pe unul mort. E atît de evidentă moartea oamenilor care te supără, e atît de trist spectacolul descompunerii lor publice, îi compătimeşti atît de instinctiv — biete fantoşe culturale, bieţi licheni universitari, fără viaţă, fără etică, fără nici o scînteie creatoare în imensa lor maculatură — încît mi-e ciudă pe d-ta, mi-e ciudă că luminile acestea ale putreziciunii îţi pot opri o clipă privirile şi ispiti dorinţele.

Iubite prietene, nu cred că e o suferinţă mai vie decît aceea de a fi nevoit să trăieşti printre morţi, aşa cum ne e dat nouă să o facem. In această plagă uriaşă, unde nu ne putem striga nici bucuria suferinţei — pentru că o firească stînjenire te împiedică să-ţi cînţi viaţa alături de atîtea stîrvuri. Dar nici nu trebuie să te plîngi. Nu te poţi plînge de faptul că eşti viu, că te zbaţi, că eşti dat la fund şi lovit în creştet. Toate acestea sînt privilegii. Ai dorit atîta experienţele. Iată, le-ai avut, şi le vei mai avea — dacă vrei să trăieşti şi să creşti. Vrei să te opreşti de pe acum? Ai obosit numai după cinci, şase ani de înfrîngori? Vrei să *ajungi?* Dar toate acestea sînt înspăimîntător de groteşti. Pentru că dacă eşti cu adevărat tînăr şi viu — e absurd să-ţi cauţi un sprijin in exterior, să-ţi legi dinamica d-tale personală şi creaţia d-tale de o bucată de piine, de un confort oarecare, de un nume sau de o carte publicată. Atunci ar însemna că toată libertatea d-tale şi orgoliul suferinţei şi setea de a creşte şi a crea — au fost numai efuziuni retorice, dannuziene, livreşti; că de fapt nu eşti declt o biată umbră care a strălucit un răstimp sub lumini împrumutate, a agonizat sub drame factice şi a creat în gol, din reminiscenţe şi din nostalgii.

Vezi d-ta, sînt anumite lucruri pe care le spui cu sfială, dar care trebuie totuşi şoptite, ca să fie auzite de cei mai aproaps nouă. Trebuie să spui, astfel, că ceea ce se întîmplă cu tineretul de astăzi e un lucru firesc şi binevenit. E o jertfă a generaţiei

noastre, măcinarea aceasta continuă, exlcuderea aceasta tot mai severă, coruperea aceasta meşteşugită a unora dintre noi. E o> jertfă nu mai puţin sîngeroasă decît aceea a generaţiei care ne-a precedat, cea care a făcut războiul. Incontestabil că au pierit atunci o bună parte dintre tineri, şi nu dintre cei mai de pe urmă. Este iarăşi incontestabil că vor pieri şi dintre noi mulţi; ciţiva au pierit chiar sub ochii noştri; înghiţiţi de baltă, otrăviţi de imoralitate, sufocaţi de dogme moarte, osificaţi, mumificaţi. Sint morţi pe care le regretăm, care ne dor — dar pe care le lăsăm în urmă pentru că aşa e firesc şi aşa e frumos. Da, e o admirabilă frumuseţe în faptid abandonării morţilor pe drum. Ceea ce mi se pare cu adevărat

grandios e însăşi seninătatea cu care sîntem nevoiţi să privim pierderile acestea dureroase, descompunerile acestea publice, trădările acestea. Dar faptul că rămînem vii este atît de admirabil, atît de magnific — încît oricîtă durere ne-ar aştepta pe drum, orice ne-ar fi destinat, nu-1 poate egala. Teama aceasta de trăire pînă la fund, de suferinţă cotidiană — teama aceasta de rezistenţa vieţii împotriva morţii, mă întristează s-o ghicesc (nădăjduiesc întîmplător) în scrisoarea d-tale. Nu ştiu cum să-ţi scriu ca să-ţi comunic încai o scînteie din bucuria neprefăcută de a fi viu. Aş vrea sâ-ţi scriu altfel decît sînt nevoit s-o fac de mai multe ori pe săptămînă. De la om la om, de la tînăr la tlnăr. Să-ţi împărtăşesc ca unui vechi camarad pofta panică de a trăi, de a te descoperi în fiecare dimineaţă tot mai disponibil marilor fapte, gata s-o iei de la început dacă ceva din construcţie te mulţumeşte — şi acea mirare victorioasă cu care întâlneşti la tot pasul oameni morţi, oameni seci, roboţi, decăzuţi, abstracţi, imorali, obosiţi, halucinaţi, fantomatici, mii şi mii de forme ale acestei morţi înspăimîntătoare în care trăim.

Zău, nu mai ştiu ce vrei d-ta. Nu ştiu de ce aştepţi vreun sfat de la mine, de la oricare altul. Cum de poţi crede că cineva de aici, din metropolă ar putea schimba ceva din ritmul minunat al vieţii pe care eşti chemat s-o duci. Cum de mai ai timp să te superi pe cele ce se întîmplă în afară de d-ta, care nu te pot interesa şi nu te pot ucide, pentru că sînt biete moaşte inerte, a căror singură primejdie constă în numărul lor şi toxicul lor? Dar ţi-e teamă de primejdie? Ţi-e teamă de baloanele de săpun ale celor puternici? Şi poţi d-ta tînji vacuitatea personajelor atît de ilustre ale aulturii noastre? Ce Dumnezeu!...

4 noiembrie 1932

DE CE FACI FILOSOFIE?

JL/IN ultima d-tale scrisoare am să te rog să-mi îngădui să citez aceste rînduri: „Mi-a plăcut întotdeauna să compar pe filosof cu acel om caie, pus în faţa unui căţel, să se joace, îl ţine inert pe genunchi, întrebîndu-se: prin ce minune, oare, am ajuns eu faţă în faţă cu acest căţel? oare simţurile nu mă înşeală? Şi chiar dacă simţurile nu m-ar înşela, tare aş vrea să ştiu descendenţa acestui căţel, aş vrea să ştiu dacă şi el are suflet ca şi mine, dacă « rău sau e blînd, daca are crize de conştiinţă, dacă cunoaşte liberul arbitru. Prins deodată în această fascinantă problematică, omul lasă căţelul jos şi începe să mediteze. Mai-nainte nu ştiu. Poate căţelul a ajuns cline, şi a plecat de lingă el fără ca omul meu să bage de seama. . ."

S-a întîmplat ca, chiar în ziua în care am citit şi savurat această scrisoare a d-tale, să mă întîlnesc pe stradă cu unul dintre prietenii mei, filosof. I-am spus aşa, într-o doară: Gînditorii s-au trudit pînă acum să înţeleagă lumea dintr-un alt punct de vedere decît cel al cunoaşterii imediate. Au creat o problematică a existenţei şi apoi şi-au petrecut timpul în rezolvarea ei. De ce nu se acceptă lumea ca fiind de la sine înţeleasă, şi apoi să se treacă mai departe, s-o întregească prin glndire? De ce au căutat ei sensul gîndirii *numai* în reluarea şi reactualizarea dialectică a Creaţiei, când gîndirea putea conduce şi la alte lucruri? (de pildă, la coincidenţa cu creaţia, la creaţie propriu-zisă, la o colaborare eficientă cu viaţa).

Prietenul m.3u m-a avertizat că asemenea întrebări şi le-a mai pus şi Häberlin, care acceptă şi el lumea ca fiind de la sine Înţeleasă *(Selbstverständlichkeit).* Vezi dară, că mai ai de citit înainte de a te încumeta să renegi filosofia. Un răspuns însă, la întrebările d-tale, pe care eu le rezumasem cum m-am priceput mai bine — nu mi-a dat. Cu atit mai puţin mă voi încumeta să ţi-1 dau eu. Dacă îţi scriu scrisoarea aceasta, o fac numai pentru că îndoielile d-tale mi-au iscodit cîteva reflecţii care, poate, te vor interesa.

Nu ştiu cum îţi pui d-ta problema, dar pentru mine întreaga dramă a filosofiei se rezumă în acest conflict: pe de o parte setea,

setea aceea aproape organică a gîndirii de a da seama de tot, de a înlănţui totul printr-un singur principiu consistent, a cos-miza înţelegerea noastră (adică de a găsi axa în jurul căreia toate ee vor armoniza în sufletul nostru, după cum totul se armonizează in Cosmos în jurul unei axe ideale) — iar pe de altă parte, sentimentul morţii, intuiţia aceea terifiantă că alergăm spre moarte. că sîntem deja

morți în fiecare clipă, că moartea e o „experiență nediferențiată" în tot timpul vieții, dar că se poate transforma' oricînd în experiență finală absolută. Oricum ai privi filosofia, ea se reduce la una din aceste atitudini (general omenești, de altfel), sau la amîndouă deodată, în continuă şi ursită agonie.
Ți s-ar părea că instinctul fundamental al oricărei filosofii — ceea ce am numit mai sus setea dătătoare de seamă, dorința de a te aimoniza cu totul din jurul tău, de a nu mai trăi inert$_{T}$ dezacordat, ci a te pătrunde de acelaşi ritm caie străbate totul — ți s-ar părea că dorința aceasta de acordare prin înțelegere conduce la o eternă viață şi rămîne etern vie. Totuşi nu este aşa. Orice filosof trebuie să moară; nu ca individ, în carne, ci ca gin-dire, în înțelegere. In clipa cînd e perfect armonizat cu totul, în clipa cînd înțelegerea lui e definitivă (pentru el, fireşte), cînd gîndirea lui a ajuns sistem — atunci se *închide vieții,* i se rup rădăcinile, moare. Tragedia poate este destul de impresionantă: să cauți o viață întreagă sa te armonizezi cu viața din jurul tău, Intelegînd-o, iar cînd ai biruit munca aceasta de Sisif să mori. E un destin, ancorarea aceasta supremă a tuturor filosofiilor în moarte. Căci este o adevărată moarte să înțelegi totul, să poți integra totul într-un sistem închis, să poți încadra în sistemul tău, chiar ceea ce nu se poate încadra nicăieri, numindu-le „ireductibil", „irațional", „elan vital" şi mai ştiu eu cvm. Cînd chiar aceste elemente insurgente, care se refuză înțelegerii, sînt arbitrare de Înțelegere şi distribuite fiecare la locul său — nu e aceasta moarte, sistem, filosofie?
împăcarea aceasta supremă, intrarea aceasta eroică sub piatra mormîntului, este fără îndoială frvmcasâ; deşi sistemele — la care au ajuns alți gînditeri sînt bune şi valabile numai pentru ei, reprezintă formula armonizării lor proprii, cofmizăiii hjmii lor interioare, şi nu ajută întru nimic pe cei care vin în urmă, şi care vor fi nevoiți să ia totul de la capăt, dacă vor într-adevăr să facă filosofie, iar nu cărți de filosofie.
Dar dacă mori mai înainte? Dacă mori pe drum, ca un cîine? Nu se poate să nu fi simțit şi d-ta, cel puțin în snv.mite ceasuri, alergarea aceasta către moarte; intrarea aceasta sigură şi „vie"

şi imediată, şi inpronunciabilă în neant. Dacă intuiția aceasta <le fiecare clipă a morții se preface brusc în experiență definitivă? Vezi d-ta, filosofia poate fi, cum se spune, o pregătire pentru moarte şi o consolare pentru viață; dar numai atunci cînd ştii că iți trăieşti viața toată. Altminteri, cînd mori astăzi sau peste un an, fiiosofia este numai un avertisment. Căci stă in destinele sîndirii să înțelegi un lucru numai cînd ai trecut peste el, şi să armonizezi viața numai cînd ai pierdut-o.
Atunci, de ce faci filosofie? M-am întrebat adesea dacă filosofia nu este o atitudine care trebuie depășită, dacă nu cumva am avea şi altă menire în afară de aceea de a armoniza lucruri pe care le încurcăm noi la început, cu întrebările noastre fără răspuns şi cu problematica noastră inutilă. M-am întrebat dacă acest sacrificiu al spiritului nu a fost prea mult repetat în rasa şi cultura noastră europeană, şi dacă nu e timpul să pornim mai departe. Unde, nu ştiu — pentru că nimeni n-a înceicat, încă, să treacă peste obsesia „înțelegerii" vieții ca să colaboreze cu ea; nimeni din Europa.
Nu ştiu de cînd s-a statornicit superstiția aceasta a dinamismului gîndirii europene, a activismului ei. Mi se pare, dimpotrivă, că gîndirea filosofică europeană — indreptîndu-şi toate eforturile către înțelegerea vieții, către moartea insului în acel suprem *epanouissement* al spiritului — e o gîndire statică, aş spune chiar contemplativă. Ancorarea in moarte a tuturor filosofiilor europene — deşi majoritatea sînt inconştiente de acest itinerariu — e un lucru care ar trebui să dea de gîndit. De ce nu vede nimeni că singurele metafizici ale vieții sînt cele asiatice? De ce vorbeşte toată lumea despre „pesimismul" oriental, despre „dorința de extincție" a buddhismului, despre „asasinarea vieții" în filosofiile asiatice? Pentru simplul motiv că nimeni nu le cunoaşte, şi repetă toți două-trei adjective culese la întâmplare în nişte cărți funeste ale ştiinței europene. Ar fi interesant de scris istoria acestei mitologii, create de europeni pentru foarte multe motive. Aş încerca s-o scriu într-o zi, dacă n-aş şti că e inutilă. Căci nimeni nu va putea înțelege că adevărata viață depăşeşte viața prinsă în ins, limitată <le iubirea lui, paralizată de înțelegerea lui. Există anumite vieți personale, atît de acute şi de trepidante — îneît îți evocă magnific moartea. Nicăieri nu văd moartea mai precis decît în viața arzînd într-un cerc închis. Pînă acum, noi europenii, nu am creat decît asemenea cercuri de viață, formidabile, e drept — dar numai

cercuri. Şi atunci cînd ni se spune despre altă viață, care rupe cercurile, care trece peste ins — răspundem comozi: extincție. Iubite prietene, nu mai pot da de firul acestei scrisori; căci ți-am *m* ris-

o din inimă, fără să mă controlez, şi acum cînd trebuie să o închei, înţeleg că nu ţi-am spus mai nimic din cele ce erau !n mintea mea să-ţi spun. E vorba aici despre filosofie şi despre moarte, cînd eu voiam să-ţi vorbesc despre altceva: despre mîini şi gesturi. Nu zîmbi; ai observat mîinile oamenilor, mîinile prietenilor d-tale, cum nu-şi găsesc astîmpâr, şi creează neîncetat spaţiul în jurul lor, şi-1 palpează, şi se zbat, şi se *afirmă,* mîini de om, cu forme totdeauna noi? Sînt zile cînd observ aceste lucruri fără să ascult ce mi se vorbeşte. Şi nu mă pot opri să nu compar viaţa mîinilor unui om cu însuşi destinul filosofiei europene; întotdeauna afirmîndu-se, întotdeauna creînd forme noi, dar întotdeauna limitîndu-se. Am văzut un singur om în viaţa mea căruia nu-i observam mîinile. Nu m-am înşelat: acel om, cel mai mare pe care îl are veacul nostru, era un adevărat gînditor, unul la care gîndirea a pornit mai departe, peste problematici şi peste enigme.
învaţă să priveşti mîinile, prietene: Europa toată vorbeşte In jocul lor.
14
ianuarie 1933

SIMPLE PRESUPUNERI

JN U ştiu prin ce minune ai ajuns d-ta la marea întrebare: ,.există un adevăr?" Asemenea întrebări mi se par fără sens, ca şi cum mi-aş spune: „există conştiinţă? există acţiune, există moarte etc." Cuvîntul acesta, „adevăr", e unul dintre acelea care fac pe anumiţi oameni să sufere, nu pentru că nu i-ar corespunde o> realitate obiectivă, ci tocmai pentru că îi cnrpsrmnri
^uuicm isc* şuiere, nu pentru că nu i-ar corespunde o realitate obiectivă, ci tocmai pentru că îi corespund prea multe. Nenorocirea nu e că nu există un adevăr, ci că există prea multe. Cu cît înaintezi în viaţă, înţelegi că foarte mulţi oameni au

ajuns la adevăr şi că foarte mulţi au dreptate. Este aproape un destin, acesta, ca toată lumea să aibă dreptate. Papini se plîngea odată că toţi tinerii din Florenţa sînt inteligenţi. Eu mă pling că toată lumea din jurul meu are dreptate, că toată lumea a găsit un adevăr şi din punctul de vedere al dreptăţii lor sînt inexpugnabil.
Să nu crezi că filosofez ieftin pe marginea acestei probleme. Mai întîi eu nu văd o problemă în „adevăr"; adevărurile aproape că ne sîiit date, ca nişte obiecte, şi toată truda nu constă în căpă-tarea lor, ci în ierarhizarea lor, în cosmizarea lor. Să nu te miri dacă întîlneşti oameni păstrători de numeroase adevăruri, şi care totuşi sînt un haos, fără nici o ierarhie, fără nici un ritm. Adevărurile au această virtute că nu preţuiesc nimic cînd le posezi izolate,, aşa cum le au medicii, de pildă, sau inginerii, sau profesorii de ştiinţele naturale. Fiecare dintre aceşti oameni *are dreptate* — şi totuşi fiecare este un adevărat haos. Ei nu şi-au cosmizat adevărurile, le-au primit de-a gata, le-au adunat unul lîngă altul, ca într-un cufăr sau un muzeu, şi scot de acolo cîte unul, cînd au nevoie, sau le arată pe toate, ca într-o vitrină.
Mă întreb adesea ce lipseşte omului modern ca să fie om întreg, şi cred că e tocmai această intuiţie a ierarhiei, a cosmizării. Fiecare dintre noi este un mic haos. Credem în cauzalitate, în gravitate, în evoluţie, în descendenţa din primate, în atomi, în liberul arbitru sau în fatalitate, în anul naşterii lui Mihai Viteazul, în cavalerism, în progres, în Revoluţia Franceză — şi mai ştiu eu în ce nu credem. Adunăm o viaţă întreagă asemenea adevăruri, şi, ceea ce e deprimant, este că fiecare dintre noi *are dreptate* sus-ţinîndu-le şi promovîndu-le. Tragedia nu este în îndoială, căci aproape nu mai ai de ce să te îndoieşti în această inflaţie de adevăruri inutile; tragedia este în violenţa pe care o exercită asemenea adevăruri asupra conştiinţei şi neputinţa noastră de a le ordona, de a le cosmiza. Le primim aşa cum ni se impun, felii, felii, sau bulgăre după bulgăre. De aceea mi se pare mai *real* un ţăran — în conştiinţa căruia toate „adevărurile" se armonizează într-o intuiţie globală a lumii şi a existenţei — decît un civilizat de al nostru, care stăpîneşte „adevăruri" aparţinînd la cinci-şase culturi începînd din epoca de piatră şi sfîrşind cu cea a lui Einstein.
Vei găsi în conştiinţa unui om modern superstiţii de primitiv locuitor al peşterilor, alături de siguranţa dogmatică a ştiinţei actuale. Nu mai avem simţul stilului, al ritmului, al consis-

tentei. Sîntem baroci, adăugind la fiecare structură a gîndirii noastre bazice mici amănunte şi decoraţii care şi-ar fi avut rost numai într-o structură diferită. Nimic arhitectonic in gîndirea noastră, tocmai

pentru că nu ne mai preocupă decît adevărul şi adevărurile, iar nu viaţa. Trăim într-o necontenită panică; dacă mă înşel? dacă am uitat vreun adevăr? daca greşesc? Panica aceasta este inutilă căci, de fapt, nu greşeşte nimeni şi toată lumea, din punctul lor de vedere are dreptate. Dar ce importanţă poate avea aceasta. Important şi vital este să nu desprinzi adevărul, ci să-1 legi de viaţa ta, să-1 integrezi în tine. Să găseşti un adevăr nu înseamnă nimic; să poţi dispune de el poate însemna ceva. Adevărul şi eroare sînt, orice s-ar spune, obiecte exterioare atît timp cît le gîndim numai, iar nu le înţelegem (cred că nu faci şi d-ta confuzia între gîndire şi înţelegere; poţi gîndi o viaţa întreagă o serie de adevăruri, fără ca să înţelegi, totuşi, nici pe cel mai neînsemnat dintre ele).
Găsirea adevărului (sau adevărurilor) a fost vreme de două mii de ani ţinta gindirii europene. Să recunoaştem că am adunat pînă acum un număr impresionant de adevăruri, şi jocul poate continua. Se descoperă pe fiecare zi noi microbi, noi documente hitite, noi stele şi noi legi psihologice. Şi, totuşi, ne aflăm permanent *înainte* de Copernic. Trăim un cosmos antropocentric. Aşteptăm mereu o intuiţie mai largă, care să cosmizeze altfel miile acestea de adevăruri, să le ierarhizeze şi să le armonizeze. Dacă am avea cel puţin mîngîierea că ne înşelăm, că trăim un vis, că sîntem înconjuraţi de iluzii! Dar nu, nenorocirea noastră este că sîntem inundaţi de adevăruri. Şi fiecare dintre ele încearcă să se instaureze stăpîn absolut; avem astfel concepţia materialistă a istoriei, freudismul, biologia, teologia, individualismul magic etc. — care ne explică totul prin punctul lor de vedere. Ni se pare că am progresat de la primitivi pînâ azi, dar eu mă întreb unde este progresul dacă majoritatea modernilor sînt monoideiei, oameni ai unei singure formule, prin care văd lumea şi o explică ? Să abuzezi de un adevăr este mai mult decît a-1 compromite (cum *e* cazul freudismului, de pildă). Abuzînd de el, treci direct în eroare. Adevărurile nu au valoare izolată; dar ajung de-a dreptul primejdioase cînd încerci să compensezi cu unul singur absenţa celorlalte.
Mă întreb dacă nu ne-am jucat de-ajuns de-a adevărul. Ce Dumnezeu, să nu fie şi altceva mai bun pe lumea aceasta? (în

afară de efemeridele simţurilor şi artei, care nu pot, orice s-ar spune, satisface o conştiinţă perfectă).
Mi se pare că singurul lucru care merită atenţia noastră nu este adevărul în sine, ci cosmizarea lui. Sîntem fără stil şi fără ritm, de acestea ducem lipsă, nu de adevăruri. Şi dacă aş avea ceva de obiectat civilizaţiei acestui continent, este tocmai abuzul pe care 1-a făcut de adevăruri, în paguba stilului, adică a vieţii. O viaţă reală şi preţioasă nu se judecă după cantitatea de adevăruri pe care a acumulat-o, ci după stilul ei interior, după ritmul care o animă. Avem lîngă noi oameni foarte deştepţi, foarte originali şi foarte erudiţi — cărora le lipseşte totuşi, stilul, adică viaţa proprie, ierarhică, ritmică, a adevărurilor adunate. Oamenii aceştia poartă o sută de morţi cu ei, cît ar părea ei de sclipitori şi de vii. Pentru că nimic nu poate ucide mai sigur — după cum nimic nu poate alimenta mai viguros viaţa — decît adevărurile. Erorile, aproximaţiile, obiceiurile, superstiţiile sînt produse şi asimilate automat, şi ele nu implică întreaga conştiinţă. Dar adevărurile, iată, acestea sînt primejdioase. Un ţăran care crede în stafii este un om normal, pentru că această eroare aparţine intuiţiei lui globale despre lume şi existenţă. Dar un medie care crede numai în glandele cu secreţie internă este un anormal, pentru că abuzează de acest adevăr, şi încearcă să-1 înlocuiască unei intuiţii globale a lumii şi existenţei, care îi lipseşte.
Stilul acesta pe care nu-1 avem, nuT vom putea căpăta decît atunci cînd adevărurile nu vor mai fi o obsesie, o violentare din exterior — ci vor creşte din însăşi viaţa noastră. Un adevăr nu preţuieşte atît de mult în el însuşi cît preţuieşte împrejurarea prin care l-am găsit. Şi e suficient un adevăr neînsemnat ca să ne indice calea marii intuiţii, după cum mărul picat din pom a indicat lui Newton structura legii gravitaţiei. Şi împrejurările nu depind decît de viaţa noastră, iar dacă găsim adevăruri vii (formal judecate, ele sînt identice cu cele moarte) vom găsi şi stilul vieţii adevărate, care e ritmică, armonică, cosmizată. Căci, trebuie s-o recunoaştem, viaţa aceasta de *bric-ă-brac* în care se complac aproape toţi modernii, nu prea merită să fie trăită, cînd ştim că e îa îndemîna noastră o viaţă nouă, a unui om nou, care aşteaptă în fiecare dintre noi.
11 februarie 1933
MIRCEA ELIADE

MOMENT NESPIRITUAL

ce am citit ultima d-tale scrisoare, am aşezat-o cu oarecare indiferenţă în sertarul unde — din 1927 încoace — obişnuiesc să-ţi aşez corespondenţa. D-ta poate nici nu bănuieşti ce manuscris voluminos

am adunat eu în aceşti şase ani; sînt cincizeci şi opt de scrisori mari, toate scrise cu sînge, cu furie, dense şi violente, amare şi nostalgice, erudite şi subtile, cîteodată aducînd cu ele spaime de apocalips (de cîte ori am aşteptat neliniştit să aflu din ziare vestea sinuciderii d-tale!...), altădată comunicînd o seninătate nefirească, pe care ţi-aş fi invidiat-o dacă n-aş fi ştiut că în cîteva săptămîni avea să fie urmată de o nouă „criză", de noi lamentaţii şi agonii.

Şi toate aceste cincizeci şi opt de scrisori mi le-ai scris mie, nu atît pentru a-mi dezvălui ceva din întunecatul şi complicatul d-tale suflet — ci pentru a vorbi iarăşi de d-ta, pentru a te scruta mai lucid şi mai complet, pentru a te convinge încă o dată că eşti omul pe care îl caut eu şi d-ta, că eşti omul spiritului. Oricît ar fi temperatura la care sînt compuse scrisorile, un caracter comun le înfrăţeşte: toate sînt „spirituale". Ai crezut poate— cum am crezut şi eu un timp — că singura esenţă vrednică de adunat în această viaţă este „spiritualitatea". Ei bine, domnule, te întreb acum, cît se poate de sincer şi de prieteneşte: nu te-ai plictisit să macini de atîţia ani aceleaşi şi aceleaşi noţiuni? Nu te-au obosit atîtea pasiuni abstracte? N-ai vrea, sincer, să fii şi altceva, să faci şi altceva, să te uiţi pentru un ceas sau pentru un an, să te contrazici, să te joci, să-ţi baţi joc de d-ta — să ieşi, în sfîrşit, din exasperanta d-tale agonie, să dai „pe loc repaus" disciplinatei d-tale conştiinţe, să pui odată capăt durerilor şi entuziasmelor şi depăşirilor, şi experienţelor, şi înţelegerilor, şi revelaţiilor, şi tuturor acelor lucruri crucificante ale „spiritualităţii" d-tale? Domnule, în situaţia în care mă aflu eu astăzi faţă de d-ta — n-aş putea să-ţi răspund decît vulgar, suficient, mediocru, nespiritual. Crede-mă, momentele acestea de refuz şi negaţie sînt tot atît de nutritive şi de decisive ca şi momentele pe care d-ta le cultivi cu atîta furie. Mi se pare că a prefera — pentru o epocă mai lungă sau mai scurtă — mediocrul şi neesenţialul, lenea şi *jemenfichismul,*

dezaxarea şi anarhia lăuntrică, într-un cuvînt *orice* în afară de „spiritual" şi de „perfect" — mi se pare că atitudinea aceasta este şi necesară şi binefăcătoare.

într-un astfel de „moment" mă aflu eu acum, cînd îţi scriu. Şi îţi repet că ceea ce mă sufoca în jurul meu — la d-ta, la prietenii mei, la mine şi la ceilalţi — este laşitatea noastră de a ne *schimba,* chiar cu riscul de a ne compromite, chiar cu primejdia flagelărilor. Domnule, îţi mărturisesc că am obosit să văd pe toată lumea făcînd acelaşi şi acelaşi lucru. D-ta faci „spiritualitate", cutare face „autenticitate"; unul mistică şi altul scepticism, unul exasperează lumea cu India şi altul cu America, cinci urlă despre agonie şi alţi cinci despie ortodoxie, unul mai breaz scrie apologia barbariei şi altul mai filosof sare în puţ după el — ca să-şi dea iluzia că experimentează neantul. Repetăm, domnule, şi ne repetăm pînă la dezgust, pînă la vomitare. Şi toţi voim să ne întrecem pe noi, să ne creăm, să ne „realizăm" — şi scriem*, şi vorbim, şi dăm din mîini, şi facem confidenţe, şi ne lăudăm, şi ne batem joc, zi după zi, an după an. Numim aceasta „creştere", „spiritualitate", „autenticitate", sau ne răsfăţăm ca nişte cocote şi ne prefacem că nu vrem să dăm etichete experienţelor noastre, ca noi sîntem liberi şi pliabili, că sîntem „viaţă" şi aşa mai departe. Sîntera toţi, în fond, nişte caraghioşi — şi aş vrea să-ţi mărturisesc în acest ceas de furie contra d-tale şi contra mea însumi, că mi-e silă şi mi-e milă de toată fanfaronada noastră. Aş prefera să fiu orice, în acest miez de noapte cînd îţi scriu, în afară de ceea ce pretind că sînt: un scriitor şi un gînditor. Dă-mi voie să-ţi spun că unul care îşi iubeşte atît de sincer meseria şi gîndul — are dreptul, are datoria, să şi-o urască de moarte cîteodată. Te urăsc şi te dispreţuiesc şi pe d-ta cu aceeaşi sinceritate. Ai venit din anonimatul d-tale de şase ani (simplă poză de cabotin mediocru, de altfel), cu o scrisoare lungă şi plicticoasă, ca să-mi pui în faţa ochilor propria mea icoană, propria mea precaritate şi lene şi spaimă. Ei bine, domnule, ai nimerit-o prost de astă dată. Ai nimerit într-un ceas cînd sînt dispus să fac socotelile cu oricine, căci am avut grijă să mi le fac, sîngeros, cu mine însumi. Nu-mi ascund şi nu-ţi ascund nici d-tale că sînt un om dăruit de Dumnezeu (sau spune-i Natură, căci te pretinzi filosof) cu toate păcatele.

* în text *scriu.*

Dar pînâ acum, de păcatul acesta al ipocriziei m-a ferit Dumnezeu (sau Energia Universală sau Viaţa cum spui d-ta).

Deci, domnule, află că m-au obosit pînă la limită toate leit-rootivele spiritualităţii d-tale şi ale prietenilor mei. Aş fi fericit să aflu că Petru Manoliu s-a angajat muncitor într-o uzină, că Emil Cioran a renunţat să mai umple lumea cu retorica lui abilă şi facil profundă asupra neantului şi a agoniei, că

Petru Comarnescu nu mai militează pentru eternele lui drepturi ale omului, că Mircea Vulcănescu citeşte romane detective, iar Mihaii Sebastian se hotărăşte să uite „bunul gust" şi „spiritul critic". *Altceva,* nu ştiu cum să-ți spun cît de însetat sînt după *altceva,* complet străin de cele ce am făcut sau facem acum, ceva mediocru, brutal, întunecat, neinteresant — dar prin care să putem trăi altfel şi altundeva.
Iți mărturisesc că am început să stimez din nou ştiința, în fața avalanşei de spiritualitate, autenticitate şi viață interioară care s-a abătut asupra țării noastre. Ştiința aceea neinteresantă şi nespirituală, formată din obiecte şi din operații care nu-ți cer nici „inteligență" nici „viață interioară" — ci numai puțină luciditate, multa metodă, şi enoim de multă muncă, asceză, submitere.
Dar mi-e teamă să mă îndemn şi să te îndemn pe d-ta din nou în ştiință. Mi-e teamă, pentru că e suficientă o invitație, un gest, o sugestie — ca oamenii să se fixeze, să se usuce, să se mumifieze în ideile altora. Acum, n-aş vrea decît o adîncă schimbare, o completă prefacere. Dar, pentru Dumnezeu, în altă direcție decît aceea a spiritualității. Oare să nu mai fie nimic pe lume care să se odihnească şi să poată rodi în afară de spiritualitatea de gesturi, măşti, cuvinte, microbi şi geniu?
3 iunie 1933

A FACE...

JL E neaşteptate, în mijlocul unor treburi cu totul străine de preocupările d-tale, primesc această scrisoare tîrzie. Şi îți răspund împotriva voinței mele. Căci, dacă îți aduci bine aminte, cu ulti-

mul răspuns pe care ți l-am dat, *Moment nespiritual,* încheiasem o serie întreagă de foiletoane subiective, „autentice" (cum se spune), şi mă mulțumisem să fac, aici în subsolul „Cuvîntului", numai colportaj cultural. De data aceasta, însă, sînt nevoit să întrerup linia păstrată dreaptă de la începutul verii — şi îți scriu cum îți scriu.
... Vezi d-ta, în lumea asta binele e limitat. „De ce nu facem lucruri mari?" mă întrebi. Nu facem pentru că este în firea lucrurilor să nu admită intervenția binelui decît într-o anumită măsură, calculabilâ metafiziceşte sau istoriceşte. Răul este infinit, şi orice om poate ajunge pînă la capătul răului. Dar lumea, omenirea (cum se spune) se împotriveşte oricărui act de Bine care depăşeşte limita dispusă de destin şi de întîmplare.
Niciodată n-ai încercat să ajuți pe un om bolnav? Dă-ți atunci seama cît de neputincioase sînt eforturile noastre, cît de mult ne depăşeşte suferința celuilalt — suferință concretă, directă, vie. Împotriva suferinței nu putem lupta niciodată. Sau, cînd lupt&m, în anumite prilejuri, ceea ce putem aduce noi este o cîtime infimă, care are toate calitățile, în afară de aceea a eficacității. Pentiu că nu este vorba, aici, de a ajuta pe oameni, sau de a-i lumina. Nu fac nici un pas mai departe dacă omului care avea 20 de lei îi voi da 30, iar omului care a citit o carte, îi voi da încă una. Nu înțeleg prin „bine" operă de caritate sau de reformă socială. Binele este cu totul altceva: mîntuirea unui om, ajutorul eficace pe care îl poți da; să-1 împaci cu sufletul lui şi cu lumea din jur, acesta este un act de bine.
Ori, toate acestea, nu se pot *face* în lume, printre oameni. Le făceau sfinții, a făcut-o Iisus. Dar noi, cu mijloace lumeşti, nu le putem. Pentru că binele este limitat de însăşi firea lucrurilor. Pentru că omul, în însăşi carnea lui, poartă măsura binelui, pe care îl poate face, şi pe care îl poate suporta.
Noi putem contribui la susținerea binelui *de la om la om.* Nu printr-un punct de vedere universal, bun pentru toată specia şi pentru toată istoria.
Şi a face binele de la om la om, a susține sufletele lor împotriva morții, a le îndulci în suferință — este o acțiune care numai rareori izbuteşte. Caritatea de care vorbeam trebuie să se adune atîta încît să ajungă iubire; iubire pentru persoană, pentru insul acela limitat şi mizer, sugrumat de suferință, extenuat de întuneric — nu iubire pentru Om sau pentru Oameni. O iubire care să-i iubească

mai ales *limitele,* mizeria, contingențele, păcatele; să-1 iubească în libertatea lui, în starea lui de păcat.

Să nu luăm lucrurile în grabă şi să nu greşim. Eu nu spun că nu se poate colabora la menţinerea şi victoria binelui din această istorie pămînteană. Eu spun, numai, că nu putem *face* nimic în liniile grandioase pe care le întrevezi d-ta. Căci, cum poate ai observat, binele are această stranie particularitate de a fi eficace numai în cîtimi mici, numai în împrejurări distincte (adică „bine" este într-un moment precis, într-o conjunctură unică). Nu poţi face bine în linii mari (şi cînd spun „bine", nu mă gîndesc la înţelesul lui caritabil, social, familiar — ci la toate sensurile pe care i le poate da o limbă creştinească). Nu poţi face binele pentru un *tip* abstract, un grup •de oameni, o societate sau o ţară. Le poţi da ajutoare, le poţi da •sfaturi — dar bine nu le poţi face decît individual, fiecăruia în parte. Toată tragedia binelui constă în faptul că el, pentru noi oamenii, şi pentru mintea noastră omenească — nu poate fi experimentat într-un mod *universal.* Se refuză cu furie oricărei încercări de a fi adunat la un loc. Chiar juridiceşte, abstract, binele este mult mai vag, mai aproximativ, decît râul. Despre rău se pot da oricîte definiţii şi preciziuni; iar pe scara experimentărilor, sîmbu-rele lui nu se epuizează niciodată.

A face, a porni să faci „bine" (cu alte cuvinte a colabora la depăşirea stării noastre sociale şi a istoriei noastre umane, de acum) este o acţiune necalculabilă. Pe un om îl poţi face să sufere pînă la limita închipuirii. Dar, din clipa cînd răul a pus stăpînire pe el, cînd a început să sufere — orice intervenţie a binelui, a iubirii, este zadarnică.

Există atîta suferinţă în jurul nostru încît un om simţitor, dacă s-ar gîndi întruna la ea, ar trebui ori să se sinucidă, ori să ucidă, aşa la întîmplare. Mai poate face ceva; se poate retrage din lume, se poate abţine de la existenţa activă. Contemplaţia suferinţei, dusă pînă la urmă, zvîrle pe om într-o eroare fundamentală; deznădejdea, păcatul împotriva vieţii. Nu ştiu prin ce miracol uită oamenii oceanul de suferinţă din jurul lor. De aceea nu am nimic de zis contra celor care nu duc pînă la capăt contemplaţia suferinţei, ci, dimpotrivă, îşi inventează fel şi chipuri de mijloace prin care se menţin într-o permanentă acţiune, într-un continuu zbucium. Oamenii aceştia, cel puţin, păstrează contactul cu viaţa.

Dar, daca binele e limitat în omenire şi în istorie, dacă *orice* am face nu vom putea depăşi gradul de fericire pe care ni-1 îngăduie

•condiţia noastră umană — toate întrebările d-tale, toate dramele ■d-tale, îşi găsesc un răspuns şi o soluţie firească. „Ce putem face? De ce nu facem?" Ia gîndeşte-te bine şi vezi dacă merită cîtimea aceea incomensurabilă sacrificiul pe care ţi-1 impui d-tale; sacrificiul vieţii şi „persoanei" d-tale pentru instaurarea unui nou veac, al libertăţii şi al binelui.

Numai o astfel de caritate, numai o astfel de dragoste poate schimba ceva în lume. Foarte puţin, dar eficace. Şi numai la ins, numai în *limitele* insului, ale suferinţei şi păcatelor lui. Specia nu se schimbă. Specia a încercat s-o schimbe Iisus. Şi victoria Lui este încă o taină pentru mintea noastră; căci dacă a izbutit sâ schimbe sau nu specia omenească, n-o putem şti decît după moarte.

Vezi d-ta, chemarea aceasta a Binelui este foarte înşelătoare. Este mai mult un entuziasm, o încercare de a ne uita pe noi, gîndindu-ne la ceilalţi şi găsind ceva de *făcut.* Trebuie să reacţionăm împotriva sensului uzual, al acestui verb: *a face.* Din toate părţile nu sîntem chemaţi decît să facem. „De ce stai? de ce nu faci ceva?" Toţi intelectualii, toţi tinerii au auzit de cel puţin zece ori întrebările acestea.

Dar dacă e vorba de „a face" într-adevăr ceva — apoi aceasta să nu fie în sensul exterior şi entuziastic pe care cuvintul îl are pe toate drumurile. Să nu începem a face — pentru a ne păcăli sau a ne încînta pe noi. Foarte multe lucruri au limite. Şi cît timp ignorăm aceste limite, ne păstrăm în abstract, în vis, în magie.

9 decembrie 1933

III

DESTINUL CULTURII ROMÂNEŞTI

ANNO DOMINI

voi scrie asupra acelui consumat an 1927. Pentru un tînăr, bilanţurile sînt umiliri. Ce ne mai leagă acum de tot şirul zilelor şi nopţilor scurse în acelaşi ritm meschin, cu aceleaşi nelinişti mediocre, cu

aceleaşi dureri şi aceleaşi desfătări? Ce s-a petrecut vrednic de ținut în seamă *pentru noi,* tinerii; nu ne mai mulțumim cu studii adunate în volume cu eroism de gazetă, cu romancieri filosofînd asupra tristeților necesare? De ce să comentăm mignonele evenimente culturale, o carte, o polemică, un nume nou? Nu le putem privi decît cu dispreţuitoare blindeţe.
In acel an 1927 nici un tînăr n-a năruit definitiv faima unui bătrîn. In acel an 1927 nici un tînăr n-a dăruit țării cea dintîi bijuterie din comorile sufletului nou. Am zbenguit cu toții — să o recunoaştem — pe marginea aceleiaşi prăpăstii, cu aceleaşi gesturi moştenite, cu aceleaşi strigăte împrumutate. Nimeni dintre noi n-a avut nebunescul curaj de a se avînta deasupra întunericului. Nimeni dintre noi nu şi-a riscat creerul în vreuna din acele tainice experiențe de pe urma căreia ar fi putut smulge un autentic diamant pentru leşteaua noastră cultură.
Am fost toți mediocrii, îngîmfați de o jalnică veselie. Nu trebuie să ne înşelăm singuri alăturîndu-ne în închipuire părinților şi fraților noştri la aceeaşi vîrstă. Nu trebuie să ne judecăm decît la lumina datoriilor şi posibilităților noastre. Nu trebuie să păstrăm în fața ochilor decît drumul nostru. Ce ne pasă de toți netrebnicii juni ai generațiilor, de toți chefliii şi gînsacii îmbobociți la Paris, de toate haimanalele culturale — cînd simțim că mediocritatea ne-a copleşit şi pe noi, că slăbiciunile ne-au împiedicat să ajungem eroi, că am îndurat şi noi tristețea sau entuziasmul unei țări întregi, în loc să păstrăm necontenit acelaşi suflet aspru şi mîndru?
Aşadar — nu avem de ce să privim înapoi. Nu trebuie să privim niciodată înapoi. Ce putem găsi? Articole, recenzii, cărți?

Dar noi am înțeles că toate acestea nu prețuiesc decît oglindind flăcările sufletelor. Iar sufletele se schimbă, flăcările se ascut şi pîlpîie în jurul altor ziduri. Teancurile noastre de articole, cărțile noastre — nu sînt decît schelete, fără nici o prețuire pentru noi. Ce ne pasă de acel 1927 atît de puțin eroic, atît de puțin propriu-zis nou, atît de puțin tragic?
1928! Iată anul nostru, iată țarina ce aşteaptă sămînța sufletului nostru, iată sfînta matrice în care vor rodi năzuințele, dorurile, elanurile cetelor noastre. Aş vrea ca fiecare tînăr să-şi spună: anul ce vine mi-a fost dăruit de Dumnezeu pentru a-mi împlini menirile! Aş vrea ca fiecare să gîndească, în fiecare dimineață: odată cu acest an, poate voi odihni şi eu, pentru vecie. Ce las în urma mea? Ce dovadă a acelei conştiințe create din inițiativă proprie, cu atîtea suferințe şi atîtea renunțări, a acelei conştiințe spirituale, organizate, coerente — care singură e nemuritoare?
Noi nu ştim nimic despre acest an 1928. Dar *îl voim* al nostru. Sîntem datori să gindim, calm şi ferm: e ultimul an şi e anul scadenței! Trebuie să ne adunăm într-o singură lazâ, să ajungem stăpîni pe clăbucii duhului, să lucrăm ca nişte bestii la opera noastră, la conştiința noastră. Vom descoperi fiecare disciplina acelui ascetism purificator, al unei *Brahmacharyya* mai puțin aspră ca a înțelepților indieni, dar tot atît de virilă, de organizată, de rezistentă. Trebuie să înțelegem cu toții că nimic nu se poate crea fără dureri, fără cumplite renunțări, fără sobră seriozitate. Părinții şi frații noştri s-au temut de seriozitate... Viețuieşte acum vreun tînăr care să le invidieze soarta?
Hotărîți-vă şi meditați asupra singurei *opere* pe care sîntem [datori] s-o creăm: *conştiința, personalitatea.* Operă ce nu se împlineşte cu zîmbete. cu nostalgii, cu literatură, cu filosofie de *five of clock,* cu misticism feminizat. Operă cu nesfîrşit purgatoriu de patimi mediocre. Cristal luminat în peştera adîncită de izvoare repezi, de pîraiele culese din experiențe.
Personalitatea se luminează în sufletele celor bogați în ciocniri, în nelinişti, în sinteze precipitate şi mereu depăşite. Iată care trebuie să fie gîndul nostru în acest ultim an pe care îl mai avem de trăit: să căutăm experiențele, să le intensificăm, să le disciplinăm în aşa fel încît nici un strop să nu se piardă. Să fim mereu noi — si totul să fie al nostru.

Anno Domini! Anul sfîrşirii depline, al intîlnirii cu acel judecător priceput în cântărirea conştiințelor. Nu vă dezgustă golurile lăuntrice, sufletul cirpit cu ultimele cărți de la *Nouvelle Revue Frangaise* sau *Insei Verlag?* Nu înțelegeți că trebuie să ne coborîm toți în galeriile noastre subterane, că trebuie să muncim cum părinții noştri niciodată n-au muncit, ca să ne transfigurăm, să ajungem *oameni* şi să facem din această țară a noastră un pă-mint al *oamenilor,* un pământ în care sfîntul să nu fie socotit nebun, iar dreptul să nu fie scuipat ca un nătîng. Nu înțelegeți că acest tiltim an trebuie să-1 închinăm aerisirii oraşelor noastre, al secării bălților moldo-valahe, că trebuie să *răsuflăm* şi noi văzduh proaspăt

încai în ceasul morții? Şi, mai ales, nu înțelegeți că toate acestea *nu trebuie să rămlnă vorbe vorbite,* ca la *înaintaşii* noştri?
Nu vă repugnă acelaşi retorism cultural pe care îl frunzărim, abătuți, în revistele de acum douăzeci de ani? Să sfîrşim odată pentru totdeauna cu declamațiile sufletelor lăcrămind în fața tricolorului! Pieptul nu le mai poate înghiți răsuflarea, ochii nu le mai pot răbda gesturile, urechile nu le mai pot culege tînguirile sau entuziasmul. Să-i urîm!
Oboseala celorlalți nu ne vatămâ. Păstrăm frescheța celor douăzeci de ani oricît noroi ne-ar stropi: oricită mediocritate ne-ar înăbuşi, oricîte înfrîngeri ne-ar copleşi. Un singur gînd: e ultimul an, anul creăriloi, al revizuirilor, al scadenței.
O singură țintă: conştiința şi rostul ei în purificarea de miasma. O singură armă: aspră şi neîntreruptă muncă de șaisprezece ceasuri pe zi. La sfîrşitul toamnei, aproape de moarte, vom fi *alții* şi *alta* va fi țara. ..
Cred că nici un tînăr nu va socoti aceste pagini simple sfaturi ocazionale. Eu le vreau prilej de reculegere şi prim pas în acest
din urmă an.
.. . Da, ultim an în adevăratul înțeles al cuvîntului. De ce să ne ascundem? Nu ştim cu toții că viețuim o viață de bucurii şi nădejdi *minate?* Nu aşteptăm cu toții scînteia care va aprinde pîrjolul de acum zece ani deasupra dragului nostru pămînt românesc? Vom părăsi atunci cărțile, şi dragostele, şi visurile noastre. Şi poate mulți vom muii, neştiuți de nimeni, şi nimeni nu ne va plînge, şi urmaşii noştri ne vor uita, cu privirile înlănțuite de alte
orizonturi.
Ei, Doamne! nu trebuie să ne întristăm de această moarte a noastră timpurie şi nedreaptă. Nu ne facem decît o umilă datorie

aşa cum şi-o făceau moşii noştri, şi de la împlinirea ei nu trebuie-să ne abată nici un gînd rău, nici chiar conştiința că sîntem *o* jertfă inutilă.
Dar cei care se vor întoarce? Vor mai putea ei să-şi lege viața, dinainte? Se vor încălzi cu vechile valori, cu vechile cărți? Iată ceea ce nu trebuie să uităm, călăuziți de tragica soartă a fraților noştri mai mari, cu sufletele schilodite de război, cu viața ruptă la mijloc, naufragiați fără rost în mijlocul unei lumi pe care ei o-cred a lor şi care le e, de fapt, înspăimîntător de străină.
Chemarea i-a surprins pe poziții provizorii, căutînd încă, experimentînd dezordonat şi la voia întîmplării fără **țel** spiritual şi fără orientare.
Aceasta nu se va întîmpla cu noi. Peste o personalitate crivățul nu trece. **Oricîte** vom fi osîndiți să îndurăm — vom rămîne-tot atît de oțeliți dacă purtăm cu noi o conştiință închegată, o-personalitate. Sîntem datori să precipităm experiențele, să ațîțăm conflictele, să atingem efectiv cadrele din care nu ne va putea smulge nimeni. Sîntem datori să viețuim o intensă viață spirituală, consumantă$_T$ neodihnită, fără rezerve integrată. Iar aceasta nu se împlineşte decît cu infinite şi continue renunțări.
... Ați înțeles acum de ce acest an 1928 *trebuie* să fie Anno-Domini?
2 ianuarie 1928

„GENERAȚIA IN PULBERE'

citit acum cîteva săptămîni, un prea deznădăjduit articol intitulat: „Generația în pulbere...", li semna d. Zaharia Stancu, poet şi gazetar. D. Zaharia Stancu se întristează prea repede. „Generația" noastră, a celor care împlinim treizeci de ani, de abia începe să-şi cucerească pozițiile. Nu e deloc vina ei dacă aceste poziții sînt **dincolo de** zarea cafenelei sau a biroului de informații literare.

Criticile împotriva „tinerei generații" cunosc, de la o vreme, un strălucit succes de presă. E foarte amuzant, şi uneori e chiar folositor să ataci „generația tînără" pentru tot ce a făcut sau nu a făcut ea. în fond această „generație" este acum destul de ocupată cu treburile ei ca să mai citească obiecțiile care i se aduc. Poarta a rămas deschisă — şi împotriva acestei porți deschise se pot porni oricînd strălucitoare expediții polemice; nu răspunde nimeni. Mai este astăzi cineva atît de naiv ca să creadă că se poate restabili, în țara românească, un adevăr prin discuție? Mai are astăzi cineva destul timp liber ca să discute realitatea unui fapt care, peste zece ani, va fi unanim recunoscut?

M-au amuzat şi pe mine expediţiile acestea Împotriva porţilor deschise. Mi s-au părut prea puerile, sau prea josnice, ca să merite un răspuns. D. Zaharia Stancu, însă, se arată prea sincer întristat de soarta generaţiei noastre. Făcind un calcul pe care eu, cu tcată bunăvoinţa nu pot reconstitui — d-sa constată că zece ani au fost de ajuns ca praf şi pulbere să se aleagă de generaţia noastră, intrată atît de solemn în arenă în anul 1926. Oare să fie chiar atît de grav? Să încercăm o mică socoteală.
Este vorba, fireşte, de creaţiile culturale ale „generaţiei", de fertilitatea ei spirituală. Căci de misiunea istorică a acestei generaţii, de efortul ei colectiv — nu poate fi, încă, vorba.
Vom vedea peste zece — cinsprezece ani în ce măsură a fost realizată această misiune istorică a tineretului românesc de astăzi. Pînă atunci, să rămînem — ca şi d. Zaharia Stancu — în zona creaţiilor spirituale şi culturale.
Să vedem dacă ne bîntuie într-adevăr această tragică sterilitate care întristează atît de mult pe d. Zaharia Stancu.
Prima obiecţie care ni s-a adus, nouă tuturor, prin 1926 — a fost că „nu sîntem serioşi". Că „nu creăm", adică, nimic. Că nu putem da dovadă de efort ştiinţific. Era, cum vedeţi, o obiecţie piezişă; pentru că nu pe temei de „efort ştiinţific" şi „seriozitate" se purta, atunci, discuţia între tineri şi bătrîni. Conflictul pornise de pe poziţii spiiituale: era vorba de un „sens al existenţei", de o concepţie a libertăţii spirituale, de o nouă valoare dată omului. Tinerii vorbeau de un „om nou" — şi criticii lor le cereau eforturi ştiinţifice.
Am primit lupta şi pe acest teren pe care nu l-am ales noi. Şi iată, astăzi, după numai zece ani, putem numi în rîndurile noastre trei matematicieni cu *renume universal;* citiţi bine, cu

renume universal. Este drept, aceşti matematicieni — d-nii Grigore Moisil, Ţiţeica şi Teodorescu — nu frecventează cafenelele şi nu dau interviuri ca să-i cunoască lumea. Ei publică, însă, lucrări care se discută la Sorbona şi asupra cărora se dau teze de doctorat în matematici în capitalele europene. Elev al lui Hei-senberg, d. Ţiţeica a izbutit să depăşească chiar gloria, bine meritată, pe care şi-o creaseră matematicienii români în străinătate. Profesor universitar la 30 de ani, d. Grigore Moisil a făcut destule descoperiri ca să justifice o promoţie întreagă de matematicieni. Asupra lucrărilor sale, cum am spus, se trec teze de doctorat... Aş vrea să mi se spună o singură ramură ştiinţifică, în care camarazii noştri de vîrstă să nu-şi fi dovedit capacităţi creatoare. Pe d. Şaba Ştefănescu, specializat în fizică şi fizică matematică, d. Zaharia Stancu nu are de unde să-1 cunoască; nici pe d. Radu Codreanu, care lucrează de zece ani în laboratoarele zoologice din Franţa şi America. Dar pe d. Constantin Noica, fără îndoială că-1 cunoaşte. Este un gînditor şi un erudit, căruia nu ştiu pe cine să-i opun din generaţia care ne-a precedat. Constantin Noica a publicat două volume de clasici ai filosofiei, comentaţi, un volum de gîndire, şi are sub tipar încă două volume de studii filosofice. Şi-a trecut „probele", cu o conştiinciozitate de care n-au prea dat dovadă înaintaşii noştri. Emil Cioran — pentru cine cunoaşte filosofie — este o apariţie fenomenală în cultura românească. Tot de camarazi de vîrstă ai d-lui Zaharia Stancu e scoasă revista „Rînduiala" şi „Ideea Românească". Un alt grup de tineri — în frunte cu d-nii Traian Herseni şi H. H. Stahl — au creat şi au aplicat o metodă sociologică pe care, deocamdată, o apreciază savanţii străini. Să sperăm că va fi într-o zi cunoscută şi în ţara românească. Acele „realităţi româneşti" iubite de d. Zaharia Stancu, sînt mai bine cunoscute de d. Stahl şi colaboratorii săi, decît de toată armata de patrioţi români de pe străzile Capitalei. Va să zică, nu este încă atît de grav cu „generaţia". Capacitate de muncă, inteligenţă, puteri creatoare, originalitate — camarazii noştri au dovedit că au în toate ramurile de activitate unde au început să lucreze. Un Alexandru Elian — bizantinolog şi filosof — nu prea se naşte des la noi în ţară. Dacă aş încerca să înşir măcar numele proeminente ale tinerilor care au *creat* în filologie, istorie, arheologie, istoria literară aş depăşi cu mult limitele unui articol. De altfel, nu intenţionez să fac un bilanţ al activităţii iştiinţifice, filosofice şi istorice a tinerei generaţii. Vreau numai să

amintesc că în absolut toate ramurile de activitate, camarazii noştri de vîrstă au dat dovadă de *puteri creatoare;* nu de simplă erudiţie, ci de puteri creatoare. Nu înţeleg deloc cum poate fi numită sterilă şi pulverizată o generaţie care a primenit toate disciplinele, a demascat improvizaţia şi semidoctismul înaintaşilor, a făcut lucrări care, calitativ, sînt incontestabil superioare-creaţiilor înaintaşilor...
Deci, prima obiecţie — incapacitate de efort şi de creaţie ştiinţifică — nu rezistă criticii. Poate că d.

Zaharia Stancu se gîndeşte la creaţia literară, atunci cînd vorbeşte de o generaţie în pulbere. Deşi e prematur de a da un verdict, mi se pare totuşi improbebil ca o generaţie care în zece ani, a dat pe un Anton Holban, Ion Călugăru, Sergiu Dan, Mihail Sebastian, Lucia De-metrius, Dan Petraşincu, Dan Botta, Virgil Gheorghiu, Ercul Gulian, Ion Biberi şi alţii, tot atît de buni — mi se pare improbabil ca o asemenea generaţie să fie numită sterilă. Să nu **uităm** că de abia de cîţiva ani se publică „tineri scriitori". Să nu uităm, mai ales, că aceşti tineri scriitori au introdus o altă viziune literară; au primenit tehnica literară, au rupt hotarele strimte în care se sufoca epica românească, au modificat structura morală a „omului" din cărţile lor. Cînd într-un singur *sezon literar* apar *întâmplări din irealitatea imediată, Copilăria unui netrebnic* şi *Tinereţe* — oare se mai poate vorbi de o generaţie în pulbere? Dar, în afară de scrisul literar propriu-zis, îşi dă cineva seama de revoluţia mentală pe care aceşti tineri au provocat-o în cercul celor 3—4 000 de cititori care contează? îşi dă cineva seama că,. de zece ani încoace, „scriitorul" nu mai e prin definiţie un semidoct cititor de romane franţuzeşti — ci a ajuns un om preocupat de realităţi spirituale, un om care se informează, citeşte în cîteva limbi, are probleme morale şi metafizice? Înţelege cineva „revoluţia" făcută de acest tineret blestemat să scrie în toate re-dacţiile — dar introducind în toate redacţiile curajul de a publica articole filosofice, de a sili cititorul să-1 urmărească şi atunci cînd nu-i vorbeşte despre tabla înmulţirii şi ultimul parlament românesc? Revoluţia aceasta, d. Zaharia Stancu o ştie tot **atît** de bine ca şi mine au făcut-o tinerii generaţiei în pulbere.

De zece ani, s-au discutat cu pasiune cîteva probleme: ortodoxia, autenticitatea, neo-realismul, primatul spiritualului, primatul colectivului, omul nou, libertatea civilă şi libertate interioară, românismul etc. Amintiţi-vă cine a provocat, cine a **ali-**

mentat. cine a urmărit aceste discuţii — care nu sînt întru nimic inferioare problemelor discutate de' generaţiile precedente (artă pentru artă, artă ţărănească etc). Veţi -'întîlni, pretutindeni, tinerii.

Dacă astăzi se poate tipări şi vinde un volum de eseuri şi de filosofie — minunea se datoreşte faptului că de zece ani periodicele noastre primesc şi promovează eseurile şi articolele filosofice, în 1926 s-au vîndut 300 de exemplare din volumul de eseuri al lui Paul **Zarifopol.** în 1935, un volum de eseuri semnat de un tînăr, s-a vîndut în 1500 de exemplare. Acest fapt se numeşte o revoluţie într-o cultură mică. D. Zaharia Stancu preferă să-i'spună sterilitate, pulbere. ..

Mi se pare că în întristatul său articol, d. Zaharia Stancu menţionează şi cazul unui regizor ratat. Acest regizor ratat nu este altul decît d. Haig Acterian. Tînăr cu multe trepte deasupra camarazilor săi de meserie. Tînăr care are ghinionul să fie talentat, zelos, cinstit, inspirat şi erudit; care a izbutit să cîştige dragostea şi admiraţia unui Reinhardt şi Gordon Craig; care a avut inspiraţia nefericită să monteze *Călătoria din urmă,* ridicîndu-şi împotrivă _ toată_ turpitudinea, toată furia de reptile, toată'tehnica lichelismului care bîntuie astăzi lumea teatrală bucureşteană. Este drept, d. Haig Acterian a fost imprudent. în loc să lucreze cu Reinhardt şi Gordon Craig, trebuia să pupe mîna domnului Popescu de la Teatrul Naţional. Ar fi ajuns de mult regizor. Astăzi **stă** în pulbere. Cum stăm toţi, de altfel, iubite d-le Stancu, toţi aceia care n-au pupat mîna Popeştilor. Dar este o pulbere de care nu ne este ruşine...

24 mai 1936

CATASTROFĂ ŞI MESIANISM

(Note pentru o Teologie a Istoriei)

„A.TUNCI au strigat către Domnul şi s-au tînguit: Păcătuit-am fiindcă am părăsit pe Domnul şi am slujit Baalilor şi Ashtarteelor; însă acum şcapă-ne din mîna duşmanilor noştri, şi-ţi vom sluji Ţie" *(Samuil,* 12, 10/ Textul acesta rezuma întreaga istorie a lui

Israil, de la patriarhi şi pînă la profeţi. Căci aceasta a fost drama poporului ales: alternanţa între Iahve şi Baal între slujirea Dumnezeului adevărat şi adorarea idolilor; adică, alternanţa între theo-phania absolută mozaică, şi comoda, foarte adesea agreabila religiozitate a celorlalte popoare înconjurătoare. Evreii nu se depărtau de Iahve pentru că ar fi avut îndoieli religioase; nu deveneau atei, liber-gînditori, sceptici, agnostici etc, adică nu realizau nici una din formele moderne ale „despărţirii de Dumnezeu". Ei, pur şi simplu, schimbau de Dumnezeu: abandonau pe Iahve şi se întorceau la credinţele preistoriei semite şi orientale, la Baali şi Ashtartee, reactualizînd prostituţia sacră şi sacrificiul întîilor născuţi,

dansurile orgiastice şi ceremoniile de fertilitate agrară, revalorificînd religios senzualitatea, libertăţile regelui-zeu, îndestularea poftelor telurice ale omului în măsura în care ele se omologau normelor cosmice etc.
Reîntoarcerile acestea la Baali şi Ashtartee aveau loc întotdeauna în intervale de prosperitate şi de linişte. Era un soi de nostalgie după timpurile ..idilice" ale protoistoriei — cînd încă nu apăruseră marile imperii militare — şi nostalgia aceasta se îndestula îndată ce prezentul devenea mai puţin ameninţător. Dar reîntoarcerea periodică la păgînism era, de fapt, o reîntoarcere în istoria profană, în *prezent.* Pentru că istoria contemporană a vecinilor lui Israil la *asta* se reducea: la Baali şi Ashtartee, la regele-zeu, la dansuri şi sacrificii orgiastice etc. Pentru întreaga lume semită şi orientală, asemenea practici nu erau, bine înţeles, profane, ci alcătuiau raporturile legitime ale omului cu divinitatea. Prin cultul Baaliloi şi Ashtarteelor, prin sacrificiul noilor născuţi etc. — „păgînul" se valida pe sine faţă de Cosmos şi divinitate. Păgînismul în care alunecau periodic evreii, reprezenta o anumită theophanie, cu rădăcinile în preistoria Orientului apropiat şi a Mediteranei. Era însă o religie care convenea timpurilor auro-rale, idilice — şi Israil ieşise de mult, tras de însuşi Dumnezeu şi călăuzit de Moise, din această fază idilică a istoriei. Israil începuse a fi pregătit pentru a revela lumii o nouă theophanie, de data asta cutremurătoare. Evident, era greu de a rezista ispitei de a trăi totodată în *trecut* — în „timpurile idilice", cînd omului i se îngăduia să recunoască o hierofanie, în orice obiect din lumea înconjurătoare — şi în *prezent,* aşa cum trăiau cananeenii, fenicienii,

şi celelalte popoare orientale; era greu de a rezista acestei ispite, şi a sluji numai pe Iahve, care reprezenta o theophanie absolută, «ăci cerea tot, şi era incomod, strict, gelos. Mai ales în epocile •de prosperitate, de avînt economic, de linişte, anevoie se putea rezista luxuriantei cultelor orientale. Depărtarea de Iahve, echivala cu un adulter — căci raporturile între poporul ales şi Dumnezeul său fuseseră legitimate marital. Numai simbolismul nupţial explica atît gelozia lui Iahve, răzbunarea lui cumplită, pedepsirea oricărei trădări, cit şi iertările cu care îşi milostivea mireasa. Pe poporul ales 1-a lovit de nenumărate ori, dar niciodată nu 1-a pierdut — aşa cum a lăsat să piară toate celelalte *lofammi* („popor care nu e al meu"). Intre atîţia alţii Samuil nu uită nici el să amintească evreilor că tot binele va veni numai de la Domnul, şi numai dacă îi vor sluji lui, vor asculta de glasul lui şi nu se vor răzvrăti poruncii lui. „Dacă însă nu veţi asculta de glasul Domnului şi vă veţi răzvrăti împotriva poruncii Domnului, atunci mîna Domnului va fi împotriva voastră şi Împotriva regelui vostru, ca să vă nimicească" *(I Samuil,* 12, 15,). Profeţii n-au făcut decît să confirme şi să amplifice în teribile viziuni pedeapsa inevitabilă a lui Iahve, cumplita răzbunare împotriva poporului ales care nu a ştiut să-i păstreze credinţă.
Dar, sîntem îndrituiţi să ne întrebăm, ce s-ar fi întîmplat cu Israil dacă *istoria nu ar fi confirmat ameninţările profeţilor* şi n-ar fi validat superba intransigenţă a zeloţilor, a preoţilor, a bine credincioşilor? Dacă n-ar fi apărut în orizontul istoric marile imperii militare asirian şi neobabilonian ? Pentru că, am văzut, numai cînd istoiia devenea ameninţătoare, poporul ales se ■întorcea la credinţa strămoşească, se pocăia şi-şi strămuta nădejdea în puterea lui Dumnezeu. Îndată ce trecea ameninţarea catastrofei iminente, evreii sucombau ispitei de a trăi în prezent, adică de a participa la istoria „profană" a Orientului. Să amintim cîteva fapte. Ilie (circa 900—850 In. d. Ghr.) a luptat neînfricoşat Împotriva cultelor feniciene introduse de Iezabela şi tolerate de regele Israilului, Ahab *(I Regi,* 16, 30 sq.; 137 sqj. Urmaşul lui întru profeţie, Eliseu, a putut asista la exterminarea lui Ahab şi Iezabelei. Dar puterea militară a Asiriei încă nu ajunsese strivitoare, şi sub Jeroboam II (780—740), cînd Israil cunoaşte din nou o perioadă de prosperitate politică şi economică, reîncep abuzurile şi reînfloresc cultele orientale. De astă dată, profeţii Amos (iudeu) şi Ozia (israelit) lucrează direct sub presiunea evenimentelor. Ei

anunţă pedepsirea patriilor terestre — şi prevestirile lor se împlinesc. Cel dintîi lovit este, fireşte, regatul de nord al lui Israil. în 738, Manahem plătea un tribut istovitor lui Teglathphalasar; în 732 cădea Damascul, în 722—21 însăşi capitala regatului, Samaria, este cucerită de asirieni. Elitele sînt risipite, teritoriul e populat de colonii străine, idolii babilonieni dobîndesc „dreptul de cetăţenie" alături de Iahve. O parte din elite se refugiază în regatul vecin, în Iuda. Aici, în sud, sub regele Ahaz *(II Cronici,* 28,), care domneşte între 740—730, păgînismul reapăruse sub formele lui cele mai tulburi:

dansuri frenetice, prostituția sacră, sacrificiile copiilor etc. Zadarnic încerca înaltul cler să se împotri-vească invaziei Baalilor şi Ashtarteelor. Ahaz e protejat de Asiria, şi suspectează — în primul rînd, pentru propria lui siguranță — orice zel religios al clerului. în clipa cînd vecinul lui de la nord plătea tribut lui Teglatphalasar nu-i convenea nici o mişcare' reacționară, nici o intoleranță; dimpotrivă, socotea el, singura scăpare nu i-o putea asigura decît o politică de largă toleranță religioasă. Credea că Baalii şi Ashtarteele — punți de legătură, între iudei şi întregul Orient semitic — îl vor feri de mînia asi-riană. Dar, dacă înaltul cler e prudent şi timorat, îndrăznesc profeții. După Mihea, apare extraordinarul Isaia (primele profeții, circa 740). Urmărind evenimentele care pregătiseră catastrofa regatului de la nord, Isaia profețeşte iminența dezastrului. Pentru că iudeii, chiar atunci cînd nu păcătuiesc prin adorarea Baalilor şi Ashtarteelor, păcătuiesc prin puțina lor credință, prin sterpul ritualism la care au redus legăturile cu Iahve. „Vai ție, neam păcătos, popor încărcat de fărădelegi, sămînță de răi, feciori ticăloşi! Părăsit-ați pe Domnul, tăgăduit-ați pe sfîntul lui Israil, întorsu-i-ați spatele! Pentru ce să vă mai bat pe voi care necontenit vă răzvrătiți împotrivă-mi?" *(Isaia,* I, 4—*b).* Iar celor care credcă-i slujesc, limitîndu-sela ritualism, Domnul le strigă: „Ce-mi foloseşte mulțimea jertfelor voastre? M-am săturat de berbecii arderilor de tot şi de grăsimea viţeilor graşi, şi de sîngele de tauri, de miei şi de țapi nu mai am plăcere!" *(Isaia,* I, 11*).* Amenințările nu mai contenesc. Şi totuşi, în Isaia este şi un moment de optimism; cînd, suindu-se Ezechias pe tron (722—721) şi căzînd Samaria, cultul lui Iahve a fost reintrodus în toată plinătatea Iui. îsaia se împotrivea politicii de rezistență contra Asiriei. El ştia ca gloria şi misiunea lui Israil nu sînt de ordin militar; altceva aştepta Iiaia de la poporul ales: o adîncire a raporturilor cu Iahve, o trăire

intensă a paradoxiei credinței. Regele Ezechias intră totuşi în coaliția contra lui Senacherib, şi în 700 regatul e cotropit. Doar în fața Ierusalimului are loc minunea — prevestită în ultimul mo-mant de Isaia — şi decimată de epidemii, armata asiriană se retrase. Evident, confirmarea aceasta instantanee a profețiilor lui Isaia înseamnă un considerabil succes religios. Pocăiți, evreii se reîntorc la Dumnezeul părinților lor. Dar, aşa cum era de aşteptat, clțiva ani în urmă, sub domnia lui Mânase (vasal loial Asiriei), reapar Baalii şi Ashtarteele, şi exuberanța cultelor străine depăşeşte chiar cele ce se văzuseră sub Ahaz (cf. // *Cronici,* 33). Preoții şi profeții tac. în această jumătate de secol de tăcere spiritul pro-fetic schimbă radical structura clerului. *Deuteronomul,* pregătit în acest timp, poartă pecetea de foc a profetismului.

Isaia prevestise căderea Asiriei (10,5: „Vai ție, Asirie, varga mîniei mele şi toiagul urgiei mele!"; 10, 12: „Şi cînd Domnul va sfîrşi tot lucrul său în muntele Sionului şi în Ierusalim, atunci se va răfui cu împăratul Asiriei pentru trufia inimii lui şi pentru semeția privirilor lui"). Mai puțin de un veac de la miraculoasa despresurare a Ierusalimului, Asiria e înfrîntă de noul imperiu militar al Babilonului (bătălia decisivă de la Karkemish a avut loc în 605). Dar Babilonul înțelege să preia moştenirea politică asiriană, şi pentru că Ioachim îi rezistă, regatul e atacat, regele ucis, şi, în 597, Ierusalimul capitulează. O primă deportare decimează elitele iudeene. Noul rege, Sedecias, repetă greşeala înain-taşilor săi: *încearcă să salveze statul cu mijloace politice şi militare,* uitînd că misiunea poporului ales depăşea cu mult vicisitudinile momentului istoric, că datoria lui nu era să triumfe politic, să-şi recapete autonomia politică, gloria militară şi prosperitatea economică, ci să asculte de cuvîntul Domnului, să realizeze nunta mistică între Israil şi Iahve. Sedecias e atras în alianța egipteană, şi în 586 Nabuchodonosor îl atacă mîniat. Ierusalimul e distrus, templu] ars, o nouă teribilă deportare istoveşte poporul iudeean. Această a doua captivitate babiloneană va dura mult. Suferințele ei răzbat încă pînă la noi: „La apa Vavilonului. ..".

Şi nu încape nici o îndoială că, n-ar fi existat profeții, dacă Ilie, şi Ozia, şi Amos, şi Isaia, şi toți ceilalți n-ar fi prevestit de două veacuri pedeapsa Domnului pentru nelegiuirile poporului ales — captivitatea aceasta ar fi fost dezastruoasă. Asemenea atîtor alte neamuri deportate, Israil s-ar fi pierdut cu totul în haosul etnic al vastului imperiu neobabilonean. Ar fi fost dacă

xiu în întregime asimilat, cel puțin adulterat prin sincretisme orientale, repăgînizat; s-ar fi mulțumit *să trăiască în prezent,* .aşa cum trăiau atîtea alte popoare orientale. Să trăiască în prezent, şi să piară cînd îi va veni sorocul; să-şi piardă substanța •etnică, să se amalgameze, să se transforme, dînd naştere altor popoare, diferențiindu-se în descendenți, suportînd destinul tuturor organismelor

care se nasc, cresc şi mor. Dar erau profeţii; care îi aminteau necontenit că nu acesta era destinul poporului ales; că nu de existenţa sau inexistenţa unui stat independent atîrnă mîntuirea lui Israil; că nu efemera glorie de a putea interveni milităreşte în istorie validează raporturile între Iahve şi poporul său; că misiunea lui Israil e proiectată în viitor, că el *e* singurul neam care poate realiza acest paradox de *a trăi în •viitor,* întruchipînd astfel modelul perfect pentru orice act de credinţă autentic; şi că, în cele din urmă, se vor împlini făgăduinţele lui Dumnezeu, prin venirea Mesiei, care va restaura pe Israil în adevărata lui glorie. în preziua catastrofei, Ieremia îşi ridică glasul împotriva absurdităţii rezistenţei. El scapă de urgia .asiriană refugiindu-se în Egipt, însă mesajul lui îşi dăduse roadă; *Evreii înţeleseseră că nici distrugerea templului, nici anihilarea .statului nu sînt hotărîtoare pentru destinul lor;* că toate aceste tragedii istorice sînt meritate, deoarece sînt pedepsele Domnului, şi că *regenerarea religioasă,* dacă va avea loc, va fi un eveniment mult mai important decît orice *catastrofă istorică.* Iar în captivitatea babiloneană, apare un Iezechiel care completează educaţia mistică: *Israil trebuie să trăiască în viitor;* numai astfel va putea împlini rolul fixat de providenţă în istorie. Iar cînd, în 550, se ridică la orizont un nou imperiu, al mezilor, alt profet, deutero-Isaia (cap. 40—66), prevesteşte apropierea timpurilor mesianice. Orice s-ar mai fi întîmplat de acum înainte în istorie, destinul lui Israil era temeinic fundamentat: *nu un Stat,* nu o putere militară, ci *o comunitate mistică,* apolitică. A^icisitudinile nu-1 mai pot schimba. Israil durează, în timp ce toate celelalte popoare, mari şi mici, apar în orbita istoriei, strălucesc un veac sau cîteva veacuri, şi apoi se pierd în neant.

Care ar fi fost soarta lui Israil dacă n-ar fi avut pe profeţi, ■care să *justifice catastrofa, să o calorifice spiritual, să dea un sens mistic suferinţelor de ordin istoric?* Sau, într-un sens şi mai larg, «are ar fi fost soarta lui dacă nu interveneau aceste catastrofe, *dacă istoria nu valida toate acele glasuri ameninţătoare?* Fără

îndoială că Israil s-ar fi reîntors la Baali şi Ashtartee, s-ar fi mulţumit să trăiască în „momentele istorice" ale întregului Orient, şi s-ar fi „transformat" şi el împreună cu toate celelalte neamuri. Mîntuirea i-a venit din dezastrele lui. Profeţii au salvat Israilul, pentru că *istoria a fost catastrofală,* şi catastrofa a apropiat poporul ales de adevăratul Dumnezeu. Şi pentru un credincios, toate acele suferinţe au fost necesare, au fost trimise de Dumnezeu, pentru că fără ele Israil s-ar fi reintegrat Oiientului haotic. Deci, totul a fost binevenit — şi dărîmarea templului, şi arderea Ierusalimului, şi distrugerea Statului şi robia babiloneană — pentru că numai astfel a putut fi salvat Israil; adică, numai astfel s-a putut Înfiripa spiritul profetic şi germina mesianismul, care, mai tîrziu. prin creştinism, avea să schimbe faţa lumii, şi să transforme întreaga istorie. Toate acestea au avut loc, ca Israil să se poată smulge din falsul *prezent* al cultelor orientale; adică pentru a putea depăşi radical străvechile theophanii, bune pentru timpurile aurorale, şi a pregăti noua theophanie necesară teroarei istorice de mai tîrziu. Fără îndoială că apariţia creştinismului nu se poate înţelege fără profetism şi mesianism; adică, fără cele două formule spirituale prin care iudaismul a putut suporta catastrofa istorică dîndu-i o semnificaţie transcendentă. Aşadar, pentru un credincios, tragedia poporului ales a fost necesară; altminteri, cuvîntul Domnului n-ar mai fi putut ajunge pînă la noi.

Dacă istoria religioasă a Israilului n-ar fi prezentat această alternanţă Baal-Iahve, supravieţuirea lui n-ar fi fost miraculoasă. Dar se vede limpede că Israil nu se apropia cu tot sufletul de Dumnezeul lui decît în timp de criză istorică. Şi atunci, sînt cu adevărat miraculoase aceste crize istorice care se repetă consecutiv pînă ce spiritul profetic însufleţeşte întreaga literatură sacră, pînă ce poporul ales renunţă la istoria profană hotărîn-du-se să trăiască în viitor, într-o comuniune etnică şi mistică totodată. înapoia acestor crize periodice care transformă un neam într-un mesaj, începe să se zărească planul şi voinţa divină. Dacă într-adevăr Mesia trebuia să vină ca să mîntuiască întreaga omenire, el nu putea veni decît după ce Israil suferise tot ce-a suferit. Tot, dar absolut tot, fusese necesar, *trebuise* să se întâmple

■ ca
•şa
aprilie

DESTINUL CULTURII ROMÂNEŞTI

XuŢINE neamuri se pot mîndri că au avut atîta nenoroc în istorie, ca neamul românesc. Ca să putem

înțelege destinul culturii româneşti, trebuie să ținem mereu seama de vitregia istoriei românilor. Am fost aşezați de soartă la frontieiele răsăritene ale Europei, pe ambele versante ale *ultimilor munți europeni,* Carpații, de-a lungul şi la gurile celui mai mare fluviu european, Danubiul. Traian ne-a predestinat drept popor de frontieră. Ocuparea şi colonizarea Daciei a însemnat acțiunea de expansiune *cea mai răsăriteană* pe care a încercat-o Imperiul roman în Europa. Într-un anumit fel şi geografic şi cultural, dincolo de Bug, Europa încetează: romanitatea — cu tot ce reprezenta ea ca sinteză şi moştenitoare a marilor civilizații maritime şi continentale care o precedaseră — n-a izbutit să se întindă mai la răsărit de Bug. De acolo înainte începe o altă geografie, şi o altă civilizație; care poate fi foarte interesantă, dar care nu mai aparține Europei, ci acelei forme istorico-culturale pe care Rene Grousset o numea „Imperiul Stepelor". Peisajele Europei sînt de o extraordinară varietate: aproape că nu există regiune în care peisajul să nu se schimbe la fiecare sută de kilometri. România este ultima țară din Europa în care această constantă geografică se mai verifică. Din-col© de Bug, structura peisajului se modifică din ce în ce mai încet; varietatea geografică e înlocuită cu monotonia nemărgi-nitelor „pămînturi negre" ale Ucrainei, care, pe nesimțite, se transformă în stepele Rusiei eurasiatice.

Aceste cîmpii şi aceste stepe au alcătuit din cele mai vechi timpuri drumul invaziilor asiatice către Europa. De cel puțin din mileniul I In. d. Chr., de la cimerieni şi sciți, neamurile nomade eurasiatice se îndreptau spre Dacia pentru ca să-şi poată face drum mai departe, către Grecia sau Italia. Inutil să reamintim toate aceste năvăliri barbare. Destul să spunem că românii s-au alcătuit, ca națiune, în decursul nenumăratelor invazii care au urmat abandonării Daciei de către Aurelian şi că s-au constituit ca organizații statale independente puțin timp după năvălirea tătarilor, la începutul secolului XIII. Culturaliceşte, aceste năvă-

liri au fost de o cumplită sterilitate. Nici dacii, nici daco-romanii,, nici românii, n-au avut nimic de învățat de la aceşti nomazi răsăritene Nu există nici o comparație cu ceea ce a însemnat pentru viitorul Europei năvălirile germanice de la sfîrşitul antichității. Afară de rari excepții — printre care trebuie amintiți-în primul rînd slavii — aceşti barbari răsăriteni nu ocupau teritoriile cucerite; se mulțumeau să le devasteze. Astfel că rezistența — de multe ori pasivă — în fața năvălirilor, nu s-a soldat cu nici un beneficiu cultural pentru strămoşii noştri. Singurul aport pozitiv 1-a adus, indirect, marea invazie tătărească; dar el e de ordin istoric, iar nu cultural. In urma catastrofei provocată de năvălirile tătarilor, românii au constituit primele organizații statale majore. Destinul a făcut ca o sută cincizeci de ani după năvălirile' tătăreşti, o altă nouă şi masivă expansiune asiatică să aibă loc în Europa răsăriteană: este apariția turcilor otomani, care ocupă fulgerător statele balcanice şi încearcă să-şi deschidă drum spie inima Europei îndreptîndu-se spre Dunăre. De la apariția turcilor otomani în 'orizontul istoriei româneşti, românii împreună cu vecinii lor, sîrbii, ungurii şi polonezii, dar mai mult ca ei, pentru că. se aflau chiar în drumul turcilor — românii au fost confiscați, timp de aproape patru secole, de ingrata misiune de a rezista,, a hărțui şi a istovi puternicele armate otomane. Lupta aceasta necontenită şi fără glorie — pentru că dacă nu se află decît rareori în Occident — a echivalat cu o înspăimântătoare hemoragie. Fără îndoială că rezistența românilor şi a vecinilor lor dunăreni a făcut posibilă salvarea Occidentului. în cele trei secole care s-au. scurs de la bătălia de la Nicopole la asediul Vienei, Occidentul a avut răgaz să se întărească şi să se pregătească de contraofensivă. Cînd, după înfiîngerea rezistenței româneşti, otomanii au ajuns la. Viena şi au asediat-o, în 1683, era prea tîrziu. Ei înşişi erau istoviți de cele trei secole de luptă, şi de atunci au fost siliți să se retragă treptat din Europa. In treacăt fie spus, sacrificiul de sînge? şi de spirit al popoarelor din răsăritul Europei, n-a fost încă valorificat de către conştiința istoriografică a Occidentului.

Este suficient să reamintim în liniile ei mari istoria României, pentru a înțelege de ce românii n-au putut face cultură în sensul occidental al cuvîntului; de ce, adică, n-au putut înălța catedrale masive şi numeroase, de ce n-au zidit castele şi burguri de piatră, de ce n-au adunat comori de artă, n-au scris prea multe

cărți şi n-au colaborat, alături de Occident, la progresul ştiințelor şi al filosofiei. In primul rînd, pentru

că n-au avut timp să facă toate acestea, pentru ca *n-au fost lăsați să le facă.* Invaziile *se* succedau una după alta şi oamenii nu numai că-şi părăseau satele ca să se retragă în munți, ci le şi ardeau în urma lor. Oraşele au fost necontenit devastate şi incendiate pînă la începutul secolului XIX. E de mirare, totuşi, că s-au mai păstrat cîteva biserici şi mînăstiri. Şi frumusețea desăvîrşită a acestor locaşuri sfînte e cea mai bună dovadă de gustul artiştilor şi voievozilor români. Dar din tot ce s-a clădit în țările româneşti, a rămas foaite puțin. Mînăstirile erau bogate în manuscrise şi cărți şi mii de asemenea manuscrise şi cărți, copiate şi tipărite în mînăstirile româneşti, se găsesc astăzi în toate marile biblioteci ale lumii. Dar de toată această producție religioasă şi savantă s-a auzit prea puțin în Occident; ea, însă, circulă în toată Europa răsăriteană şi în Orientul •apropiat. După căderea Constantinopoîului, țările româneşti au fost, multă vreme, izvorul cultural al întregului Orient creştin. ■Găsea acolo un „public" în aceeaşi situație ca şi poporul românesc: terorizat de invaziile sau ocupația otomană, rupt de restul Europei libere şi creştine, confiscat de o luptă zi de zi pentru supraviețuire, într-un anumit sens, se poate spune că Evul Mediu s-a prelungit în Răsăritul Europei cu cel puțin trei veacuri. De aceea toată activitatea culturală scrisă care s-a desfăşurat în țările româneşti s-a făcut în sensul în care se scriau cărțile în Evul Mediu: pentru întărirea sufletească a poporului şi învățătura clericilor. Pentru acest motiv, în afară de cîteva rari excepții, această producție culturală n-a interesat Occidentul: pentru că Occidentul ■depăşise de mult Evul Mediu şi nu se mai interesa decît de valorile create în conformitate cu noile canoane impuse de Renaştere. Ori, din motive istorice lesne de înțeles, dar mai ales datorită ■structurii creştine şi populare a spiritualității sale, România n-a cunoscut echivalentul Renaşterii. Şi atît timp cît Occidentul a •trăit în orizontul spiritual al Renaşterii, el a rămas cu totul indiferent față de valorile culturale româneşti. Interesul Occidentului .pentru România şi celelalte popoare din Răsăritul Europei, s-a trezit abia la începutul secolului al XlX-lea, cînd ciclul inaugurat de Renaştere a fost definitiv închis şi a început „Eonul" ■naționalităților.

înainte de a merge mai departe, aş vrea să deschid o paran-fceză privitoare la *tensiunea istorică,* prelungită timp de cinci secole,

care a existat între români, pe de o parte, şi tătaii şi turci pe de alta. întocmai după cum daco-romanii, după părăsirea Daciei de către Aurelian, n-au avut norocul să cunoască simbioza cu popoarele barbare germanice, aşa cum au cunoscut-o provinciile occidentale ale Imperiului, şi care s-a dovedit a fi atît de fertilă pentru viitoarele creații istorice şi culturale ale Europei — tot aşa românii n-au avut norocul unor adversari spiritualiceşte superiori sau măcar egali. Pentru a ne da seama de gravitatea acestui lucru, să ne amintim cazul Spaniei, care a cunoscut şi ea o tensiune similară față de islam. Dar lupta Spaniei cu maurii a fost binevenită nu numai pentru călirea caracterului spaniol, ci şi pentru activitatea culturală. Spania a dat mult islamului iberic — dar a şi primit de la el. Chiar atunci cînd nu se poate vorbi de o influență, ciocnirea între cele două spiritualități şi cele două tradiții culturale a fost fertilă pentru fiecare din ele.

Cu totul altul e cazul României şi a celorlalte țări care au purtat, secole de-a rîndul, războaiele cu tătarii şi cu turcii. In afară de cîteva elemente lexicale, n-am luat aproape nimic de la aceşti adversari. Otomanii reprezentau în primul rînd o putere militară şi o administrație solidă. Rezistența împotriva lor a avut rezultate importante, dar de un cu totul alt ordin decît cele pe care le-au cunoscut spaniolii din lungul lor conflict cu maurii. Agresivitatea militară a otomanilor a solidarizat toate popoarele creştine din Europa Orientală; în asemenea măsură încît în limba română, un „creştin" desemnează tot atît de bine un „român", un „om de omenie" şi un „credincios" — în timp ce „păgîn" înseamnă nu numai un ne-creştin, ci şi un om fără nici o lege morală, un „strein" venit din altă lume şi avînd cu totul alte obiceiuri. Iar cuvîntul „turc" înseamnă în limba română un om care nu înțelege ce-i spui, care judecă după alte criterii şi de la care te poți aştepta la orice. Intervenția otomanilor în orizontul istoric al românilor n-a rodit deci, culturaliceşte; ea a făcut doar ca lumea să se împartă în două: pe de o parte „creştinii", adică oamenii de aceeaşi „lege" şi „credință" — iar pe de altă parte „păgînii", „nelegiuiții", „turcii".

Spre deosebire, însă, de islamul care, în primele secole ale Hegirei, îşi întindea vertiginos stăpînirea în Orient, pe țărmurile Mediteranei şi în Iberia, convertind adesea cu forța populațiile subjugate — otomanii, ei înşişi convertiți destul de tîrziu la islamism, nu se amestecau decît sporadic în viața religioasă a

popoarelor cu care se luptau. Astfel că, în afară de rari excepţii, ţările româneşti, ca şi întreaga Peninsulă Balcanică, şi-au putut păstra neştirbită credinţa strămoşească. Această toleranţă religioasă a otomanilor a fost, fără îndoială un mare bine. Dar pe de altă parte, ea a avut şi un aspect negativ. Lipsa de tensiune spirituală între cele două religii a împuţinat posibilităţile de reînnoire şi de noi sinteze culturale ale neamului nostru. Marile adversităţi religioase şi ideologice sînt de obicei fertile spiritualiceşte pentru ambii adversari, şi Occidentul catolic, ca şi India brah-manică, datoreşte indirect, rezistenţei împotriva islamului, unele din creaţiile lui cele mai de seamă. Dar otomanii cu care se răz-boiau strămoşii noştri nu erau maurii care au împodobit, au apărat şi au plîns Granada. Faţă de primejdia pe care o reprezentau otomanii, românii s-au închis şi mai mult în ei, s-au adîncit în propriile lor tradiţii spirituale, care erau nu numai latino-bizantine, ci şi pre-latine, adică geto-tracice. Rezultatul a fost că geniul popular, autentic românesc, a ieşit sporit din acest secular proces de interiorizare. Dar evident, adîncirea porpriilor tradiţii spirituale n-a putut rodi decît pe nivelul creaţiei populare, adică al folclorului. De abia de curînd românii au cunoscut adversităţi istorice în care erau primejduite fie credinţa strămoşească, fie însăşi fiinţa neamului. Ori, asemenea adversităţi, cu toate durerile şi pierderile de substanţă pe care le-au adus, au fost, totuşi, binefăcătoare. Ele au călit caracterul naţional şi au grăbit procesul de luare de cunoştinţă a propriului destin istoric.
Adevărata primejdie începe, însă, pentru întreg neamul românesc, abia după ocuparea teritoriului de către Soviete. Pentru intria oară în istoria sa, neamul românesc are de-a face cu un adversar nu numai excepţional de puternic, dar şi hotărît să întrebuinţeze orice mijloc pentru a ne desfiinţa spiritualiceşte şi culturaliceşte, ca să ne poată, în cele din urmă, asimila. Primejdia este mortală, căci metodele moderne îngăduie dezrădăcinările şi deplasările de populaţii pe o scară pe care omenirea n-a mai cunoscut-o de la asirieni. Chiar fără masivele deplasări de populaţii, există primejdia unei sterilizări spirituale prin distrugerea sistematică a elitelor şi ruperea legăturilor organice cu tradiţiile culturale autentic naţionale. Neamul românesc, ca şi alte atîtea neamuri subjugate de Soviete, riscă să devină, culturaliceşte, un popor de hibrizi. Dar s-ar putea, totuşi, ca această primejdie de moarte să se soldeze cu o extraordinară reacţie spirituală, care

eă echivaleze cu instaurarea unui nou „mod de a fi" şi să provoace-pe planul creaţiei culturale, ceea ce a însemnat pe planul creaţiei statale, „descălecarea" de acum şapte veacuri, provocată de marea năvălire a tătarilor. După cum spuneam mai sus, fondarea statelor româneşti se datoreşte în bună parte exasperării produse de devastările tătăreşti, care ameninţau cu dispariţia micilor formaţii politice autonome. S-ar putea ca ocupaţia sovietică şi încercarea de deznaţionalizare întreprinsă de ruşi cu metode şi mijloace faraonice, să însemne, prin contraofensiva spirituală pe care o provoacă, adevărata intrare a României în istoria culturală a Europei, Subliniez într-adins termenul *istorie.* Căci aproape tot ce a dat mai bun geniul românesc pînă în prezent, 1-a dat pe nivelul creaţiei folclorice. Ori, se ştie prea bine, folclorul nu ţine seama de istorie: dimpotrivă, o sabotează şi o devalorizează. în orizontul spiritual care e propriu folclorului, istoria echivalează cu efemerul,, nesemnificativul şi iluzoriul. „Apa trece, pietrele rămîn", este formula care rezumă cel mai pregnant, punctul de vedere al geniului popular faţă de istorie. în perspectiva folclorului, Istoria e-doar un şir de vane întîmplări, efemere şi precare ca „valurile"' şi „Apele". Semnificative nu sînt „Apele" în continuă devenire — ci ceea ce e greu, imobil, incompatibil: „Pietrele", imaginea arhetipală a realităţii ontologice prin excelenţă.. .
Această lungă paranteză — deschisă asupra lipsei de tensiune-spirituală între otomani şi români şi închisă asupra primejdiei pe care o reprezintă ocupaţia sovietică, primejdie care, totuşi,, ar putea inaugura un nou „fel de a fi", *In istorie,* al romanităţii: — această lungă paranteză nu ne-a depărtat, totuşi, prea mult de subiect. Pentru că tocmai începusem să spunem că, datorită împrejurărilor istorice, românii au fost împiedicaţi să creeze pe niveluri culturale instaurate de Evul Mediu şi desăvîrşite de Renaştere. Capodoperele spiritualităţii româneşti aparţin folclorului;; şi deşi România modernă a avut norocul să aibă un poet de genii* în Mihail Eminescu, totuşi capodoperele liricii şi baladei româneşti rămîn poeziile populare *Mioriţa* şi legenda *Meşterului M anale.* Ceva mai mult: o bună parte din literatura română modernă s-a dezvoltat în prelungirea creaţiei folclorice. Unul din rarii autori români care pot fi numiţi cu adevărat „clasici", Ion Creangă,, se situează direct în universul folcloric. Asta face ca literatura română să prezinte, poate, singura excepţie pe care o numără literatura europeană; aceea că *opera integrală* a unuia din clericii

săi este accesibilă, şi prin limbă, şi prin orientare estetică, oricărui ţăran român; şi cînd spunem „accesibilă", nu ne gîndim la *lectură,* pentru că ţăranul, chiar atunci cînd ştie scrie şi citi, rămîne totuşi solidar cu literatura orală; ori, opera lui Creangă, poate fi ascultată şi gustată de ţărani cu aceeaşi bucurie cu care ei ascultă creaţiile literaturii populare. E destul să ne amintim prăpastia care există între Racine, Montaigne sau Pascal şi universul spiritual al ţăranului francez, sau între opera lui Goethe şi a lui Dante? şi universurile ţăranilor germani şi italieni, pentru a ne da seama de semnificaţia pe care o are cazul lui Ion Creangă pentru cultura
românească.

N-am vrea să fim rău înţeleşi. Constatînd această prelungire a geniului folcloric pînă în literatura scrisă a sfîrşitului secolului al XlX-lea, nu voim să facem apologia valorilor folclorice, opu-nîndu-le valorilor culturii savante. Dimpotrivă, dintr-un anumit punct de vedere, această solidaritate a unei părţi din literatura românească modernă cu universul folcloric, riscă să menţină anumite creaţii româneşti într-un provincialism cultural dăunător. Şi aceasta, nu pentru că folclorul ar fi, în el însuşi, un mod inferior de creaţie, ci pentru simplul motiv că, datorită proprie istorii, Europa a depăşit de mult modul de creaţie folcloric şi a impus — nu numai sieşi, ci şi lumii întregi — modul de creaţie cult, adică, în primul rînd, *„expresia scrisă"* — iar nu *orală.* în epoca imediat precedentă epocii noastre — şi pe care am putea-numi pozitivist-materialistă — solidaritatea cu universul folcloric-constituie chiar pentru o cultură europeană, modernă, o adevărată catastrofă. Dacă romantismul a provocat pretutindeni gustul pentru literaturile populare şi „geniile naţionale", pozitivismul, dimpotrivă, a izbutit să impună credinţa că toate aceste creaţii populare aparţin arheologiei spirituale, că ele fac parte din trecutul, pentru totdeauna abolit, al umanităţii europene şi că, prin urmare, ele nu mai pot servi în nici un fel creaţiilor culte. Cît timp a domnit în lume acest punct de vedere pozitivist şi evoluţionist, posibilităţile spirituale concentrate în tradiţiile folclorice nu aveau, am put fa spune, nici o şansă de valorificare,. Situaţia s-a schimbat, însă, în ultimii 40 de ani. Pe de o parte, Europa a cunoscut, şi cunoaşte încă, o autentică renaştere religioasă, în primul rînd o reactualizare viguroasă a catolicismului şi dogmele pozitiviste sînt astăzi desuete; iar pe de altă parte,. Asia a reintrat de curînd în Istorie, şi alte nenumărate popoare^

culturaliceşte arhaice, sînt şi ele pe cale de a interveni în Istorie. Asta însă înseamnă că un dialog *de la egal la egal* va începe în curînd între cultura europeană şi celelalte culturi exotice şi arhaice. Ori, un lucru se ştie: oricît de mult s-ar deosebi între ele, toate culturile extra-europene continuă să valorifice şi să se inspire din *„mituri"* şi folosesc ca instrumentul de cunoaştere, prin excelenţă, *logica simbolului.* Dacă dialogul care va începe între cultura europeană şi celelalte culturi e menit să fie fecund, trebuie să se ţină seamă de universurile spirituale ale non-europenilor. Şi nu e deloc lipsit de semnificaţie faptul că, în ultimul timp, gîndirea europeană a făcut extraordinare eforturi ca să înţeleagă simbolismul şi să revalorizeze miturile şi arhetipurile. Este ca şi cum spiritul european ar fi presimţit, de vreo 30 de ani încoace, că mersul istoriei îl va obliga curînd la un dialog liber şi *pe picior de egalitate,* cu celelalte spiritualităţi non-europene.

Deci, ca să revenim la cazul culturii româneşti, solidaritatea sa cu orizontul spiritualităţii folclorice nu mai poate fi considerată astăzi ca un impediment, ca o împuţinare a posibilităţilor de colaborare cu adevărata cultură europeană „majoră". Dimpotrivă, această simpatie cu modurile de sensibilitate şi gîndire arhaice o face aptă, mai mult decît culturile occidentale, să înţeleagă situaţiile spirituale ale lumii non-europene şi să susţină dialogul cu această lume. Dar toate aceste posibilităţi, aparţin viitorului apropiat. Să vedem deocamdată ce înseamnă propriu-zis solidaritatea cu universul folcloric, şi să ne întrebăm in ce măsură această solidaritate poate promova sau, dimpotrivă, limita posibilităţile de creaţie ale unui popor.

Spuneam adineaori că Istoria a silit neamul românesc să-şi adîncească propriile sale tradiţii — latine şi pro-latine — împie-dicîndu-1 totodată să participe la mişcarea culturală inaugurată de Renaştere şi Iluminism. Constituit în imensa lui majoritate din plugari şi păstori, neamul românesc şi-a concentrat forţele lui de creaţie aproape exclusiv în universul spiritualităţilor populare. Terorizat de evenimentele istorice, geniul neamului românesc s-a solidarizat cu acele realităţi vii pe care istoria nu le putea atinge: Cosmosul şi ritmurile cosmice. Dar strămoşii românilor erau deja creştini, în timp ce neamul

românesc se plăzmuia între catastrofe istorice. Aşa că simpatia faţă de Cosmos, atît de specifică geniului românesc, nu se prezintă ca un sentiment păgînesc — ci ca o formă a spiritului liturgic creştin. Multă vreme s-a crezut

că sentimentul Naturii şi solidaritatea cu ritmurile cosmice trădează o spiritualitate necreştină. Prejudecata aceasta se datora unei insuficiente cunoaşteri a creştinismului şi îndeosebi a creştinismului răsăritean, care a păstrat în întregime spiritul liturgic al primelor veacuri. în realitate, creştinismul arhaic n-a devalorizat Natura — aşa cum s-a întîmplat cu anumite aspecte ale creştinismului medieval, ascetic şi moralizant, pentru care natura reprezenta adesea „demonia" prin excelenţă. Pentru creştinismul arhaic, aşa cum a fost înţeles el îndeosebi de către Sfinţii Părinţi orientali. Cosmosul n-a încetat o singură clipă de a fi creaţia lui Dumnezeu, iar ritmurile cosmice au fost tot timpul concepute ca o liturghie cosmică. Solidarizaţi spiritualiceşte cu Natura, românii n-au făcut un act de regresiune către orizontul păgînesc, ci, dimpotrivă, au prelungit pînă în zilele noastre acea magnifică încercare de *încreştinare a Cosmosului,* începută de Sfinţii Părinţi, dar întreruptă, din diferite motive, în cursul Evului Mediu, în Occident. Lucrurile acestea sînt astăzi tot mai clar înţelese, datorită în primul rînd renaşterii spiritului liturgic şi interesului crescînd faţă de spiritualitatea patristică. Se înţelege astăzi ceea ce anevoie s-ar fi putut înţelege în mijlocul secolului trecut: şi anume, că pentiu creştinismul arhaic Cosmosul participă la drama divină că, întocmai după cum sufletul omului e însetat de mîntuire, tot aşa Natura întreagă geme şi suspină aşteptînd învierea. într-adevăr, e destul să se citească imno-grafia Bisericii răsăritene sau să se observe ceremonialul pascal, pentru a înţelege cît de solidară este Natura cu misterul cristo-logic, cu răstignirea, moartea şi învierea Mîntuitorului. Natura întreagă e cernită în săptămîna Patimilor, dar renaşte, triumfătoare prin învierea lui Iisus.
Ori, această liturghie cosmică o regăsim în folclorul românesc. Asta înseamnă că, retrăgîndu-se în ei înşişi, concentrîndu-se asupra propriilor lor tradiţii, apărîndu-se împotriva lumii din afară — care era, să nu uităm, o lume ostilă, cea a barbarilor eurasiatici, veniţi să prade şi să distrugă — românii au păstrat, au adîncit şi au valorificat o viziune creştină a Naturii, aşa cum fusese ea exprimată în primele secole ale creştinismului. Prin urmare, conservatismul şi arhaismul folclorului românesc au salvat un patrimoniu care aparţinea creştinismului în genere, dar pe care procesele istorice l-au anihilat. Luciul acesta nu e fără importanţă, astăzi, cînd se încearcă revalorizarea tuturor formelor

arhaice ale creştinismului pentru a putea face faţă problemelor ridicate de reintrarea Asiei în istorie.
Pentru a înţelege mai bine în ce măsură spiritualitatea populară românească, deşi profund creştină, este solidară cu liturghia cosmică, să amintim numai un singur exemplu: acel al concepţiei Morţii.
Spuneam mai sus că cele două capodopere ale poeziei populare sînt *Mioriţa* şi *Balada Meşterului Manole.* Amîndouă prezintă moartea rituală ca o valoare supremă, ca cea mai nobilă împlinire pe care o poate nădăjdui existenţa omenească. Balada Meşterului Manole se centrează în jurul misterului jertfei: ca să se poată ridica şi dura, o construcţie — în cazul nostru Minăstirea Argeşului — are nevoie de jertfirea unei vieţi omeneşti. Meşterul Manole îşi sacrifică soţia, zidind-o la temelia mînăstirii. Cu alte cuvinte clădirea dobîndeşte „viaţă", e „însufleţită", printr-un mister care face posibilă translaţia vieţii soţiei Meşterului Manole, într-un nou „corp" şi anume în *corpul arhitectonic* al Mînăstirii. După cum se ştie ritualul jertfei de construcţie e străvechi şi se întîlneşte în multe părţi ale lumii. Insă acest ritual n-a inspirat creaţiile poetice populare decît în Peninsula Balcanică: balade asemănătoare se întîlnesc la greci (Legenda Podului de peste Arta*), la sîrbi şi la bulgari. Dar ceea ce trebuie subliniat, este faptul că *forma literară cea mai reuşită, atit din punct de vedere spiritual cit şi artistic, o prezintă balada românească a Meşterului Manole.* Este, deci, semnificativ că geniul popular românesc şi-a dat expresia lui maximă tocmai în acest mit al jertfei creatoare. Cu atît mai semnificativ, cu cît cealaltă capodoperă *Mioriţa,* revelează şi ea tot un mit al morţii: ciobanul, deşi prevenit de mioara lui favorită, că ceilalţi tovarăşi vor să-1 ucidă, acceptă moartea ca o jertfă voluntară de sine, dîndu-i totodată sensul unei nunţi cosmice, adică îi acordă valoarea supremă de reconciliere cu destinul şi de reintegrare într-o Natură care nu mai e Natura „pagină", ci un Cosmos sanctificat liturgic.

Descifrăm, deci, în aceste mituri româneşti ale morţii, o viziune arhaică şi totodată creştină: moartea e jertfa supremă, e un mister prin care omul se desăvîrşeşte, dobîndind un mod superior de a fi în lume. Pentru că pentru români, ca şi pentru atîtea alte culturi, moartea nu e o extincţie, nici măcar o împuţinare a existenţei — ci *un nou mod de a fi, o nouă existenţă, pe un alt nivel,* mai aproape de Dumnezeu. Concepţia aceasta este încă vie la români. După

* în text *Anta.*

I

eîngeroasele lupte de la Mărăşeşti, în 1917, în care au fost decimate, printre altele, o divizie din Oltenia, satele dinapoia frontului au organizat spontan procesiuni cu preoţi în odăjdii, îngenunchind pe marginile şoselelor care duceau spre Oltenia. Oamenii aceştia ştiau că soldaţii căzuţi la Mărăşeşti, fără luminare, nespovediţi şi neîmpărtăşiţi, se întorc spre satele lor olteneşti înainte de a se îndrepta spre lăcaşul de veci. De aceea îi întîmpinau îngenunchiaţi, cu luminări aprinse şi cu preoţii care spuneau rugăciuni pentru odihna miilor de morţi nevăzuţi. Am auzit că procesiuni similare s-au făcut şi în Moldova în iarna 1942—43, după ce s-a aflat de măcelul de' la Stalingrad. Toate acestea înseamnă că miturile morţii — considerată ca misterul jertfei de sine — sînt încă vii în sufletul întregului popor românesc. Lucrul nu e fără importanţă. Se ştie că valorificarea morţii constituie una din cele mai fecunde victorii ale creştinismului. Se ştie, de asemenea, că o cultură are cu atît mai multe şanse de a deveni universală cu cît îşi pune mai curajos problema Morţii.

Observăm astfel că valorile creştinismului arhaic — în orizontul căruia ritmurile Naturii sînt transfigurate într-o liturghie cosmică, iar moartea e concepută ca un mister sacramental — valorile acestea nu numai că au rodit, culturaliceşte în creaţiile folclorice, dar sînt încă vii în experienţa de toate zilele a poporului românesc. Ori, dacă ne amintim că păstrarea şi adîncirea valorilor creştinismului arhaic au fost posibile datorită vitregiei Istoriei, care a silit poporul român să se concentreze asupra propriilor lui tradiţii religioase ca să poată supravieţui — avem dreptul să ne întrebăm dacă nu cumva milenara teroare a acestei Istorii n-a avut totuşi şi un rezultat pozitiv. Anume, pregătirea poporului românesc pentru marea încercare prin care trece astăzi, sub ocupaţia şi opresiunea sovietică. Ne putem întreba care ar fi fost astăzi şansele de rezistenţă ale acestei insule de latinitate pe care o reprezintă poporul românesc, dacă propria lui istorie nu i-ar fi constituit o spiritualitate profund creştină, avînd în centrul ei misterul Morţii salvatoare şi al jertfei de sine. *S-ar putea ca ceea ce a constituit plnă acum nenorocul românilor in istorie, să alcătuiască tocmai marea lui şansă de a supravieţui In Istoria de mline.*

După cum am mai spus, teroarea istorică a împiedicat pînă acum creaţiile masive ale geniului românesc pe un plan mondial. Trebuie să ne amintim mereu că România modernă şi independentă nu are încă o sută de ani de existenţă, iar întregirea ţării

a avut loc, de abia acum 35 de ani. Făcînd bine socotelile, vedem că România întregită s-a bucurat numai de *20 de ani de libertate.* Şi totuşi, cit de mult s-a creat în acest răstimp! Dacă ar fi avut încă 20—30 de ani de relativă linişte, este probabil că România s-ar fi remarcat printr-un aport important în feluritele domenii ale culturii europene. Dar Istoria românilor nu cunoaşte perioade lungi de linişte: de aceea spiritul creator nu se poate manifesta decît în intermitenţe pe planul culturii scrise, savante. încontinuu şi inepuizabilă se manifestă doar creaţia spiritualităţii populare, şi de aceea am stăruit atîta asupra ei: ea singură ne revelează constantele geniului românesc.

Asta nu înseamnă, însă, că, în rarele şi scurtele perioade de linişte, geniul românesc n-a creat şi pe nivelul culturii savante. Ceva mai mult: de la început aceste creaţii au avut un caracter specific şi o structură majoră. Ele nu imitau valori străine, ci revelau un univers spiritual necunoscut, sau imperfect cunoscut, Occidentului. E destul să amintim pe Spătarul Milescu, în secolul al XVTI-lea, şi pe Dimitrie Cantemir, în al XVIII-lea, peEminescu şi pe Hasdeu în secolul al XlX-lea, ca să înţelegem pe ce plan s-au situat creaţiile savante româneşti: *ele revelau acel orizont spiritual astăzi aproape uitat în Occident* — deşi face parte integrantă din Europa şi a dat foarte mult Europei — *acel orizont spiritual In care s-au mişcat Orpheu şi Zamolxis,* şi care mai tîrziu, a nutrit spiritualitatea romano-bizantină. De la Dimitrie Cantemir, Eminescu şi Hasdeu, trecînd prin Iorga şi Vasile Pârvan, pînă în zilele noastre, la Nae Ionescu şi Lucian Blaga, o seamă de poeţi, cărturari şi filosofi români au valorificat tradiţiile

născute din sintezele spirituale' thraco-romane, sinteze care s-au alcătuit de-a lungul veacurilor din întîlnirea atît de fecundă între Roma, Thracia şi creştinismul arhaic. In această parte a Europei, considerată aproape pierdută după instalarea dominației otomane, s-au păstrat comori de spiritualitate care au făcut cîndva parte din însuşi *centrul culturii europene:* căci Thracia dionisiacă şi Grecia orphică, Roma imperială şi creştină, în această parte a Europei, s-au în-tîlnit şi şi-au plăsmuit cele mai de seamă valon.
Nu trebuie să uităm o clipă că acolo unde s-a întins Grecia, Roma şi creştinismul arhaic, s-a conturat adevărata Europă, nu cea geografică, ci Eui opa spirituală. Şi toate valorile create înlăun-trul acestei zone privilegiate fac parte din *patrimoniul comun al culturii europene.* Nu ne putem imagina o cultură europeană

redusă numai la formele ei occidentale. Culturaliceşte, ca şi spiritualiceşte, Europa se întregeşte cu tot ce a creat şi a păstrat spaţiul carpatico-balcanic. Ceva mai mult: avem motive să credem că spaţiul în care s-a întruchipat Zamolxis, Orpheu şi misterele *Mioriţei* şi ale *Meşterului Manole,* nu şi-a secătuit izvoarele de creaţie: acolo unde moartea e încă valorificată ca o nuntă, izvoarele spirituale sînt intacte. Europa este locul predestinat al creaţiilor multiple, variate, complementare: spiritualiceşte şi culturaliceşte. Europa nu este — *şi nici nu poate fi* — un bloc monolitic. Ea are, deci, nevoie de dimensiunea orphică şi zamolxiană pentru a se putea întregi şi a putea plăsmui noi sinteze.
Ajunşi la'capătul expunerii noastre, mai rămîne să ne mai punem o' singură întrebare. Ea depăşeşte problemele culturii româneşti, interesînd destinul istoric al românilor. Întrebarea este aceasta: printr-un miracol, sămînţa Romei nu s-a pierdut după părăsirea Daciei de către Aurelian — deşi această părăsire a însemnat o adevărată catastrofă pentru locuitorii bogatei provincii. Dar Europa îşi mai poate îngădui această *a doua părăsire a Daciei în zilele noastre?* Făcînd parte, trupeşte şi spiritualiceşte, din Europa, mai putem fi sacrificaţi fără ca sacrificiul acesta să nu primejduiască însăşi existenţa şi integritatea spirituală a Europei? De răspunsul care va fi dat, de Istorie, acestei întrebări, nu depinde numai supravieţuirea noastră, ca neam, ci şi supravieţuirea Occidentului.
august 1953

PENTRU O BIBLIOGRAFIE A PRIBEGIEI

„BlBLIOTECA ROMANĂ" din'FreiburgVadus pînă acum nepreţuite servicii culturii româneşti. Dacă n-ar fi tipărit decît *Poesiile* lui Eminescu, *Doinele* lui Alecsandri, culegerile de poezii popoiane şi basme româneşti şi antologia aromânească, şi meritul d-lui V. Mihăilescu, iniţiatorul şi animatorul „Bibliotecii Române", ar fi fost considerabil. Datorită acestei iniţiative, românii din exil au regăsit măcar o parte din textele esenţiale ale limbii şi poeziei r»mânesti.

Dar meritul „Bibliotecii Române" este încă şi mai mare. Nu numai că a adunat cea mai bogată colecţie de cărţi şi reviste româneşti, dar în buletinele pe care le editează periodic a înregistrat un foarte mare număr de texte publicate de autori români în toate limbile ţărilor unde s-au refugiat. Bibliografia aceasta a pribegiei, pe care a început-o „Biblioteca Română", mi se pare de o importanţă capitală. Şi pentru că ştiu cu cîte greutăţi luptă directorul „Bibliotecii" ca s-o ducă la bun sfîrşit, să mi se îngăduie să stărui în paginile de faţă asupra necesităţii ei.
Se pot spune foarte multe lucruri, bune sau rele (se spun mai ■degrabă cele rele...) asupra activităţii emigraţiei româneşti. Există, totuşi, o latură a acestei activităţi de care nu trebuie să ne fie ruşine: este activitatea culturală a românilor din exil. Cînd judecăm această activitate, nu trebuie să uităm un lucru: •că, peste frontiere, în libertate, se găsesc un număr foarte limitat de scriitori şi cărturari români. Zdrobitoarea majoritate a creatorilor, criticilor şi cărturarilor români a rămas în ţară. Ori, putem •constata, măcar, acest lucru îmbucurător: că acei foarte puţin numeroşi români din exil, care aveau vocaţia culturii, n-au stat cu mîinile în sîn. Datorită lor, România există astăzi, în foarte multe ţări, nu numai prin tragedia fără pereche care ne sîngerează Patria — ci există şi ca prezenţă spirituală. Este probabil că, cel puţin în anumite zone culturale (în Franţa, bunăoară, sau îa America Latină) prezenţa spirituală românească trece înaintea tuturor celorlalte ţări de dincolo de Cortina de Fier.
Dat fiind că, în exil, ne aflăm doar o mînă de oameni, şi nu dintre cei mai de seamă (să ne amintim de numărul masiv al intelectualilor polonezi, unguri, cehi, şi de strălucirea lor), fenomenul acesta nu este

numai îmbucurător, dar şi foarte semnificativ. El ne justifică încrederea în *calitatea generalităţii românilor;* ■adică, ne îndreptăţeşte să credem în posibilităţile unei culturi majore româneşti, care să se impună, într-un viitor destul de apropiat, pe plan internaţional. Dacă noi, o mînă de oameni din exil, fără nici unul dintre luceferii din ţară, am reuşit să atragem atenţia lumii asupra posibilităţilor spirituale româneşti — cum vor sta lucrurile cînd toate energiile creatoare, astăzi întemniţate în ţara ocupată, vor putea fi cunoscute peste graniţe?

Ştiu că mulţi dintre români nu vor împărtăşi optimismul meu <cu privinţă la posibilităţile culturale ale neamului. Dar scepticismul acesta se întemeiază pe o cunoaştere imperfectă a activităţii

culturale din exil. De aceea spuneam că „Bibliografia pribegiei are o importanţă atît de mare şi împlineşte aproape o funcţie politică (pentru că orice politică se întemeiază pe realităţi, şi creativitatea unui neam este singura realitate care nu psate fi improvizată şi nici măsluită). Dacă toţi autorii şi-ar comunica anual „Bibliotecii Române" bibliografiile respective, fişierul pribegiei ar spori într-o măsură pe care nici nu ne-o putem închipui. Numărul articolelor, studiilor şi cărţilor semnate de autori români întrece cu mult listele publicate periodic în buletinele „Creşterea Colecţiilor Bibliotecii Române". De altfel, nici nu trebuie să ne facem iluzia că „Bibliografia Pribegiei" ar putea fi vreodată completă. Foarte mulţi autori români, în special cei din America Latină şi Statele Unite, nu s-au îngrijit pînă acum să-şi comunice titlurile lucrărilor. Unii din ei, în primul rînd autorii de lucrări ştiinţifice, poate nici n-au auzit de existenţa unui fişier al pribegiei, în sfîrşit, sînt mulţi gazetari care au publicat texte despre România în ziarele străine, şi pe care nu le-au comunicat „Bibliotecii" dintr-un exces de modestie.

Oricare ar fi motivele pentru care autorii români n-au răspuns apelului „Bibliotecii" de la Freiburg, absenţa lor ne păgubeşte pe toţi. S-ar putea ca multe din contribuţiile româneşti, risipite prin gazetele celor cinci continente (căci s-au publicat texte româneşti şi în Australia, şi în Asia Mică, şi în presa africană. ..) sau îngropate în reviste de specialitate, s-ar putea ca toate contribuţiile acestea să se piardă, pierzîndu-li-se urma. Cine cunoaşte greutăţile cu care se alcătuieşte o bibliografie cînd indicaţiile sînt aproximative, îşi dă seama de imposibilitatea în care se vor găsi bibliografii viitorului de a reconstitui „Bibliografia Pribegiei româneşti". Nu se vor putea răsfoi colecţiile celor cîteva sute de mii de ziare şi publicaţii periodice din lumea întreagă, ca să se identifice contribuţiile româneşti. Numai autorii înşişi ar putea să indice — şi asta, *de pe acum* — lista completă a lucrărilor lor.

Aş vrea să fiu cit se poate de limpede. „Bibliografia pribegiei" nu ar avea numai o valoare excepţională pentru documentarea şi istoriografia de mai tîrziu, cînd ţara va redeveni liberă. Evidenţa *masivităţii* şi a *varietăţii* producţiei româneşti din exil constituie de pe acum un sprijin moral şi o încurajare politică pentru fiecare din noi. O cultură nu e făcută de cinci sau zece oameni, ci de sute şi mii de scriitori, cărturari, oameni de ştiinţă, gînditori, critici, artişti, gazetari. Numai dacă generalitatea autorilor se impune

pe plan internaţional, cultura neamului respectiv e valorificată drept o *cultură specifică şi creatoare.* Renaşterea italiană străluceşte şi astăzi nu datorită cutărui sau cutărui *geniu individual,* ci datorită *ansamblului* de personalităţi care au creat şi s-au completat una pe alta în decurs de cîteva generaţii. Soeren Kierkegaard se bucură de vreo douăzeci de ani de o „vogă" universală: e tradus în toate limbile şi e discutat în toate universităţile din lume. Şi cu toate acestea, Danemarca nu s-a impus, pe plan mondial, ca o *cultură specifică şi creatoare.* Pentru că, în afară de Kierkegaard (şi de Andersen*!), Danemarca n-a mai produs pe nimeni altcineva. Dimpotrivă, cînd Occidentul a descoperit, la sfîrşitul secolului XIX, pe Ibsen şi pe Bjoernson, în mai puţin de o generaţie literaturile scandinave s-au impus pretutindeni — *pentru că Ibsen şi Bjoernson* nu erau singuri; alături de ei existau, şi s-au mai adăugat, Strindberg, Hamsun, Selma Lagerlov şi ceilalţi.

Evident, comparaţia aceasta între o *literatură* şi o *cultură* nu trebuie privită mai mult decît este, adică: o simplă comparaţie. Dar nu e mai puţin adevărat că o cultură naţională se impune lumii ca un ansamblu de creaţii spirituale, pe toate planurile si de toate mărimile. în România liberă, visul secret al multor scriitori era să strălucească *singuri* pe cerul literar al generaţiei lor, aşa cum strălucise Eminescu. Dar nefericirea lui Eminescu tocmai aceasta fusese: că se simţise *singur.* Cu un geniu, izolat, un neam nu se poate impune în cultura universală. (Amintiţi-vă Renaşterea italiană, epoca

elisabethană, romantismul german sau pictura olandeză, sau muzica şi filosofia germană). Cu cît există mai mulţi, şi mai buni scriitori într-o generaţie, cu atît şansele *individuale* ale fiecărui scriitor în parte, de a intra în istoria literaturii sînt mai numeroase. Cam acelaşi lucru se petrece şi pe plan cultural în sensul larg al cuvîntului. Un *singur* matematician de geniu nu va putea impune neamul din care s-a născut ca un neam creator de cultură universală. Trebuie să existe cel puţin *clţiva* matematicieni de mina întîi, chiar dacă numai unul din ei ar avea cu adevărat geniu.
Ori, ca să ne reîntoarcem la problema care ne preocupă: numai varietatea şi masivitatea producţiei culturale româneşti din exil pot impune *un fenomen cultural românesc.* Producţia aceasta nu implică numaidecît nici „genialitatea" autorilor, nici
teit *Aniers»n.*

„excepţionalele lor însuşiri". Ea dovedeşte însă un lucru de capitală importanţă: creativitatea românească pe toate planurile şi la toate latitudinile. Românii din exil au produs, au publicat şi s-au impus atenţiei, prin propriile lor mijloace. N-au fost ajutaţi de nimeni (dimpotrivă...) şi n-au avut nici un sprijin oficial. Deci, dacă producţia lor a fost luată în consideraţie, aceasta s-a datorat exclusiv valorii ei intrinsece. Selecţia a fost, aşadar, făcută în condiţiile cele mai obiective cu putinţă. Şi selecţia aceasta, făcută de *alţii,* ne confirmă încrederea în forţele de creaţie ale neamului întreg. Putem face uimătoarea socoteală: dacă aceşti puţini şi nestrăluciţi autori români din exil, luptînd cu greutăţi neînchipuite, singuri, neajutoraţi de nimeni, au izbutit să-şi impună creaţiile în toate ţările unde i-a alungat urgia — avem dreptul să credem că adevăratele noastre valori, rămase în ţară, vor pătrunde şi mai uşor, atunci cînd vor redobîndi libertatea să scrie şi să publice în limbi străine, şi că vom izbuti atunci să creăm *fenomenul spiritual românesc pe plan internaţional.*
Problema aceasta este, evident, mult mai complexă. Nu o putem dezbate într-un articol. Ţinem însă să arătăm, de pe acum, importanţa culturală şi politică a unei „Bibliografii a exilului românesc".
1953

PRECIZĂRI CU PRIVIRE LA EDIŢIA DE FAŢĂ

A RIN PREZENTUL VOLUM am dorit să punem la îndemîna cititorilor -!n primul rînd a celor tineri — o parte mai puţin cunoscută — astăzi —, dar esenţială, din opera lui Mircea Eliade. Necunoscută — în primul rînd pentru că istoria a făcut să fie îngropată, cum a îngropat tot ce i-a fost asemenea: cu ură, cu patimă, cu sînge. Şi întrucît Noi, pentru a mai putea fi, va trebui să continuăm de acolo de unde firul a fost subţiat — pînă aproape de rupere —, adică să ne însuşim ceea ce generaţia lui Mircea Eliade a aflat şi conştientizat, pas cu pas, în luptă disperată împotriva propriilor slăbiciuni omeneşti, dar, mai cu seamă, a Răului atît de adînc cuibărit în Lume, încît l-au resimţit pînă în ultima fibră a existenţei lor atît de tragice.
Această generaţie este la propriu a lui Mircea Eliade, nu atît datorită faptului că toţi şi-au recunoscut în el liderul — de la bun început, de cînd abia împlinise douăzeci de ani —, cit, mai ales, prin modul în care el a ştiut să distingă viermele care săpa — şi mai sapă — la temelia neamului, să-1 facă palpabil pentru ceilalţi, dînd soluţiile de neutralizarea şi eliminarea sa. Şi tot el a indicat, poate cel mai exact, cum trebuie ţinută în mînă busola destinului spiritualităţii româneşti, pentru a putea păşi, pe teren solid, în universalitate.
Tocmai de aceea am desprins din bogatul, şi cum se poate constata, încă atît de viul filon de gîndire naţională alcătuit de presa timpului, două cicluri de foiletoane —- pentru noi „uitate" de mult în coloanele celebrului cotidian „Cuvîntul". Este vorba de Intiterariu spiritual — publicat în a doua jumătate a anului 1927 — şi de Scrisori către un proTincial — ce au văzut iumina tiparului, cu lungi intermitenţe, între decembrie 1927 — august 1928; noiembrie 1932 — decembrie 1933.
în epocă ele au declanşat o polemică de proporţii; discutîndu-se aprins, cu cele mai diverse argumente pro şi contra, dacă se poate sau nu vorbi de o „nouă generaţie", şi dacă da — ce-i era caracteristic.
Va trebui strîns între coperţile unei cărţi întreg acest „dosar" — Dosarul conştiinţei de sine a unei generaţii — ce conţine nume ilustre — pe lingă cel al lui Eliade: Camil Petrescu, G. Călinescu, Petru Comarnescu, Şerban Cioculescu, Alexandru Ciorănescu, Mihail Sebastian, Alexandru Elian, Mircea Vulcănescu ş.a. Pentru volumul de faţă noi nu ne-am oprit decît asupra articolelor cu referire strictă la Itinerariu — pentru Scrisori neexistînd nimic care să ne poată reţine atenţia — ; chiar şi în acest caz lăsînd de-o parte texte lipsite de un minim conţinut ideatic, ca să nu mai vorbim de producţii suburbane de felul: Generaţia nouă de Mircea Grigorescu (în „Dacia" din 22 iulie 1928); sau Răspuns la „Scrisori către un **provincial"** de Petru Manoliu (In „Pămîntul" din 1 martie 1928). Cele alese de noi, şi incluse în Addenda^

le considerăm singurele cu adevărat importante — din polemica cu Şerban Cioculescu, cultura română cîştigînd „răspunsul" lui Mircea Eliade: Sensul
„Itinerariului spiritual".
Partea a treia a cărţii: Destinul culturii româneşti, nu constituie, ca cele precedente, un ciclu gîndit sub această formă de către autor. Ea este însă un ciclu: al modului în care Mircea Eliade a înţeles să răspundă, la date diferite — desfăşurate pe intervalul unui sfert de veac —, cu privire la capacitatea generaţiei sale de a-şi asuma viitorul culturii române, fâcînd ca "românismul să devină dimensiune fundamentală a universalului. Cîtă îndîrjire răzbate din Anno Domini, al tînărului care-şi chema cu disperare furioasă tovarăşii de drum să lupte cu întreaga fiinţă — împotriva Timpului, a Cosmosului — pentru a clădi chiar atunci — în 1928 —, totul.
Totul pentru împlinirea personalităţii lor!
Totul pentru aşezarea României în eternitate!
Şi într-adevăr au dat totul! în 1953, cînd Marea Generaţie era decimată — cu program, planificat, satanic —, Magul ei — cum 1-a numit încă de tînăr Victor Stoe — ştia, cu siguranţă şi seninătate, că orice s-ar întîmpla şi oricît de mari vor fi încercările la care poporul său va fi supus, el nu va mai putea fi scos de pe orbita pe care „tînăra generaţie" — a lor — reuşise să-1 aşeze. Aceasta, pentru că orbita poporului şi culturii româneşti a fost şi este însăşi orbita Europei.
Mircea Eliade este cel dintîi care a cunoscut acest adevăr!
Datorită faptului că am dorit ca întreaga materie a volumului să apară în ochii cititorilor sub forma unei cărţi unitar concepută, am găsit necesar să nu întrerupem textul prin necesarele — dar şicanantele — trimiteri biblio-grafice, aşezate, în mod obişnuit, la sfîrşitul fiecărui articol. Ne-am mulţumit doar să indicăm data apariţiei; cu o excepţie: articolul cu caracter memorialistic supraintitulat de către noi în loc de Cuvîntul înainte al autorului — cititorul se lămureşte astfel imediat că nu are de-a face cu o prefaţă a lui Mircea Eliade, ci cu un articol pe care el 1-a scris în 1965 şi în care explică tocmai împrejurările în care au fost concepute Itinerariul şi Scrisorile. Avînd în vedere, însă, că astfel de date sînt deosebit de utile, le indicăm în întregime în cele ce urmează:
• I Linii de orientare, în „Cuvîntul", an III, nr. 857, marţi, 6 septembrie
1927, p. 1—2;
» II Critica diletantismului, în „Cuvîntul", an III, nr. 860, vineri, 9 septembrie 1927, p. 1—2;
• III Către un nou dilentantism, în „Cuvîntul", an III, nr. 862, duminică,
11 septembrie 1927, p. 1 — 2 ;
• IV între catedră şi laborator, în „Cuvîntul", an III, nr. 867, vineri, 16 septembrie 1927, p. 1 — 2;
• V Experienţele, în „Cuvîntul", an III, nr. 874, vineri, 23 septembrie 1927, p. 1-2;
« VI Cultura, în „Cuvîntul", an III, nr. 885, marţi, 4 octombrie 1927,
p. 1-2;
• Insuficienţa literaturii, în „Cuvîntul", an III, nr. 889, sîmbătă, 8 octombrie 1927, p. 1—2;
«VIII Teozofie?, în „Cuvîntul", an III, nr. 903, sîmbătă, 22 octombrie 1927, p. 1-2;
257
• IX Misticismul, în „Cuvîntul", an III, nr. 911, duminică, 30 octombrie
1927, p. 1-2;
• X între luther şi Ignaţiu de Loyola, în „Cuvîntul", an III, nr. 915, joi, 3 noiembrie 1927, p. 1—2;
• XI Ortodoxie, în „Cuvîntul", an III, nr. 924, sîmbătă, 12 noiembrie 1927, p. 1 — 2;
• XII Final, în „Cuvîntul", an III, nr. 928, miercuri, 16 noiembrie 1927,
p. 1-2;
• Şerban Cioculescu, Un „Itinerariu spiritual", în „Viaţa literară", an III, nr. 86, sîmbătă, 26 mai 1928, p. 1 şi 3;
• Mircea Eliade, Sensul „Itinerariului spiritual", în „Viaţa literară", an III, nr. 87, sîmbătă, 9 iunie 1928, p. 1 şi 2 ;
• Şerban Cioculescu, între ortodoxie şi spiritualitate, în „Viaţa literară", an III, nr. 94, sîmbătă, 17 noiembrie 1928, p. 1 — 2;
• Alexandru Elian, „Iarăşi noua generaţie", în „Vlăstarul". Revista liceului „Spiru C. Haret", an IV, nr. 7 — 8, mai—iunie 1928, p. 5—6;
• Intelectualii de rasă, în „Cuvîntul", an III, nr. 956, miercuri, 14 decembrie
1927, p. 1 — 2;
• Elogiul compromiterii, în „Cuvîntul", an III, nr. 960, duminică, 18 decembrie 1927, p. 1 — 2 ;
• Despre confesiuni, în „Cuvîntul", an III, nr. 964, joi, 22 decembrie 1927, p. 1;
• Gîndire minoră şi gînditori paraziţi, în „Cuvîntul", an IV, nr. 979, duminică, 8 ianuarie 1928, p. 2;
• La moartea lui Blasco Ibanez, în „Cuvîntul", an IV, nr. 1 009, marţi, 7 februarie 1928, p. 2 ;
• împotriva Moldovei, în „Cuvîntul", an IV, nr. 1 021, duminică, 19 februarie 1928, p. 1—2;
• Sensul nebuniei, în „Cuvîntul", an IV, nr. 1 027, sîmbătă, 25 februarie
1928, p. 1-2;
• Trecutul..., în „Cuvîntul", an IV, nr. 1 192, vineri, 17 august 1928, p. 1—2;
• Ceasul tinerilor?, în „Cuvîntul", an VIII, nr. 2 708, vineri, 4 noiembrie
1932, p. 1 — 2;
0 De ce faci filosofieî, în „Cuvîntul", an IX, nr. 2 774, sîmbătă, 14 ianuarie
1933, p. 1—2;
• Simple presupuneri, în „Cuvîntul", an IX, nr. 2 802, sîmbătă, 11 februarie 1933, p. 1 — 2;
• Moment nespiritual, în „Cuvîntul", an IX, nr. 2 910, sîmbătă, 3 iunie 1933, p. 1-2;

• A face..., în „Cuvîntul", an X, nr. 3 098, sîmbătă, 9 decembrie 1933, p. 1-2;
• Anno Domini, în „Cuvîntul", an IV, nr. 973, luni, 2 ianuarie 1928, p. 3;
• „Generaţia în pulbere", în „Vremea", an IX, nr. 438, duminică, 24 mai 1936, p. 3;
• Catastrofă şi mesianism (Note pentru o Teologie a Istoriei), în „Destin". Revistă de cultură românească, caietul nr. 3, aprilie 1952, Madrid, p. 41 — 47 ;
• Destinul culturii româneşti, în „Destin". Revistă de cultură românească, caietul nr. 6—7, august 1953, Madrid, p. 19 — 32;
• Pentru o bibliografie a pribegiei, în „Buletinul Bibliotecii române". Studii şi documente româneşti, an I, nr. 1, 1953, Freiburg, p. 167 — 170.

Cred că este de prisos să mai precizăm că textele sînt reproduse în întregime. Singurele intervenţii pe care ni le-am permis fiind:
— îndreptarea tacită a greşelilor de tipar şi a scăpărilor gramaticale evidente;
— completări şi corectări pe care le-am indicat fie prin paranteze drepte — [] —, fie prin asterix, cititorul avînd permanent controlul absolut asupra textului original;
— am actualizat ortografia şi ortoepia după cum urmează:
— cuvinte a căror grafie a evoluat, îneît astăzi avem: aceeaşi nu aceiaş, adăuga nu adăoga, aici nu aci, aşază nu aşează, avangardă nu avantgardă, blîndeţe nu blîndeţă, care nu cari, a citi nu a ceti, coerent nu coherent, complet nu complect, contemporan nu contimporan, a crea nu a creia, cuprinde nu coprinde, datorat nu datorit, deformează nu diformează, decembrie nu decemvrie, delicateţe nu delicateţă, eseu nu esseu, februarie nu februar, feminin nu femenin, furtunatic nu furtunatec, idee nu ideie, incoerenţă nu inehoerenţă. împiedicat nu împiedecat, încheietură nu închee-tură, întuneric nu întunerec, loial nu loaial, masă nu massă, mesaj nu mesagiu, nimerit nu nemerit, noi nu noui, obişnuinţă nu obicinuinţă, origine nu origină, paginile nu paginele, peisaj nu peisagiu, personaj nu personagiu, politeţe nu politeţă, psihologie şi nu psichologie, psihometrie şi nu psicho-rnetrie, psihonevrotic şi nu psichonevrotic, sălbatic şi nu sălbatec, secreţie şi nu secreţiune, sertar şi nu saltar, străin şi nu strein, a scrie nu a seri, translaţie şi nu traslaţie, trebuie nu trebui, tulbure nu turbure, uşuratic nu uşu-ratec, veşmînt nu vestmînt, zadarnic nu zadarnic, zemos nu zămos;
— am articulat cărnii şi nu cărnei, misticii nu misticei, metafizicii nu metafizicei, suficienţei nu suficienţii, ordinii nu ordinei ş.a.
— pluralul corect: conştiinţe nu conşţiinţi, mistici nu mistice, năzuinţe nu năzuinţi, suferinţe nu suferinţi, umilinţe nu umilinţi, trebuie nu trebuiesc ş.a.; am lăsat pentru plural forma de creere, deşi creier este de genul masculin, pentru a nu strica frumuseţea frazei;
— peste tot am scris z în cuvinte ca: deslega, esoterism, explosiv, isvorî, regisor, sgură ş.a.; optînd însă pentru filosofie, deşi găsim şi forma filozofie;
Toate acestea sînt departe de a împieta asupra textului, dîndu-i, pentru cititorul de astăzi, o mai mare fluenţă şi unitate redacţională.
Alcătuitorul şi îngrijitorul acestui volum: ALEXANDRU V. DIŢA

CUPRINS

ISBN 973-9003-04-3